

Центральноукраїнський національний технічний університет

Кафедра економіки та підприємництва

Добріна А.Н., Запирченко Л.Д.

ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО ПІДРОЗДІЛІВ

Навчально-методичний посібник

За редакцією
кандидата економічних наук, доцента Добріної А.Н.

Затверджено на засіданні
кафедри економіки та
підприємництва
протокол № __ від _____ 2017 р.

Кропивницький – 2017

ББК 65
УДК 339

Добріна А.Н., Запірченко Л.Д. Оцінка діяльності підприємства та його підрозділів. – Навчально-методичний посібник. – Кропивницький: ЦНТУ.– 2017. – 150 с.

У посібнику розглядаються методичні аспекти основних проблемних питань оцінки діяльності підприємств та його підрозділів, засвоєння яких сприятиме майбутнім фахівцям більш ґрунтовно засвоїти теоретичні положення даної дисципліни, набуті практичних навичок у проведенні розрахунків, пов'язаних з оцінкою діяльності підприємства та його підрозділів, виявленням резервів у діяльності та обґрунтуванням шляхів їх використання з метою підвищення ефективності виробництва.

Посібник призначений надати допомогу студентам економічних спеціальностей у практичному засвоєнні теоретичних знань з курсу «Оцінка діяльності підприємств та його підрозділів».

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ (ПРОТОКОЛ № ВІД .)

ЗМІСТ

Вступ

1. Сутність завдання, інструментарій курсу «Оцінка діяльності підприємства та його підрозділів»

Практичне заняття 1.

2. Фінансовий стан підприємства: сутність, основні характеристики, засоби їх оцінки

Практичне заняття 2.

Практичне заняття 3.

Практичне заняття 4

3. Оцінка фінансових результатів діяльності підприємства

Практичне заняття 5.

Практичне заняття 6.

4. Оцінка витрат на виробництво та реалізацію продукції

Практичне заняття 7.

5. Оцінка виробництва та реалізації продукції

Практичне заняття 8.

6. Оцінка ефективності використання основних засобів і нематеріальних активів.

Практичне заняття 9

7. Оцінка ефективності використання матеріальних ресурсів

Практичне заняття 10.

8. Оцінка ефективності використання трудових ресурсів.

Практичне заняття 11.

Практичне заняття 12.

Практичне заняття 13.

Література

ВСТУП

Комплексна оцінка виробничо-фінансової діяльності займає провідне місце в системі управління підприємством (його підрозділами). На її основі розробляють і обґрунтовують управлінські рішення. Жодний організаційний, технічний і технологічний захід не можна здійснювати до того часу, поки не обґрунтовано його економічної доцільності. Управлінські рішення і дії мають базуватися на точних розрахунках, на глибокому і всебічному економічному аналізі. Вони мають бути науково обґрунтовані, вмотивовані, оптимальні. Економічна оцінка передуює рішенням і діям, обґрунтовує їх і є основою наукового управління виробництвом, забезпечує його ефективність.

Недостатня увага оцінці, помилки в планах і управлінських діях у сучасних умовах завдають відчутних втрат. Навпаки, ті підприємства, на яких належним чином організовано аналіз, мають добрі результати, високу економічну ефективність.

Посібник спрямований на розширення аналітичних навичок студентів і засвоєння методики оцінки діяльності підприємств та його підрозділів.

Основна мета посібника – допомогти студентам оволодіти питаннями оцінки діяльності підприємств, надати необхідні теоретичні знання та практичні навички, привити вміння інтерпретувати фактичний матеріал, надавати об'єктивну оцінку визначеним результатам, виявляти резерви підвищення ефективності господарювання та розробляти шляхи їх реалізації.

Посібник охоплює всі основні питання програми курсу «Оцінка діяльності підприємства та його підрозділів».

Завдання до кожного практичного заняття складаються з:

- 1) питання для обговорення та самопідготовки,
- 2) типові завдання – вправи,
- 3) тестові завдання.

Типові завдання – вправи призначені для розгляду принципових засад проведення аналітичних розрахунків та порядку підготовки висновків. Особлива увага при розв’язанні завдань приділяється письмовому висновку, в якому студенти повинні не лише надати отримані конкретні дані, але й визначити ступінь впливу факторів на показники господарської діяльності підприємств.

Типові завдання можуть бути використані також для перевірки засвоєння програми практичних занять з окремих тем програмованого контролю поточної успішності, підготовки аудиторних контрольних робіт.

Дисципліна „Оцінка діяльності підприємства та його підрозділів” орієнтована на засвоєння методів визначення ступеня, рівня, якості процесу та результатів діяльності підприємства, його підрозділів.

Вивчення дисципліни включає засвоєння теорії, практичну підготовку (виконання завдань).

Мета викладання дисципліни – формування у студентів вміння оцінювати хід економічних процесів та результати діяльності

підприємств, їх підрозділів, використання оцінок для обґрунтування і прийняття управлінських рішень.

Основні завдання навчальної дисципліни:

- ознайомити з методами та прийомами оцінки діяльності підприємства та його підрозділів;
- вироблення навичок створення та аналізу інформаційної бази щодо витрат усіх видів ресурсів, стану виробництва, реалізації продукції, фінансового потенціалу, прибутку, рентабельності, інвестиційної діяльності;
- сформувати вміння пошуку резервів підвищення ефективності діяльності підприємства та його підрозділів.

З метою перевірки засвоєння знань та оцінювання використовуються поточний, рубіжний та підсумковий контроль з використанням таких методів контролю: усний контроль у вигляді індивідуального та фронтального опитування, письмовий контроль у формі модульних контрольних робіт, самостійних письмових робіт, поточного тестування.

1. СУТНІСТЬ ЗАВДАННЯ, ІНСТРУМЕНТАРІЙ КУРСУ «ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО ПІДРОЗДІЛІВ»

Зміст теми:

1. Оцінка діяльності підприємства та його підрозділів як навчальна дисципліна.
2. Інструментарій, оцінки, способи обробки інформації.
3. Способи виміру впливу факторів у детермінованому аналізі.
4. Інформаційне забезпечення оцінки діяльності підприємства та його підрозділів.

Огляд ключових понять

Оцінка господарської діяльності є засобом не лише обґрунтування планів, а й контролю за виконанням їх з метою виявлення недоліків, помилок і оперативного впливу на економічні процеси, коригування планів та управлінських рішень. Планування починається і завершується оцінкою результатів діяльності підприємства. Оцінка дає змогу підвищити рівень планування, зробити його науково обґрунтованим.

Оцінка господарської діяльності – це важливий елемент у системі управління виробництвом, дійовий засіб виявлення внутрігосподарських резервів, основа розробки науково обґрунтованих планів-прогнозів та управлінських рішень і контролю за виконанням їх з метою підвищення ефективності функціонування підприємства.

Успішна реалізація названих функцій забезпечується вирішенням таких завдань оцінки:

- контроль за виконанням планів, прогнозів, управлінських, рішень, за ефективним використанням економічного потенціалу підприємства;
- визначення впливу об'єктивних і суб'єктивних, зовнішніх і внутрішніх факторів на результати господарської діяльності, що дає змогу об'єктивно оцінювати роботу підприємства, правильно діагностувати його стан і прогнозувати розвиток на перспективу, виявляти основні напрями пошуку резервів підвищення його ефективності;
- пошук резервів підвищення ефективності виробництва на основі вивчення передового досвіду та досягнень науки і практики;
- визначення ступеня фінансових та операційних ризиків і вироблення внутрішніх механізмів управління ними з метою зміцнення ринкових позицій підприємства та підвищення доходності бізнесу;
- діагностика становища підприємства на ринку товарів та послуг, що сприяє виробленню більш ефективної політики управління бізнес-процесами;
- розробка проекту управлінського рішення для усунення виявлених недоліків та освоєння резервів підвищення ефективності господарської діяльності.

Для обробки економічної інформації застосовуються різноманітні технічні прийоми та способи (інструментарій), які, зазвичай, поділяються на чотири групи.

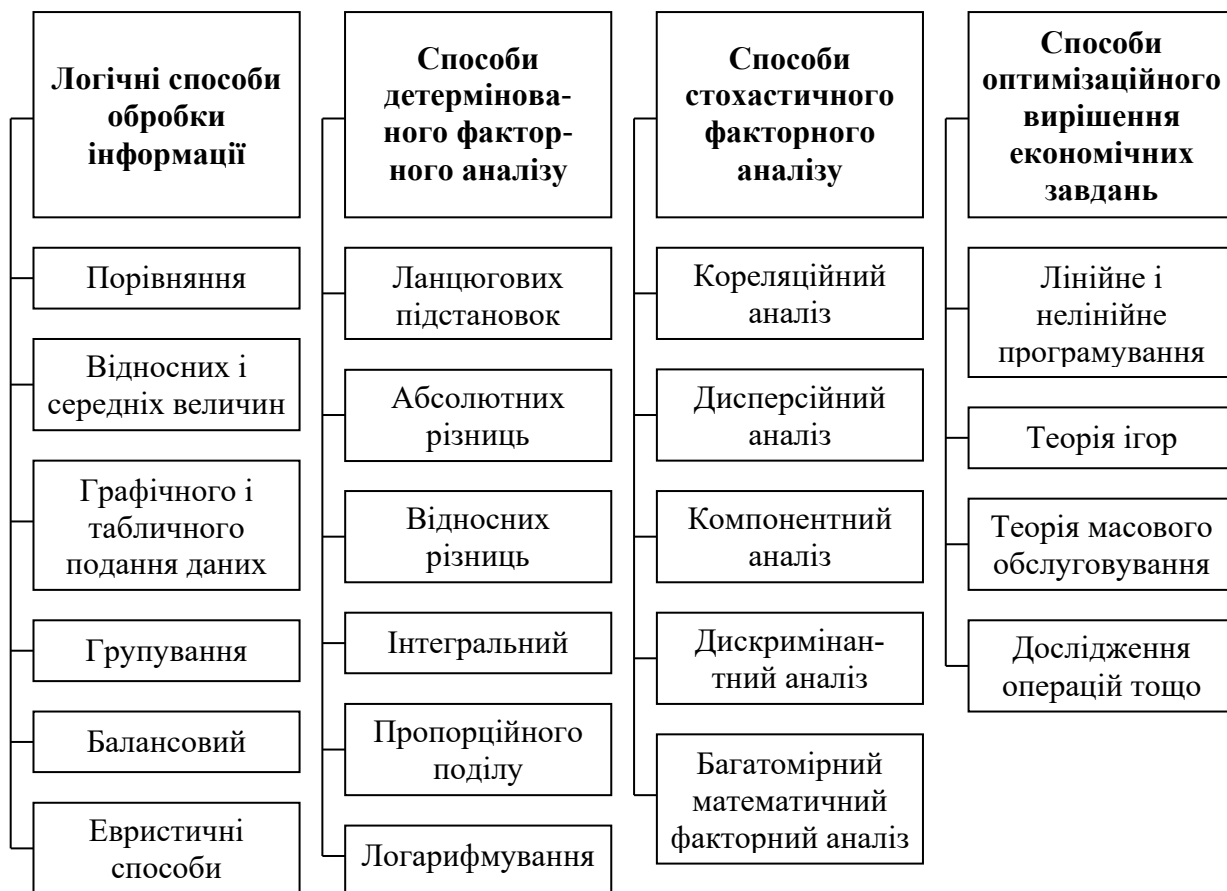

Рис. 1.1. Способи обробки економічної інформації.

Важливим питанням оцінки є вивчення і вимір впливу факторів на величину досліджуваних економічних показників. Під факторним аналізом розуміють методику комплексного і системного вивчення та виміру впливу факторів на величину результативних показників.

Розрізняють такі типи факторного аналізу:

- детермінований (функціональний) і стохастичний (кореляційний);
- прямий (дедуктивний) і зворотний (індуктивний);
- одноступеневий і багатоступеневий;
- статичний і динамічний;
- ретроспективний і перспективний (прогнозний).

Основні завдання факторного аналізу.

1. Добір факторів для аналізу досліджуваних показників.
2. Класифікація і систематизація їх з метою забезпечення системного підходу.
3. Моделювання зв'язків між результатами і факторними показниками.
4. Розрахунок впливу факторів і оцінювання ролі кожного з них у змінюванні величини результативного показника.
5. Використання факторної моделі при прийнятті управлінських рішень.

Одним із завдань факторного аналізу є моделювання взаємозв'язків між результативними показниками і факторами, які визначають їхню величину.

У детермінованому аналізі виділяють такі типи факторних моделей, що трапляються найчастіше.

1. Адитивні моделі:

$$Y = \sum_{i=1}^n x_i = x_1 + x_2 + \dots + x_n \quad (1.1)$$

Їх використовують у тому разі, коли результативний показник становить алгебраїчну суму кількох факторних показників.

2. Мультиплікативні моделі:

$$Y = \prod_{i=1}^n x_i = x_1 \cdot x_2 \cdot \dots \cdot x_n \quad (1.2)$$

Цей тип моделей застосовують тоді, коли результативний показник становить добуток кількох факторів.

3. Кратні моделі:

$$Y = \frac{x_1}{x_2} \quad (1.3)$$

Їх використовують тоді, коли результативний показник одержують діленням одного факторного показника на величину іншого.

4. Змішані (комбіновані) моделі – це поєднання в різних комбінаціях попередніх моделей:

$$Y = \frac{a + b}{c} ; \quad (1.4)$$

$$Y = \frac{a}{b + c} \quad (1.5)$$

$$Y = \frac{a \cdot b}{c} \quad (1.6)$$

$$Y = (a + b)c \quad (1.7)$$

Моделювання мультиплікативних факторних систем при оцінці діяльності здійснюють шляхом послідовного розчленування факторів початкової системи на фактори-співмножники. Наприклад, для дослідження процесу формування обсягу виробництва продукції можна застосувати такі детерміновані моделі:

$$ВП = ЧР \cdot РВ ; \quad (1.8)$$

$$ВП = ЧР \cdot Д \cdot ДВ ; \quad (1.9)$$

$$ВП = ЧР \cdot Д \cdot Т \cdot ГВ . \quad (1.10)$$

Для визначення величини впливу окремих факторів на приріст результативних показників у детермінованому аналізі застосовують такі методи: ланцюгових підстановок, абсолютних різниць, відносних різниць, пропорційного поділу, інтегральний метод, метод логарифмування, балансовий спосіб та інші.

Найбільш універсальний з них – метод ланцюгових підстановок. Схематично це можна подати так:

Рівень результативного показника	Фактор			
	X_1	X_2	X_3	X_4
Y_0	t_0	t_0	t_0	t_0
$Y_{ум.1}$	t_1	t_0	t_0	t_0
$Y_{ум.2}$	t_1	t_1	t_0	t_0
$Y_{ум.3}$	t_1	t_1	t_1	t_0
Y_1	t_1	t_1	t_1	t_1

Примітка: t_0 – базове значення факторного показника (минулого періоду, плану, іншого підприємства); t_1 – поточний рівень факторного показника.

Загальна зміна результативного показника:

$$\Delta Y_{заг} = Y_1 - Y_0.$$

У тому числі:

$$\Delta Y_{x_1} = Y_{ум.1} - Y_0;$$

$$\Delta Y_{x_2} = Y_{ум.2} - Y_{ум.1};$$

$$\Delta Y_{x_3} = Y_{ум.3} - Y_{ум.2};$$

$$\Delta Y_{x_4} = Y_1 - Y_{ум.3}$$

Балансова перевірка:

$$\Delta Y_{заг} = \Delta Y_{x_1} + \Delta Y_{x_2} + \Delta Y_{x_3} + \Delta Y_{x_4}$$

Застосовуючи метод ланцюгової підстановки, необхідно дотримувати такої послідовності розрахунків: передусім потрібно враховувати зміни кількісних, а потім якісних показників.

Усі джерела даних для оцінки діяльності підприємства та його підрозділів поділяються на нормативно-планові, облікові і позаоблікові.

Будь-які результати оцінки (аналітичного дослідження) діяльності підприємства в цілому або його сегментів має бути оформлено відповідними документами. Це можуть бути аналітичний звіт (пояснювальна записка), довідка, висновок.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1

Сутність завдання, інструментарій курсу «Оцінка діяльності підприємства та його підрозділів»

1.1. Питання для обговорення та самопідготовки:

- 1.1.1. Поняття оцінки, ходу та результатів діяльності підприємств.
- 1.1.2. Місце оцінки ходу та результатів діяльності підприємств у системі управління виробництвом.
- 1.1.3. Сутність обробки інформації: факторний аналіз, абсолютні, відносні, середні величини, порівняння, зіставлення, визначення структури.
- 1.1.4. Моделювання в економічному аналізі (приклад мультиплікативних, адаптивних, кратних і змішаних моделей)
- 1.1.5. Розрахунок впливу факторів на результативні показники за допомогою прийому «ланцюгових підстановок».
- 1.1.6. Основні вимоги до побудови аналітичних таблиць, графіків, діаграм.
- 1.1.7. Джерела інформації оцінки діяльності підприємств.

1.2. Типові завдання – вправи

Завдання 1.2.1.

За наведеною нижче інформацією необхідно пояснити економічний зміст показників, порядок їх розрахунку, визначити невідомі розміри поданих показників.

Вихідні дані ТОВ «Дельта»			тис. грн.	
Показники	Минулий рік		Звітний рік	
Валова продукція	750	830	960	708
Товарна продукція	720	750	700	619
Приріст незавершеного виробництва	30	80	60	89
Внутрішньовиробничий оборот	?	110	?	108
Валовий оборот підприємства	880	?	835	?

Завдання 1.2.2.

Необхідно:

- пояснити економічний зміст поданих показників;

- порядок розрахунку показників;
- визначити невідомі характеристики поданих показників;
- зробити відповідні висновки;
- зазначити заходи, що дадуть можливість поліпшити нижчезазначені показники.

Вихідні дані ВАТ «Оріон»

Показники	Одиниця виміру	Минулий рік		Звітний рік	
		план	факт	план	факт
Середньорічна вартість основних засобів	тис. грн.	5000	?	?	?
Фондовіддача	?	0,12	?	0,15	?
Фондомісткість	?	?	8,8	?	7,3
Товарна продукція	тис. грн.	?	6200	1600	7000

Завдання 1.2.3.

Необхідно:

- пояснити порядок розрахунку показників, їх економічний зміст;
- визначити невідомі розміри показників;
- охарактеризувати значення показників для підвищення ефективності господарської діяльності підприємства.

Вихідні дані ЗАТ «Паскаль»:

Показники	Одиниця виміру	Минулий рік		Звітний рік	
		план	факт	план	факт
Виручка від реалізації	тис. грн.	2500	?	2700	3000
Витрати на виробництво реалізованої продукції	тис. грн.	1800	2000	1900	?
Витрати на збут	тис. грн.	400	200	?	300
Рентабельність продажу	%	?	10	15	12

Завдання 1.2.4.

Необхідно розрахувати середньорічну заробітну плату по всіх категоріях працівників, скласти аналітичну таблицю, зробити відповідні висновки.

Вихідні дані ВАТ «Смак»

Показники	Одиниця виміру	Звітний рік		Минулий рік
		План	Факт	
Середньооблікова чисельність персоналу	чол.	500	550	520
в т.ч. працівники основної діяльності	чол.	450	494	480
з них: робітники	чол.	380	425	410
керівники	чол.	20	21	18
спеціалісти	чол.	35	36	35
службовці	чол.	15	14	17
Фонд заробітної плати	тис. грн.	12000	14000	11800
Усього:				
в т.ч. працівників основної діяльності	тис. грн.	11000	12900	11200
з них робітників	тис. грн.	9300	11000	9600
керівників	тис. грн.	600	700	550
спеціалістів	тис. грн.	800	880	750
службовців	тис. грн.	300	320	300

Завдання 1.2.5.

За даними завдання 1.2.4. необхідно:

- розрахувати структуру середньооблікової чисельності всього персоналу, працівників основної діяльності, фонду заробітної плати усього персоналу та працівників основної діяльності;
- зробіть відповідні висновки.

Завдання 1.2.6.

За даними завдання 1.2.4. необхідно розрахувати вплив чисельності працівників та середньомісячної заробітної плати на фонд заробітної плати всього персоналу (факт звітнього року у порівнянні з фактом минулого року, планом звітнього року) та зробити відповідні висновки.

Завдання 1.2.7.

Визначте (обґрунтуйте) вид моделей, які характеризують вплив різних факторів на собівартість, продуктивність праці, рентабельність витрат та наведіть приклади.

Завдання 1.2.8.

Необхідно:

- розрахувати відхилення (абсолютних та відносних показників звітного від минулого) та заповнити табл. 1.1
- зробити відповідні висновки.

Вихідні дані: СВК «Зоря»

Квартали	Об'єм товарної продукції		Продуктивність праці, тис. грн./га		Фондовіддача	
	Минулий рік	Звітний рік	Минулий рік	Звітний рік	Минулий рік	Звітний рік
I	3000	2700	20	17	0,12	0,11
II	4000	4200	27	28	0,18	0,18
III	3600	3700	24	24	0,14	0,14
IV	4200	4100	28	26	0,18	0,17

Таблиця 1.1.

Розрахункові дані

Період	Показник 1				Показник 2				Показник 3			
	Розмір показника		Відхилення		Розмір показника		Відхилення		Розмір показника		Відхилення	
	Минулий рік (план, норматив)	Звітний рік (факт)	+/-	%	Минулий рік (план, норматив)	Звітний рік (факт)	+/-	%	Минулий рік (план, норматив)	Звітний рік (факт)	+/-	%
I –й кв.												
II –й кв.												
I півріччя												
III-й кв.												
IV-й кв.												
II півріччя												
За рік												

Завдання 1.2.9.

Необхідно:

- визначити модель, яка характеризує залежність обсягу реалізації від факторів першого рівня;
- розрахувати за допомогою прийому ланцюгових підставок вплив факторів на зміну обсягу реалізації продукції;

- зробити висновки щодо доцільності зміни ціни.

-

Вихідні дані: ПАТ «Моторист»

Показники	Одиниця виміру	Минулий рік	Звітний рік
Реалізація продукції	тис. грн.	750	780
Кількість виробів	шт.	2,0	2,3
Ціна одиниці виробу	грн.	375	350

Завдання 1.2.10.

Необхідно:

- визначити модель, яка характеризує залежність загальної кількості відпрацьованих робітником людино-годин від факторів першого рівня;
- розрахувати вплив кожного фактору;
- зробити відповідні висновки.

Вихідні дані ПрАТ «Зміна»

Показники	Одиниця виміру	Минулий рік	Звітний рік
Чисельність робітників	чол.	250	300
Середня кількість днів відпрацьованих робітником	день	210	208
Середня тривалість робочого дня	год.	7,5	7,6
Загальна кількість відпрацьованих робітниками людино-годин	год.	?	?

1.3. Тестові завдання

1.3.1. Моделі, що використовуються, коли результативний показник є добутком кількох факторів, – це:

- мультиплікативні;
- адитивні;
- кратні;
- змішані.

1.3.2. До економіко-логічних методів належать:

- методи математичного програмування;
- методи порівняння;
- методи експертних оцінок;
- методи математичної статистики.

1.3.3. Метод ланцюгових підстановок дозволяє:

- a) оцінити зміну параметрів у часі;
- b) визначити тип функціонального зв'язку;
- c) визначити вплив факторів на результативний показник;
- d) обчислити співвідношення і взаємозалежність досліджуваних показників.

1.3.4. Під терміном «фактор» розуміють:

- a) взаємозв'язки та взаємозалежності;
- b) резерви виробництва;
- c) показники ефективності діяльності;
- d) рушійні сили розвитку і зміни.

1.3.5. До кількісних показників належать:

- a) середня заробітна плата;
- b) виробіток одного робітника;
- c) чисельність працівників;
- d) матеріаломісткість продукції.

2. ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Фінансовий стан підприємства: сутність, основні характеристики, засоби їх оцінки

Зміст теми:

1. Значення, завдання, інформаційне забезпечення аналізу фінансового стану підприємства.
2. Оцінка активів та пасивів.
3. Оцінка ліквідності та платоспроможності.

Огляд ключових понять

Фінансовий стан підприємства (ФСП) визначається сукупністю параметрів, які виражають наявність, доцільність розміщення та ефективність використання фінансових ресурсів, реальні та потенційні фінансові можливості. ФСП підприємства визначають:

- забезпеченість підприємства активами, раціональність їх використання;
- ліквідність та платоспроможність;
- здатність підприємства генерувати грошові потоки;
- фінансова стійкість;
- ділова активність;
- повнота та вага.

ФСП є синтетичним показником, який впливає на ефективність господарської діяльності підприємства. У свою чергу фінансовий стан підприємства прямо залежить від результатів його діяльності. Оцінку фінансового стану підприємства здійснюють різні економічні суб'єкти (власники, акціонери, банки та кредитори, постачальники, покупці, інвестори), зацікавлені в отриманні найбільш повної інформації про його діяльність. Одержані результати оцінки дозволяють зацікавленим особам і підприємствам приймати управлінські рішення на підставі оцінки поточного фінансового стану, діяльності підприємства за минулі періоди і прогнозних даних.

Основним джерелом інформації для аналізу фінансового стану підприємства є фінансова звітність, а саме:

- баланс (звіт про фінансовий стан) (ф №1),
- звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) (ф

№2),

- звіт про рух грошових коштів (за прямим методом)(ф №3),
- звіт про рух грошових коштів (за непрямим методом)(ф №3-н),
- звіт про власний капітал (ф №4),
- примітки до річної фінансової звітності (ф №5).

Перш ніж користуватися інформацією бухгалтерських звітів, необхідно переконатися в її достовірності, впевнитися у правильності заповнення і точності зроблених арифметичних підрахунків при визначенні окремих показників.

Оцінка фінансового стану базується, по-перше, на повному розумінні бухгалтерського обліку, його мови, значення, важливості та обмеженості фінансової інформації, що міститься у звітності, по-друге, – на таких методичних прийомах (інструментарії) як аналіз абсолютних та відносних показників, горизонтальний та вертикальний аналіз.

Поряд із фінансовою звітністю для оцінки ФСП доцільно використати також статистичну звітність.

Аналіз фінансового стану починається з оцінки активів і пасивів балансу.

Пропонується наступний порядок оцінки:

1. Загальне ознайомлення з даними балансу.

Ознаками «нормального балансу» є:

1)валюта балансу в кінці звітного періоду збільшилася в порівнянні з початком. Зменшення (в абсолютному вираженні) валюти балансу за звітний період засвідчує, як правило, скорочення підприємством обсягів господарювання, що може спричинити його неплатоспроможність. Встановлення факту згортання (припинення) господарської діяльності потребує проведення детального аналізу його причин: скорочення платоспроможного попиту на товари, роботи, послуги даного підприємства; обмеження доступу на ринок сировини, матеріалів, напівфабрикатів. Аналізуючи збільшення валюти балансу за звітний період, необхідно враховувати вплив переоцінки основних засобів, дію інфляційних факторів тощо;

2)темпи приросту оборотних активів вищі, ніж темпи приросту необоротних активів;

3)власний капітал підприємства перевищує залучений і темпи його зростання вищі, ніж темпи зростання залученого капіталу;

4)темпи приросту дебіторської і кредиторської заборгованості

врівноважують один одного.

1. *Аналіз структури і динаміки активів.*
2. *Аналіз структури пасивів підприємства.*

Капітал підприємства формується за рахунок різних джерел, у процесі аналізу необхідно оцінити кожний з них і зробити порівняльний аналіз їхньої вартості.

Вартість власного капіталу підприємства у звітному періоді:

$$\Pi_{\text{вк}} = \frac{\text{Сума чистого прибутку,} \\ \text{вилучена власником підприємства}}{\text{Середня сума власного капіталу у звітному періоді}} \cdot 100 \quad (2.1)$$

Вартість позикового капіталу у формі банківських кредитів ($\Pi_{\text{кр}}$):

$$\Pi_{\text{кр}} = \frac{\text{Сума нарахованих відсотків за кредит}}{\text{Засоби, мобілізовані за допомогою кредиту}} \cdot 100 \quad (2.2)$$

Необхідно також розрахувати вартість фінансового лізингу та товарного кредиту.

Одним із етапів аналізу фінансового стану підприємства є оцінка ліквідності та платоспроможності.

Платоспроможність – можливість підприємства своєчасно задовольнити платіжні зобов'язання.

Ліквідність – здатність підприємства перетворити свої активи в грошові кошти для покриття боргових зобов'язань. Ліквідність характеризує як поточний стан розрахунків, так і перспективний. Підприємство може бути платоспроможним на звітну дату, але втратити її в майбутньому.

Аналіз ліквідності балансу полягає у порівнянні засобів за активом, згрупованих за рівнем їх ліквідності, і розташованими в порядку зменшення ліквідності із зобов'язаннями за пасивом, згрупованими за строками їх погашення і розташованими в порядку збільшення строків, і проводиться в наступній послідовності.

1. *Побудова балансу ліквідності.*

Залежно від рівня ліквідності активи підприємства поділяються на наступні групи (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Групування активів підприємства

Групи	Умовне позначення	Сума рядків балансу	Характеристика
1	2	3	4
Високоліквідні	A ₁	P1160+1165	Грошові кошти і поточні фінансові інвестиції
Швидколіквідні	A ₂	P1125+1130+1135+ +1140+1145+1155+1190	Дебіторська заборгованість, яка буде погашена за умовами договорів
Повільноліквідні	A ₃	P1100 +1170	Запаси (сировина й матеріали, незавершене виробництво тощо) та інші оборотні активи (зокрема, дебіторська заборгованість, строк сплати якої минув)
Важколіквідні	A ₄	P1195+1200	Активи, що передбачено використовувати більше одного року(або операційного циклу, якщо він перевищує рік)
Примітка: P1100 – рядок 1100			

Групування зобов'язань підприємства за строками їх погашення наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Групування зобов'язань підприємства

Групи	Умовне позначення	Сума рядків балансу	Характеристика
Найбільш термінові	П ₁	P1615+1620+1625+1630+ +1635+1640+1645+1650+166+ +1670+1690	Поточні зобов'язання за розрахунками
Короткострокові	П ₂	P1600+1605+1610	Короткострокові кредити та позикові кошти*
Довгострокові	П ₃	P1595	Довгострокові зобов'язання

Постійні	Π_4	$P_{1495+1665}$	Зобов'язання перед власниками з формування власного капіталу
----------	---------	-----------------	--

*Примітка: за окремими методиками пропонується забезпечених виплат персоналу і інші забезпечення включати до короткострокових зобов'язань.

Баланс підприємства вважають абсолютно ліквідним, якщо виконуються наступні співвідношення:

$$A_1 \geq \Pi_1, A_2 \geq \Pi_2, A_3 \geq \Pi_3, A_4 \leq \Pi_4 \quad (2.3)$$

У разі, якщо одна або декілька нерівностей системи мають протилежний знак порівняно з оптимальним варіантом, ліквідність балансу відрізняється від абсолютної.

Використовуючи наведену методику аналізу ліквідності балансу потрібно враховувати наступні недоліки.

1. Третя група активів (A_3) відноситься до «оборотних», а сполучена з нею група пасивів – до зобов'язань, які можуть бути задоволені в строк більш, ніж через рік. Відмітимо, що не всі необоротні активи відносяться до «важколіквідних». Існують високоліквідні необоротні активи (наприклад, право оренди торговельних майданів або будівля в центрі населеного пункту), єдина проблема в реалізації яких полягає у досить тривалих строках оформлення угоди. Оскільки цей термін не може перевищувати один рік (деякі документи на продаж нерухомості дійсні тільки протягом одного місяця), то такі активи можуть бути зараховані до третьої групи. Тому реструктуризація балансу за швидкістю реалізації активів повинна проводитися зі знанням їх деталізованого складу, і група A_3 може бути доповнена статтею «Високоліквідні необоротні активи».

2. Система нерівностей (2.3) не враховує покриття платіжної нестачі за другою групою за рахунок надлишку за першою, платіжної нестачі за третьою – за рахунок надлишку за першими двома. Випадки, коли за однією з груп є платіжна нестача, а за іншою – надлишок, дуже часто зустрічаються на практиці.

3. Виходячи з «балансу» активу і пасиву, остання нерівність системи (за четвертою групою) буде забезпечена «автоматично».

Для комплексної оцінки ліквідності балансу в цілому можна визначити загальний показник ліквідності за формулою:

$$Л_{заг} = \frac{A_1 \times ПВ_{a_1} + A_2 \times ПВ_{a_2} + A_3 \times ПВ_{a_3}}{П_1 \times ПВ_{n_1} + П_2 \times ПВ_{n_2} + П_3 \times ПВ_{n_3}}, \quad (2.4)$$

де $ПВ_a$ та $ПВ_n$ – питома вага відповідних груп активів та пасивів в їх загальному підсумку.

2. Розрахунок та оцінка показників ліквідності

Крім абсолютних показників для оцінки ліквідності та платоспроможності підприємства розраховують відносні показники (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Основні аналітичні показники майнового стану та ліквідності підприємства

Показник	Умовне позначення	Формула для розрахунку	Формула за кодами рядків нових форм фінансової звітності (з 2013 року)	Формула за кодами рядків старих форм фінансової звітності (до 2013 року)	Економічний зміст	Напрямок позитивних змін
2	3	4	5	6	7	8
Показники майнового стану						
1. Валюта балансу (майно підприємства), тис. грн.	ВБ	Ф. 1, р. 1300		Ф. 1, р. 280	Сукупна вартість активів підприємства	Збільшення (у більшості випадків)
2. Середня величина основних засобів, тис. грн.	$\overline{ОЗ}$	$\frac{Ф.1 \text{ р.} 1010 (гр.3 + гр.4)}{2}$		2		Збільшення
3. Фондоозброєність, тис. грн. / чол.	Ф _о	$\frac{\overline{ОЗ}}{Ч}$			Показує забезпеченість персоналу основними засобами; яка вартість основних засобів припадає на одного працівника	Збільшення
4. Фондовіддача основних фондів *	Ф _в	$\frac{ЧД(В)Р}{\overline{ОЗ}}$	Ф. № 2, р. 2000 / Ф. № 1, р. 1010	Ф. № 2, р. 035 / Ф. № 1, р. 031	Показує ефективність використання основних фондів; яка величина доходу, отриманого від реалізації продукції, припадає на 1 грн., вкладену у основні фонди, що використовуються для виробництва цієї продукції	Збільшення
5. Частка основних засобів в активах	Ч _{о.з.}	Первісна вартість основних засобів / Активи	Ф. № 1, р. 1011 / Ф. № 1, р. 1300	Ф. № 1, р. 031 / Ф. № 1, р. 280	Частка коштів, інвестованих в основні засоби, у валюті балансу	Зменшення за умов незмінних або зростаючих обсягів реалізації
6. Коефіцієнт зносу основних засобів	К _{зн.о.з.}	Знос основних засобів / Первісна вартість основних засобів	Ф. № 1, р. 1012 / Ф. № 1, р. 1011	Ф. № 1, р. 032 / Ф. № 1, р. 031	Рівень фізичного зносу основних фондів	Зменшення

7 Коефіцієнт оновлення основних засобів	$K_{\text{он.о.з.}}$	Збільшення за звітний період первісної вартості основних засобів / Первісна вартість основних засобів на кінець року	$\Phi. \text{ № } 1$ (збільшення по р. 1011) / $\Phi. \text{ № } 1$; р. 1011 (гр.4)	$\Phi. \text{ № } 1$ (збільшення по р. 031) / $\Phi. \text{ № } 1$; р. 031 (гр.4)	Рівень фізичного оновлення основних фондів	Збільшення за умов виключення інфляційного фактора
8 Коефіцієнт мобільності активів	$K_{\text{моб.}}$	Оборотні (мобільні) активи / Необоротні активи	$\Phi. \text{ № } 1$, р. 1195 + р. 1200 / $\Phi. \text{ № } 1$, р. 1095	$\Phi. \text{ № } 1$, р. 260 + р. 270 / $\Phi. \text{ № } 1$, р. 080	Скільки обігових коштів припадає на одиницю необігових; потенційна можливість перетворення активів у	Збільшення; рекомендований рівень $K_{\text{моб.}} \geq 5$
Показники рентабельності						
1 Рентабельність активів за прибутком від звичайної діяльності до оподаткування*	$R_{\text{акт.зв.д.}}$	Прибуток від звичайної діяльності / Активи	$\Phi. \text{ № } 2$, р. 2290 / $\Phi. \text{ № } 1$, р. 1300	$\Phi. \text{ № } 2$, р. 170 / $\Phi. \text{ № } 1$, р. 280	Скільки прибутку від звичайної діяльності припадає на одиницю коштів, інвестованих в активи	Збільшення
2 Рентабельність капіталу (активів) за чистим прибутком*	$R_{\text{акт.ч.п.}}$	Чистий прибуток / Активи	$\Phi. \text{ № } 2$, р. 2350 / $\Phi. \text{ № } 1$, р. 1300	$\Phi. \text{ № } 2$, р. 220 / $\Phi. \text{ № } 1$, р. 280	Скільки припадає чистого прибутку на одиницю інвестованих в активи коштів	Збільшення
3 Рентабельність власного капіталу*	$R_{\text{в.к.}}$	Чистий прибуток / Власний капітал	$\Phi. \text{ № } 2$, р. 2350 / $\Phi. \text{ № } 1$, р. 1495	$\Phi. \text{ № } 2$, р. 220 / $\Phi. \text{ № } 1$, р. 380	Скільки припадає чистого прибутку на одиницю власного капіталу	Збільшення
4 Рентабельність виробничих фондів*	$R_{\text{в.ф.}}$	Чистий прибуток / Виробничі фонди	$\Phi. \text{ № } 2$, р. 2350 / $\Phi. \text{ № } 1$, р. 1011 + р. 1100	$\Phi. \text{ № } 2$, р. 220 / $\Phi. \text{ № } 1$, р. 031 + р. 100 + р. 120	Скільки припадає чистого прибутку на одиницю вартості виробничих фондів	Збільшення
5 Рентабельність реалізованої продукції за прибутком від	$R_{\text{приб.р.}}$	Прибуток від реалізації / ЧД(В)Р	$\Phi. \text{ № } 2$, р. 2000 - (р. 2050 + р. 2130 + р. 2150) / $\Phi. \text{ № } 2$, р. 2000	$\Phi. \text{ № } 2$, р. 035 - (р. 040 + р. 070 + р. 080) / $\Phi. \text{ № } 2$, р. 035	Скільки припадає прибутку від реалізації на одиницю виручки	Збільшення
6 Рентабельність витрат	$R_{\text{витр.}}$	Прибуток від реалізації / витрати на виготовлення і реалізацію продукції	$\Phi. \text{ № } 2$, р. 2000 - (р. 2050 + р. 2130 + р. 2150) / $\Phi. \text{ № } 2$, р. 2050 + р. 2130 + р. 2150	$\Phi. \text{ № } 2$, р. 035 - (р. 040 + р. 070 + р. 080) / $\Phi. \text{ № } 2$, р. 040 + р. 070 + р. 080	Скільки прибутку від реалізації припадає на одиницю витрат на виготовлення і реалізацію продукції	Збільшення
7 Коефіцієнт реінвестування	$K_{\text{реін.}}$	Нерозподілений прибуток / Чистий прибуток	$\Phi. \text{ № } 1$, збільшення по р. 1420 / $\Phi. \text{ № } 2$, р. 2350	$\Phi. \text{ № } 1$, збільшення по р. 350 / $\Phi. \text{ № } 2$, р. 220	Скільки чистого прибутку капіталізовано; скільки чистого прибутку спрямовано на збільшення власного капіталу	Збільшення в межах, що не суперечить бажанню акціонерів отримувати підвищені дивіденди
8 Період окупності капіталу*	$T_{\text{ок.кап.}}$	Активи / Чистий прибуток	$\Phi. \text{ № } 1$, р. 1300 / $\Phi. \text{ № } 2$, р. 2350	$\Phi. \text{ № } 1$, р. 280 / $\Phi. \text{ № } 2$, р. 220	За який період кошти, що інвестовані в активи, будуть компенсовані чистим прибутком	Зменшення
9 Період окупності власного капіталу*	$T_{\text{ок.вл.к.ап.}}$	Власний капітал / Чистий прибуток	$\Phi. \text{ № } 1$, р. 1495 / $\Phi. \text{ № } 2$, р. 2350	$\Phi. \text{ № } 1$, р. 380 / $\Phi. \text{ № } 2$, р. 220	За який період власний капітал буде компенсований чистим прибутком	Зменшення
Показники ліквідності (платоспроможності)						
1 Коефіцієнт поточної ліквідності (покриття)	$K_{\text{покр.}}$	Оборотні активи / Поточні зобов'язання	$\Phi. \text{ № } 1$, р. 1195 / $\Phi. \text{ № } 1$, р. 1695	$\Phi. \text{ № } 1$, р. 260 / $\Phi. \text{ № } 1$, р. 620	Характеризує достатність обігових коштів для погашення боргів протягом року	Збільшення; за [11; 12] критичне значення $K_{\text{покр.}} = 1$; при $K_{\text{покр.}} < 1$ підприємство має неліквідний

						баланс. Якщо $K_{\text{покр.}} = 1-0,5$, підприємство своєчасно ліквідує борги
2 Коефіцієнт ліквідності швидкої	$K_{\text{шв.лік. в.}}$	Оборотні активи – Запаси / Поточні зобов'язання	Ф. № 1, р. 1195 - - р.1100 / Ф. № 1, р. 1695	Ф. № 1, р. 260 - - (сума р. 100-140) / Ф. № 1, р. 620	Скільки одиниць найбільш ліквідних активів припадає на одиницю термінових боргів	Збільшення; за [31] має бути $K_{\text{шв.лікв.}} > 1$; у міжнародній практиці [23] $K_{\text{шв.лікв.}} = 0,7-0,8$
3 Коефіцієнт ліквідності абсолютної	$K_{\text{абс.лік. в.}}$	Грошові кошти / Поточні зобов'язання	Ф. № 1, р. 1165 / Ф. № 1, р. 1695	Ф. № 1, р. 230 + + р. 240 / Ф. № 1, р. 620	Характеризує готовність підприємства негайно ліквідувати короткострокову заборгованість	Збільшення; за [11; 12] має бути $K_{\text{абс.лікв.}} = 0,2-0,35$
4 Співвідношення короткострокової дебіторської та кредиторської заборгованості	$K_{\text{деб. / кред.}}$	Дебіторська заборгованість / Поточна кредиторська заборгованість	Ф. № 1, сума р. 1125-1155) / Ф. № 1, р. 1695	Ф. № 1, р. 160 + + (сума р. 170-210) / Ф. № 1, р. 620	Здатність розраховуватися з кредиторами за рахунок дебіторів протягом одного року	За [31] рекомендоване значення $K_{\text{деб. / кред.}} = \geq 1$
Позиція підприємства на ринку цінних паперів						
1 Доход на акцію	$D_{\text{ак}}$		Ф. № 2, р. 2610	Ф. № 2, р. 320	Скільки чистого прибутку припадає на одну просту акцію	Збільшення
2 Дивіденд на акцію	$D_{\text{ив.ак}}$		Ф. № 2, р. 2650	Ф. № 2, р. 340	Сума оголошених дивідендів, що припадає на одну акцію	Збільшення за умов достатнього реінвестування прибутку
3 Коефіцієнт котирування акцій	$K_{\text{к.а.}}$	Ринкова ціна акції / Номінальна ціна акції	Дані ринку цінних паперів / Дані структури статутного фонду (кількість акцій за номіналом)		Відхилення ринкової ціни акції від номінальної (облікової)	Збільшення
4 Ціна акції	$C_{\text{а}}$	Ринкова ціна акції / Доход на акцію	Дані ринку цінних паперів / Ф. № 2, р. 2610	Дані ринку цінних паперів / Ф. № 2, р. 320	Інвестиційна привабливість акції; умовний термін окупності поточної вартості акції	Темпи підвищення ринкової ціни мають випереджати темпи збільшення доходності
5. Дивідендна доходність акції	$D_{\text{д}}$	Дивіденд на акцію / Ринкова ціна акції	Ф. № 2, р. 2650 / Дані ринку цінних паперів	Ф. № 2, р. 340 / Дані ринку цінних паперів	Поточна рентабельність інвестованого в акцію капіталу	Збільшення за умов одночасного збільшення ринкової ціни акції

Примітки:

1. Ф 1 – Форма №1 «Баланс» (Звіт про фінансовий стан).
 2. Ф 2 – Форма №2 «Звіт про фінансові результати» (Звіт про сукупний дохід).
 3. гр.3, 4 – графа 3, 4. Відповідно (3 і 4 стовпчики Балансу)
 4. Нормативне значення показника залежить від галузі, до якої належить підприємство, та від особливостей його функціонування.
 5. * У формулах, де використовуються дані з форми №1 та форми №2, дані з форми №1 «Баланс» беруться середні за рік шляхом додавання значення показника на початок звітного періоду і на кінець звітного періоду та ділення на два.
- Для зручності складові формул, що потребують перерахунку на середньорічне значення, виділені жирним шрифтом.

Коефіцієнт покриття (загальний коефіцієнт ліквідності) показує, скільки гривень оборотних активів підприємства припадає на одну гривню поточних зобов'язань. Якщо оборотні активи перевищують за величиною поточні зобов'язання, то підприємство вважається ліквідним.

У літературних джерелах рекомендоване значення коефіцієнту покриття є різним – 1,0; 2,0; 2,5. Якщо коефіцієнт буде дорівнювати 1,0, то підприємство у разі погашення поточної заборгованості повинно припинити функціонування, так як у нього не буде оборотних засобів для продовження процесу виробництва, ведення поточної діяльності. Дослідним шляхом встановлено, що ресурси підприємства повинні бути не менш як вдвічі більше від існуючої поточної заборгованості, так як лише в такій ситуації воно зможе при повному погашенні заборгованості продовжувати функціонувати.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності показує, яка частина поточних зобов'язань може бути погашена активами, що мають абсолютну ліквідність. Нормативні значення цього показника, наведені при різних методиках, повинні дорівнювати або бути більшими 0,2; 0,5; 0,7.

В окремих джерелах рекомендуються нормальні обмеження цього показника для підприємств реального сектора економіки на рівні 0,05-0,10.

Частка оборотних активів в активах визначається шляхом ділення оборотних активів на валюту балансу і показує їх питому вагу в майні підприємства. Господарську діяльність забезпечують виробничі основні засоби та виробничі запаси. Інші оборотні активи (готова продукція, кошти в розрахунках і грошові кошти) є наслідком підприємницької діяльності.

Частка виробничих запасів в оборотних активах визначається як відношення виробничих запасів до оборотних активів і показує їх питому вагу в складі оборотних активів.

Величина *робочого капіталу* і спроможність підприємства платити за поточними зобов'язаннями особливо цікавить керівництво підприємства і кредиторів, які надають короткострокові кредити (банки, постачальники).

У системі показників, що застосовуються для оцінки фінансового стану підприємства, провідне місце належить фінансовим результатам.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2.

Аналіз структури активів та пасивів підприємства. Оцінка ліквідності.

2.1. Питання для обговорення та самопідготовки.

- 2.1.1. Поняття, значення, завдання оцінки фінансового стану.
- 2.1.2. Характеристика бухгалтерського балансу як основного джерела для оцінки фінансового стану підприємства.
- 2.1.3. Основні групи суб'єктів, що зацікавлені в отриманні інформації фінансовий стан підприємства.
- 2.1.4. Ознаки класифікації активів і пасивів.
- 2.1.5. Зміст понять: необоротні активи, власний капітал, неоплачений капітал, вилучений капітал, ліквідність, платоспроможність
- 2.1.6. Критерії оцінки структури балансу підприємства.
- 2.1.7. Показники ліквідності, їх оптимальні значення.

2.2. Типові завдання – вправи

Завдання 2.2.1.

Пов'яжіть окремі види активів та пасивів наведені нижче з розділами активів та пасивів балансу та проставте ліворуч від номеру відповідну (відповідні) літеру (літери).

Розділи активів та пасивів		Окремі статті активів та пасивів	
1	Необоротні активи	А	Додатковий капітал
2	Оборотні активи	Б	Запаси
3	Власний капітал	В	Цільове фінансування
4	Поточні зобов'язання	Г	Векселі видані
5	Забезпечення наступних витрат і платежів	Д	Незавершене будівництво

Завдання 2.2.2.

Пов'яжіть окремі групи активів та пасивів, наведених нижче з їх характеристиками та проставте ліворуч від номеру відповідну літеру.

Характеристика активів та пасивів	Окремі групи активів та пасивів
1. Високоліквідні активи	А. Запаси
2. Найбільш термінові зобов'язання	Б. Дебіторська заборгованість
3. Швидколіквідні активи	В. Довгострокові кредити банків
4. Короткострокові зобов'язання	Г. Грошові кошти та їх еквіваленти

- 5. Повільно ліквідні активи
- 6. Довгострокові зобов'язання
- 7. Важколіквідні активи
- 8. Постійні зобов'язання

- Д. Основні засоби
- Е. Статутний капітал
- Ж. Поточні зобов'язання за розрахунками
- З. Короткострокові кредити банків.

Завдання 2.2.3.

Розташуйте наведені нижче активи за ступенем ліквідності (від найбільш ліквідних):

- а) кошти на поточному рахунку
- б) виробничі запаси
- в) готова продукція
- г) незавершене виробництва
- д) основні засоби
- е) дебіторська заборгованість
- ж) нематеріальні активи
- з) цінні папери
- и) готівка в касі
- к) довгострокові фінансові інвестиції.

Завдання 2.2.4.

Розташуйте наведені нижче пасиви за ступенем терміновості зобов'язань (від найбільш термінових до найменше термінових).

- а) поточні зобов'язання за розрахунками;
- б) кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги
- в) векселі видані
- г) короткострокові кредити банків
- д) довгострокові кредити банків
- е) резервний капітал
- ж) статутний капітал
- з) цільове фінансування
- и) відстрочені податкові зобов'язання

Завдання 2.2.5.

За даними підприємств-конкурентів необхідно проаналізувати структуру активів та пасивів, оцінити зміни, що відбулися, зробити відповідні оціночні висновки.

Вихідні дані:

Актив	Код рядка	ПрАТ «Бетон»		ПАТ «Шлях»	
		на початок року	на кінець року	на початок року	на кінець року
I Необоротні активи					
Нематеріальні активи:					
залишкова вартість	1000			10	20
первісна вартість	1001			20	30
Знос	1002			10	10
Незавершене будівництво	1005	20	40	50	80
Основні засоби					
залишкова вартість	1010	2000	1800	1900	2400
первісна вартість	1011	5760	5600	4200	5100
Знос	1012	9700	9800	2300	3600
Інші необоротні активи	1090	10	10	-	-
Усього за розділом I	1095	2030	1850	1950	2500
II Оборотні активи					
Запаси:					
виробничі запаси	1101	300	330	270	350
незавершене виробництво	1102			10	20
готова продукція	1103			180	250
товари	1104			30	10
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги					
чиста реалізаційна вартість	1125	900	800	250	220
Резерв сумнівних боргів	1126	50	50	10	10
Дебіторська заборгованість за розрахунками:					
за виданими авансами	1130	10	-	20	10
з бюджетом	1135	50	40	20	30
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	30	20	50	150
Поточні фінансові інвестиції	1160			60	140
Грошові кошти та їх еквіваленти:					
в національній валюті	1165	30	10	120	100
Витрати майбутніх періодів	1170	10	10	-	-
Усього по розділу II	1195	1320	1200	1010	1280
Баланс	1300	3360	3060	2960	3780

Пасив	Код рядка	ПрАТ «Бетон» на початок року	на кінець року	ПАТ «Шлях» на початок року	на кінець року
I Власний капітал					
Статутний капітал	1400	1300	1300	1050	1050
Інший додатковий капітал	1405	360	360	400	750
Резервний капітал	1415			20	20
Нерозподілений прибуток (непокриті збитки)	1420			100	120
Усього по розділу I	1495	1660	1660	1570	1940
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення					
Відстрочені податкові зобов'язання	1500	60	40	80	70
Довгострокові кредити банків	1510			90	90
Цільове фінансування	1525	200	250	170	160
Усього по розділу II	1595	260	290	340	320
III Поточні зобов'язання і забезпечення					
Короткострокові кредити банків	1600	200	100	100	120
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	1615	880	700	500	600
Поточні зобов'язання за розрахунками:					
з бюджетом	1620	150	120	120	260
з податку на прибуток	1621	10	10	40	50
зі страхування	1625	10	20	20	40
з оплати праці	1630	40	50	70	80
з одержаних авансів	1635	120	100	180	350
з учасниками	1640				100
із внутрішніх розрахунків	1645	10			
Інші поточні зобов'язання	1690	20	10	10	40
Усього по розділу III	1695	1440	1110	1040	1520
Баланс	1900	3360	3060	2960	3780
Довідково:					
Чистий дохід (реалізація продукції)	тис. грн.	3000	2900	3120	3250
Товарна продукція	-//-	3600	2900	3300	3500

Завдання 2.2.6.

За даними завдання 2.2.5. побудуйте баланс ліквідності підприємства, розрахуйте показники загальної ліквідності, зробіть відповідні висновки.

Завдання 2.2.7.

За даними завдання 2.2.5. розрахуйте відносні показники оцінки ліквідності, порівняйте їх з нормативними значеннями; сформулюйте свою думку щодо обґрунтованості розмірів нормативних значень показників ліквідності.

Завдання 2.2.9.

За даними завдання 2.2.5. побудуйте порівняльний аналітичний баланс, оцініть відповідність балансу кожного підприємства ознакам «нормального» балансу та зробіть відповідні висновки.

Завдання 2.2.10.

Необхідно за даними завдання 2.2.5. оцінити зміни у структурі поточних зобов'язань конкуруючих підприємств.

2.3. Тестові завдання

Необхідно:

серед наведених нижче відповідей на питання вибрати правильні, або вказати власний варіант, якщо правильної відповіді не запропоновано.

2.3.1. Актив балансу це:

- a) власний капітал, основні засоби, оборотні активи;
- b) запозичений капітал, запаси, незавершене будівництво;
- c) необоротні та оборотні активи, витрати майбутніх періодів;
- d) необоротні та оборотні активи, доходи майбутніх періодів.

2.3.2. Звітна форма Балансу в Україні побудована:

- a) в порядку збільшення ліквідності засобів;
- b) в порядку зменшення ліквідності засобів;
- c) незалежно від збільшення (зменшення) ліквідності;
- d) не має правильної відповіді.

2.3.3. Пасив балансу – це:

- a) власний капітал, довгострокові зобов'язання, витрати майбутніх періодів;
- b) власний та запозичений капітал, доходи майбутніх періодів;
- c) власний капітал, поточні зобов'язання, дебіторська заборгованість;
- d) не має правильної відповіді.

2.3.4. Показниками, що характеризують фінансову стійкість підприємства є:

- a) фондівдача;
- b) рентабельність продаж;
- c) коефіцієнт оборотних запасів;
- d) коефіцієнт фінансового ризику (левериджу).

2.3.5. Відношення залученого капіталу до власного характеризує:

- a) коефіцієнт автономії;
- b) коефіцієнт фінансового ризику;
- c) коефіцієнт фінансової залежності;
- d) не має правильної відповіді.

2.3.6. Коефіцієнт абсолютної ліквідності залежить від:

- a) структури запасів;
- b) структури дебіторської заборгованості;
- c) обсягів виробництва;
- d) коштів на розрахунковому рахунку;

2.2. Оцінка грошових потоків

Зміст теми:

1. Сутність поняття «грошовий потік»
2. Способи визначення грошових потоків
3. Показники оцінки руху грошових коштів.

Огляд ключових понять

Реальні можливості будь-якого підприємства в кінцевому підсумку визначаються здатністю генерувати грошові потоки.

Під *грошовими потоками* розуміють всі надходження і виплати грошових коштів.

Основним джерелом інформації для проведення аналізу грошових потоків є Звіт про рух грошових коштів.

Основною метою аналізу руху грошових коштів є виявлення рівня достатності формування грошових потоків за видами діяльності, їх ефективності, а також збалансованості позитивного та негативного грошових потоків за обсягом і в часі. Надходження грошових коштів називається *позитивним грошовим потоком*, вибуття – *негативним*. Різниця між позитивним і негативним грошовими потоками по кожному виду діяльності в цілому називається *чистим грошовим потоком*. У літературі можна зустріти термін «cash flow», аналогічний терміну «грошовий потік». Можна виділити декілька значень поняття «грошовий потік». На статичному рівні – це кількісне вираження грошових коштів, які є в розпорядженні суб'єкта господарювання (підприємства або особи) у даний конкретний момент часу – «вільний резерв». Для інвестора – це очікуваний у майбутньому дохід від інвестицій (з урахуванням дисконту). З точки зору керівництва підприємства, на динамічному рівні, *грошовий потік* – це план майбутнього руху грошових потоків підприємства в часі або зведення даних про їх рух у попередніх періодах. У кожному випадку грошовий потік означає фактичний рух фінансових коштів.

Розрізняють два способи визначення потоку грошових коштів у результаті основної діяльності: прямий і непрямий.

При *прямому способі* грошовий потік розраховують як різницю між надходженням грошових коштів та витратами, пов'язаними з їх виплатою (рис. 2.1).

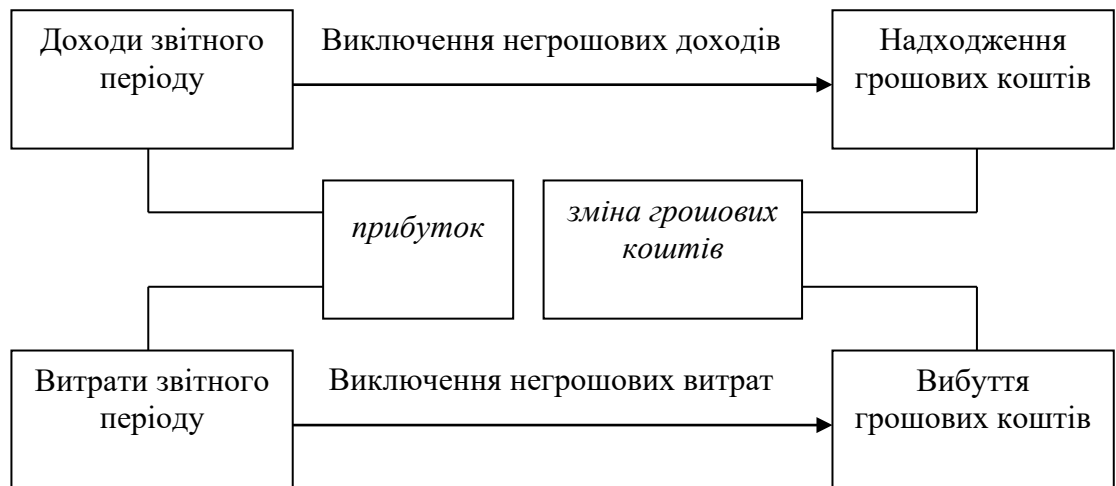

Рис. 2.1. Прямий спосіб визначення грошового потоку

Непрямий спосіб базується на основному положенні бухгалтерського обліку, що активи повинні дорівнювати сумі зобов'язань і власного капіталу (складовою якого є прибуток), і полягає у коригуванні суми прибутку на величину зміни поточних активів, зобов'язань та інших балансових рахунків (рис. 2.2).

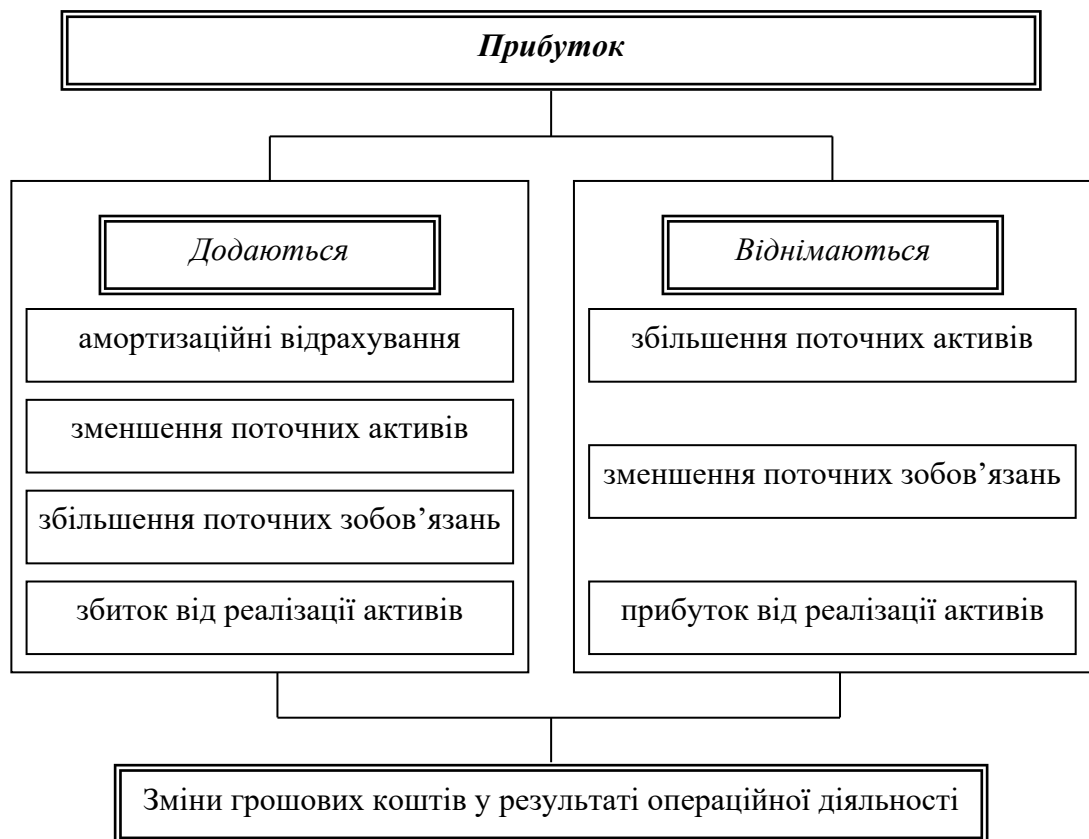

Рис. 2.2. Непрямий спосіб визначення потоку грошових коштів

Порівняння грошових потоків підприємства з отриманим фінансовим результатом (визначення показників рентабельності) застосовується для оцінки ефективності використання грошових коштів (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Показники оцінки руху грошових коштів

№ з/п	Показник	Формула розрахунку	Характеризує
1	Рентабельність залишку грошових коштів	$P_z = \Phi_p / Z_c \times 100,$ де P_z – рентабельність залишку грошових коштів; Φ_p – фінансовий результат діяльності підприємства*; Z_c – середній залишок грошових коштів	Сума прибутку (збитку), яка припадає на 1 грн. грошових коштів, що знаходяться у розпорядженні підприємства в середньому протягом періоду, що досліджується
2	Рентабельність витрачених грошових коштів	$P_v = \Phi_p / ГП_n \times 100,$ де P_v – рентабельність витрачених грошових коштів; $ГП_n$ – негативний грошовий потік	Сума прибутку (збитку), яка припадає на 1 грн. грошових коштів, витрачених підприємством за період, що досліджується
3	Рентабельність грошових коштів отриманих	$P_n = \Phi_p / ГП_n \times 100,$ де P_n – рентабельність грошових коштів, що надійшли; $ГП_n$ – позитивний грошовий потік	Сума прибутку (збитку), яка припадає на 1 грн. грошових коштів, які отримало підприємство за період, що досліджується
4	Рентабельність чистого грошового потоку	$P_{гп} = \Phi_p / ГП_q \times 100,$ де $P_{гп}$ – рентабельність чистого грошового потоку; $ГП_q$ – чистий грошовий потік	Сума прибутку (збитку) на 1 грн. чистого грошового потоку
5	Коефіцієнт достатності чистого грошового потоку	$K_d = ГП_q / (K + \Delta Z + D),$ де K_d – коефіцієнт достатності чистого грошового потоку; $ГП_q$ – чистий грошовий потік; K – виплати по позиках; ΔZ – приріст залишків матеріальних оборотних активів; D – виплати по дивідендам власникам підприємства	Визначає достатність чистого грошового потоку, який створюється підприємством, з урахуванням потреб фінансування

6	Коефіцієнт ліквідності грошового потоку	$K_{\text{л}} = (ГП_{\text{ч}} - \Delta ГЗ) / ГП_{\text{н}},$ де $K_{\text{л}}$ – коефіцієнт ліквідності грошового потоку; $\Delta ГЗ$ – приріст залишків грошових коштів за період, що аналізується	Використовується для оцінки синхронності формування різних видів грошових коштів за окремими часовими інтервалами (квартал, місяць) протягом періоду, що аналізується (рік)
7	Коефіцієнт ефективності грошових потоків	$K_{\text{е}} = ГП_{\text{ч}} / ГП_{\text{н}},$ де $K_{\text{е}}$ – коефіцієнт ефективності грошових потоків	Узагальнюючий показник оцінки руху грошових коштів

* Залежно від мети аналізу в чисельнику може бути будь-який показник фінансового результату діяльності підприємства: чистий прибуток (збиток) звітного періоду, валовий прибуток, фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування тощо. Тому рентабельність залишку грошових коштів, а також їх надходження і використання, може бути відображена декількома показниками: чиста рентабельність, валова рентабельність тощо.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 3

Оцінка достатності формування грошових потоків

3.1. Питання для обговорення та самопідготовки

3.1.1. Сутність понять: грошовий потік, його види (негативний, позитивний, чистий грошовий потік)

3.1.2. Аналіз грошових потоків від операційної, інвестиційної, фінансової діяльності підприємства.

3.1.3. Сутність прямого способу визначення грошових потоків від різних видів операційної діяльності.

3.1.4. Непрямий спосіб визначення грошового потоку від операційної діяльності.

3.1.5. Показники оцінки руху грошових коштів.

3.2. Типові завдання, вправи.

Завдання 3.2.1.

Необхідно знайти відповідність між назвою понять та їх змістом, для чого проставити ліворуч від номеру відповідну літеру:

1. Грошовий потік	А. Надходження грошових коштів
2. Чистий грошовий потік	Б. Вибуття грошових коштів
3. Позитивний грошовий потік	В. Всі надходження і вибуття грошових коштів
4. Негативний грошовий потік	Г. Різниця між позитивним та негативним грошовим потоком.

Завдання 3.2.2.

Визначте види діяльності підприємства для яких характерні наступні надходження та витрачання грошових коштів:

		Види діяльності		
		операційна	інвестиційна	фінансова
Надходження грошових коштів:				
- від покупців				
- кредити та позики				
- дивіденди, відсотки отримані				
Витрачання грошових коштів				
- придбання товарів (послуг, робіт)				
- виплати працівникам підприємства				
- виплата відсотків				
- сплата податку на				

прибуток
 - придбання необоротних активів
 - придбання оборотних активів
 - погашення позик
 - фінансові інвестиції
 - дивіденди виплачені

Завдання 3.2.3.

Визначте зміни яких поточних активів, зобов'язань та інших балансових рахунків додаються до прибутку для визначення потоку грошових коштів (непрямий спосіб)

	Додаються до прибутку	Віднімаються від прибутку
Амортизаційні відрахування		
Збільшення поточних активів		
Прибуток від реалізації активів		
Збільшення поточних зобов'язань		
Збиток від реалізації активів		
Зменшення поточних активів		

Завдання 3.2.4.

Необхідно:

- розрахувати структуру надходжень та витрачання грошових коштів в цілому по підприємству та за видами діяльності;
- зробити відповідні висновки.

Показники	Грошовий потік		У т.ч. за видами діяльності					
	Сума, тис.грн.	Питома вага, %	Операційна		Інвестиційна		фінансова	
	Сума, тис.грн.	Питома вага, %	Сума, тис.грн.	Питома вага, %	Сума, тис.грн.	Питома вага, %	Сума, тис.грн.	Питома вага, %
Залишок грошових коштів на початок року	140,0	X	X	X	X	X	X	X
Надійшло грошових коштів	?	100	670	100	50	100	100	100
-від покупців	690	?	?	?	40	?		
-по векселях	20	?	?	3,0	-	-	-	-

-кредити та позики	100	?	-	-	-	-	100	?
-дивіденди, відсотки отримані	10	?	-	-	10	?	-	-
Витрачання грошових коштів:	770	100	?	100	30	100	120	100
-придбання товарів (робіт, послуг)	?	?	400	?		-	-	-
-виплати працівникам підприємства	200	?	?	?	-	-	-	-
-виплата відсотків	5	?	-	-	?	?	5	?
-сплата податку на прибуток	?	?	20	?	-	-	-	-
-за придбання необоротних активів	15	?	-	-	15	?	-	-
-погашення позик	?	?	-	-	-	-	15	?
-фінансові інвестиції	?	-	-	-	7	?	-	-
-дивіденди	?		-	-	8	?	-	-
Залишок грошових коштів на кінець року	?	X	X	X	X	X	X	X
Чистий грошовий потік	?	X	?	X	?	X	?	X

Довідково:

	Минулий рік 200,0	Звітний рік 220
Чистий прибуток, тис. грн.		

Завдання 3.2.5.

За даними завдання 3.2.4. розрахуйте показники оцінки руху грошових коштів:

- рентабельність залишку, витрачених отриманих грошових коштів, чистого грошового потоку;
- коефіцієнт достатності ефективності грошових потоків.

Завдання 3.2.6.

Необхідно за даними завдання 3.2.4. а також даних щодо виплат по позиках (70 тис. грн.) приросту залишків матеріальних оборотних активів (50 тис. грн.) виплат дивідендів власникам підприємства (20 тис. грн.) оцінити достатність чистого грошового потоку (коефіцієнт достатності).

Завдання 3.2.7.

За даними завдання 3.2.4. розрахуйте рентабельність залишку грошових коштів на початок і кінець року, зробіть висновки щодо позитивності змін рівня рентабельності

3.3. Тестові завдання

3.3.1. Яка факторна модель характеризує рух грошових коштів?

- a) адитивна;
- b) мультиплікативна;
- c) кратна;
- d) змішана.

3.3.2. Які зміни статей балансу характеризують утворення джерел коштів?

- a) зменшення зобов'язань;
- b) зменшення активів;
- c) збільшення активів;
- d) збільшення витрат майбутніх періодів.

3.3.3. Які зміни статей балансу характеризують витрачання коштів?

- a) збільшення зобов'язань;
- b) зменшення активів;
- c) збільшення активів;
- d) зменшення витрат майбутніх періодів.

3.3.4. Яка група статей балансу підприємства містить інформацію про грошові кошти та їх еквіваленти?

- a) нематеріальні активи;
- b) власний капітал;
- c) оборотні активи;
- d) поточні фінансові інвестиції.

3.3.5. Яка форма фінансової звітності містить інформацію для оцінки ефективності грошового потоку?

- a) форма 1;
- b) форма 2;
- c) форма 3;
- d) форма 4.

2.3. Фінансова стійкість підприємства

Зміст теми:

1. Сутність поняття «фінансова стійкість підприємства», завдання оцінки фінансової стійкості підприємства.
2. Послідовність оцінки фінансової стійкості підприємства.
3. Показники фінансової стійкості.
4. Комплексна оцінка фінансової стійкості підприємства.

Під *фінансовою стійкістю* підприємства розуміють його платоспроможність в часі з дотриманням умови фінансової рівноваги між власними та залученими засобами. Основне завдання оцінки фінансової стійкості полягає у визначенні спроможності підприємства протистояти негативній дії різних факторів (зовнішніх, внутрішніх та непередбачуваних), що впливають на його фінансовий стан. При вирішенні цього завдання необхідно дати відповідь на наступні питання:

- 1) наскільки підприємство незалежне від зовнішніх джерел фінансування;
- 2) як змінюється рівень цієї незалежності;
- 3) чи відповідає співвідношення активів та джерел утворення майна підприємства завданням його діяльності?

Як правило, аналіз фінансової стійкості проводиться в наступній послідовності:

I. Загальна оцінка фінансової стійкості передбачає визначення:

- стійкості капіталу;
- ресурсної стійкості;
- стійкості управління.

II. Визначення типу фінансової стійкості підприємства.

Для характеристики джерел формування запасів застосовується кілька показників, які відображають ступінь охоплення різних видів джерел:

1. Наявність власних оборотних засобів визначається за формулою:

$$H_B = \Phi 1P1495 + \Phi 1P1595 + \Phi 1P1665 - \Phi 1P1095, \quad (2.5)$$

де H_B – наявність власних оборотних засобів.

2. Наявність довгострокових джерел формування запасів визначається шляхом збільшення наявних власних оборотних засобів на суму довгострокових зобов'язань:

$$H_D = H_B + \Phi 1P1595, \quad (2.6)$$

де H_D – наявність довгострокових джерел формування.

3. Показник загальної величини джерел формування запасів дорівнює сумі власних оборотних засобів, довгострокових джерел та короткострокових зобов'язань:

$$H_3 = H_D + \Phi 1P1695, \quad (2.7)$$

де H_3 – загальна величина джерел формування.

Трьом показникам наявності джерел формування запасів відповідають три показники забезпеченості джерелами їх формування:

$$1) \text{ Надлишок (+) або нестача (-) власних оборотних засобів:} \\ \pm H_B = H_B - Z_B, \quad (2.8)$$

де Z_B – вартість запасів.

$$2) \text{ Надлишок (+) або нестача (-) довгострокових джерел формування:} \\ + H_D = H_D - Z_B, \quad (2.9)$$

3) Надлишок (+) або нестача (-) загальної величини джерел формування запасів:

$$+ H_Z = H_Z - Z_B, \quad (2.10)$$

Забезпеченість запасів джерелами їх формування дозволяє класифікувати фінансовий стан за ступенем його стійкості. Можливе виділення чотирьох типів фінансової стійкості.

1. *Абсолютна стійкість фінансового стану* характеризується тим, що сума власних оборотних засобів перевищує вартість запасів господарюючого суб'єкта.

2. *Нормальна стійкість фінансового стану*, при якій гарантується платоспроможність господарюючого суб'єкта.

При абсолютній і нормальній стійкості фінансового стану спостерігається високий рівень доходності та відсутність порушень платіжної дисципліни.

3. *Нестійкий (передкризовий) фінансовий стан* характеризується тим, що зберігається можливість відновлення платоспроможності за рахунок поповнення власного капіталу та збільшення власних оборотних засобів, а також додаткового залучення довгострокових кредитів.

При цьому фінансова стійкість вважається допустимою, якщо виконуються наступні умови:

– вартість виробничих запасів разом із вартістю готової продукції дорівнюють або перевищують суму короткострокових кредитів та залучених засобів, що беруть участь у формуванні запасів;

– вартість незавершеного виробництва разом із витратами майбутніх періодів дорівнюють або менше суми власного оборотного капіталу.

Якщо ці умови не виконуються, то спостерігається тенденція до погіршення фінансового стану.

4. *Кризовий фінансовий стан* (господарюючий суб'єкт знаходиться на межі банкрутства), коли грошові кошти, короткострокові цінні папери та дебіторська заборгованість не в змозі покрити навіть кредиторської заборгованості та прострочених позик. Рівновага платіжного балансу в даній ситуації забезпечується за рахунок прострочених платежів по оплаті праці, кредитам банку, постачальникам, бюджету тощо.

III. *Комплексна оцінка фінансової стійкості підприємства* проводиться шляхом розрахунку наступних відносних показників (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Показники оцінки фінансової стійкості підприємства

Показник	Умовне позначення	Формула для розрахунку	Формула за кодами рядків нових форм фінансової звітності (з 2013 року)	Формула за кодами рядків старих форм фінансової звітності (до 2013 року)	Економічний зміст	Напрямок позитивних змін
2	3	4	5	6	7	8
1 Власні обігові кошти (робочий, функціонуючий капітал)	P_k	(Власний капітал + довгострокові зобов'язання - необоротні активи) або (оборотні активи - короткострокові зобов'язання)	$\Phi. \text{ № } 1, \text{ р. } 1495 + \text{ р. } 1595 - \text{ р. } 1095$ або $\Phi. \text{ № } 1, \text{ р. } 1195 - 1695$	$\Phi. \text{ № } 1, \text{ р. } 380 + \text{ р. } 430 + \text{ р. } 480 - \text{ р. } 080$ або $\Phi. \text{ № } 1, \text{ р. } 260 + \text{ р. } 270 \text{ до } 1 \text{ року} - \text{ р. } 620 - \text{ р. } 430 \text{ до } 1 \text{ року} - \text{ р. } 630 \text{ до } 1 \text{ року}$	Оборотні активи, які фінансуються за рахунок власного капіталу і довгострокових зобов'язань. Наявність P_k означає не лише здатність платити поточні борги, а й можливість розширити виробництво	Збільшення
2 Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами	$K_{з.в.к}$	Власні обігові кошти / Оборотні активи	$P_k / \Phi. \text{ № } 1, \text{ р. } 1195$	$P_k / \Phi. \text{ № } 1, \text{ р. } 260 + \text{ р. } 270$	Абсолютна можливість перетворення активів у ліквідні кошти	Збільшення; рекомендується значення $K_{звк} > 0,1$; $K_{звк} \geq 2$
3 Маневреність робочого капіталу	$M_{р.к}$	Запаси / Робочий капітал	$\Phi. \text{ № } 1, \text{ р. } 1100 / P_k$	$\Phi. \text{ № } 1, \text{ (сума р. } 100-140) / \Phi. \text{ № } 1, \text{ р. } 260 + \text{ р. } 270 \text{ до } 1 \text{ року} - \text{ р. } 620 - \text{ р. } 430 \text{ до } 1 \text{ року} - \text{ р. } 630 \text{ понад } 1 \text{ рік}$	Частка запасів, тобто матеріальних, виробничих активів у власних обігових коштах; обмежує свободу маневру власними коштами	Зменшення; збільшення запасів призводить до уповільнення оборотності обігових коштів, в умовах інфляції – до залучення дорогих кредитів, що зменшує платоспроможність підприємства
4 Маневреність власних обігових коштів	$M_{в.о.к}$	Кошти / Власні обігові кошти	$\Phi. \text{ № } 1 \text{ р. } 1165 / P_k$	$\Phi. \text{ № } 1 \text{ р. } 230 + \text{ р. } 240 / \text{Власні обігові кошти}$	Частка абсолютно ліквідних активів у власних обігових коштах; забезпечує свободу фінансового маневру	Збільшення
5 Коефіцієнт забезпечення власними обіговими коштами запасів	$K_{заб.в.о.к.}$	Власні обігові кошти / Запаси	$P_k / \Phi. \text{ № } 1, \text{ р. } 1100$	$\Phi. \text{ № } 1 \text{ (р. } 260 + \text{ р. } 270 \text{ до } 1 \text{ року} - 620 - 430 \text{ до } 1 \text{ року} - 630 \text{ до } 1 \text{ року}) / \Phi. \text{ № } 1 \text{ (сума р. } 100-140)$	Наскільки запаси, що мають найменшу ліквідність у складі оборотних активів, забезпечені довгостроковими стабільними джерелами фінансування	Збільшення
6 Коефіцієнт покриття запасів	$K_{покр.з.ап.}$	“Нормальні” джерела покриття запасів / Запаси	$\Phi. \text{ № } 1 \text{ (р. } 1495 - 1095 + 1595 + 1600 + 1610) / \Phi. \text{ № } 1, \text{ р. } 1100$	$\Phi. \text{ № } 1 \text{ (р. } 380 - 080 + 480 + 430 \text{ понад } 1 \text{ рік} + 630 \text{ понад } 1 \text{ рік} + 500 + 510) / \Phi. \text{ № } 1 \text{ (сума р. } 100-140)$	Скільки на одиницю коштів, що вкладені в запаси, припадає у сукупності власних коштів, довго- та коротко-строкових зобов'язань	Збільшення
7 Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	$K_{авт.}$	Власний капітал / Пасиви	$\Phi. \text{ № } 1, \text{ р. } 1495 / \Phi. \text{ № } 1, \text{ р. } 1900$	$\Phi. \text{ № } 1, \text{ р. } 380 / \Phi. \text{ № } 1, \text{ р. } 640$	Характеризує можливість підприємства виконати зовнішні зобов'язання за рахунок власних активів; його незалежність від позикових джерел	Збільшення; має бути $K_{авт} > 0,5$
8 Коефіцієнт фінансової залежності	$K_{фін.з.а.л.}$	$1 - K_{авт.}$			Ступінь залежності підприємства від зовнішніх зобов'язань	Зменшення

9 Коефіцієнт маневреності власного оборотного капіталу	$K_{\text{ман.в.к.}}$	Власні обігові кошти / Власний капітал	$P_k / \Phi. \text{ № 1, p.1495}$	$\Phi. \text{ № 1 (p. 260 + p.270 до 1 року – 620 – 430 до 1 року – 630 до 1 року) / } \Phi. \text{ № 1, p. 380}$	Частка власних обігових коштів у власному капіталі	Збільшення; має бути $K_{\text{ман.в.к.}} > 0,5$
10 Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	$K_{\text{конц.п.к.}}$	Позиковий капітал / Пасиви	$\Phi. \text{ № 1, p.1595 + p. 1695 + p. 1700 / } \Phi. \text{ № 1, p. 1900}$	$\Phi. \text{ № 1, p.430 + p. 480 + p. 620 + p. 630 / } \Phi. \text{ № 1, p. 640}$	Характеризує ступінь участі позикового капіталу у формуванні активів; скільки припадає позикового капіталу на одиницю сукупних джерел	Зменшення, необхідно аналізувати в залежності від конкретної ситуації
11 Коефіцієнт фінансової стабільності (коефіцієнт фінансування)	$K_{\text{ф.с.}}$	Власні кошти / Позичені кошти	$\Phi. \text{ № 1, p.1495 / } \Phi. \text{ № 1, p.1595 + p. 1695 + p. 1700}$	$\Phi. \text{ № 1, p. 380 / } \Phi. \text{ № 1, p. 430 + p. 480 + p. 620 + p. 630}$	Забезпеченість заборгованості власними коштами; перевищення власних коштів над позиковими свідчить про фінансову стійкість підприємства	нормативне значення $K_{\text{ф.с.}} > 1$
12 Показник фінансового левериджу	$K_{\text{фін.лев.в.}}$	Довгострокові зобов'язання / Власні кошти	$\Phi. \text{ № 1, p. 1595 / } \Phi. \text{ № 1, p.1495}$	$\Phi. \text{ № 1, p. 480 / } \Phi. \text{ № 1, p. 380}$	Характеризує залежність підприємства від довгострокових зобов'язань. Збільшення свідчить про підвищення фінансового ризику	Зменшення; $K_{\text{фін.лев.}} < 0,25$
13 Коефіцієнт фінансової стійкості	$K_{\text{фін.ст.}}$	Власний капітал + довгострокові зобов'язання / Пасиви	$\Phi. \text{ № 1, p.1495 + p. 1595 / } \Phi. \text{ № 1, p. 1900}$	$\Phi. \text{ № 1, p. 380 + p. 480 / } \Phi. \text{ № 1, p. 640}$	Частка стабільних джерел фінансування у їх загальному обсязі	має бути $K_{\text{фін.ст.}} = 0,85-0,90$

Коефіцієнт автономії (коефіцієнт концентрації власного капіталу) характеризує питому вагу власного капіталу в загальній сумі балансу. Питома вага власного капіталу має бути достатньо високою, на рівні 50%.

Коефіцієнт фінансової залежності. Зростання показника в динаміці свідчить про збільшення питомої ваги залучених коштів у фінансуванні підприємства. Керуючись оптимальною питомою вагою власного капіталу в 50%, можна визначити оптимальне значення коефіцієнта фінансової залежності як 2,0.

Коефіцієнт маневреності робочого капіталу показує частку власного капіталу, яка вкладена в поточну діяльність, а яка капіталізована.

Коефіцієнт співвідношення залученого та власного капіталу (фінансування). Показує скільки залученого капіталу припадає на 1 гривню власного. Нормальне значення – $< 1,0$.

Значення коефіцієнта концентрації залученого капіталу залежить від галузевих особливостей і рівня інфляції.

Збільшення коефіцієнта структури фінансування необоротних активів свідчить про підвищення рівня фінансування необоротних активів за рахунок довгострокових джерел, відповідно про зростання інвестиційної активності підприємства.

Зміна коефіцієнту довгострокового залучення позикових коштів може бути охарактеризована наступним чином: збільшення характеризує підвищення інвестиційної активності за рахунок залучення довгострокових кредитів.

Коефіцієнт забезпечення власними оборотними засобами визначається як відношення власних оборотних активів до всіх оборотних активів і

показує, яка частина оборотних активів забезпечується власними джерелами фінансування.

Коефіцієнт страхової стабільності підприємства показує суму капіталу зарезервовану підприємством на кожну гривню вартості майна (коефіцієнт страхування бізнесу), вартості власного капіталу (коефіцієнт страхування власного капіталу), вартості внесків засновників до статутного капіталу (коефіцієнт страхування статутного капіталу).

У рамках внутрішнього аналізу здійснюється поглиблене дослідження фінансової стійкості підприємства на основі побудови балансу неплатоспроможності, що включає наступні взаємопов'язані групи показників (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Баланс неплатоспроможності, тис. грн.

Загальна величина неплатежів	Сума неплатежів за причинами	Джерела, що послаблюють фінансову напругу
– прострочена заборгованість по позиках банку – прострочена заборгованість по розрахунках з постачальниками – заборгованість до бюджету – інші платежі, у тому числі з оплати праці	– нестача власних оборотних коштів – надпланові запаси товарно-матеріальних цінностей – товари відвантажені, неоплачені вчасно покупцями – товари на відповідному зберіганні у покупців із-за відмови від акцепту – інші причини	– тимчасово вільні власні засоби – залучені засоби (перевищення нормальної кредиторської заборгованості над дебіторською) – кредити банку на тимчасове поповнення оборотних коштів та інші залучені засоби

Комплексна рейтингова оцінка підприємства означає віднесення його до певного розряду або класу. Рейтинг ніколи не залишається постійним, він може підвищуватися або знижуватися. Для проведення комплексної рейтингової оцінки використовують наступні способи: сум, середньої геометричної, суми місць, віддалей тощо. Критерії оцінки показників фінансового стану підприємства наведені в табл. 2.7.

Таблиця 2.7.

Критерії оцінки показників фінансового стану підприємства

Показники фінансового стану	Рейтинг показників, бал	Критерії оцінки показників залежно від їх фактичного значення, бал		Умови зниження критеріїв
		вищий	нижчий	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	20,0	0,5 і вище – 20 балів	менше 0,1 – 0 балів	За кожну 0,1 пункту зниження порівнянню з 0,5 знімається 4 бали

Коефіцієнт швидкої ліквідності	18,0	1,5 і вище – 18 балів	менше 0,1 – 0 балів	За кожен 0,1 пункту зниження порівнянню з 1,5 знімається 3 бали
Коефіцієнт покриття	16,5	2,0 і вище – 16,5	менше 0,1 – 0 балів	За кожен 0,1 пункту зниження порівнянню з 2,0 знімається 1,5 бали
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	15,0	0,5 і вище – 15 балів	менше 0,1 – 0 балів	За кожен 0,1 пункту зниження порівнянню з 0,5 знімається 3 бали
Коефіцієнт автономії	17,0	0,6 і вище – 17 балів	менше 0,4 – 0 балів	За кожен 0,01 пункту зниження порівнянню з 0,6 знімається 0,8 бали
Коефіцієнт фінансової незалежності в частині формування запасів	13,5	1,0 і вище – 13,5 балів	менше 0,5 – 0 балів	За кожен 0,1 пункту зниження порівнянню з 1,0 знімається 2,5 бали
Разом	100,0	100,0	0	–

За результатами розрахунків визначається клас підприємства, економічна характеристика яких наступна:

- 1-й клас (100-94 бали) – відмінний фінансовий стан; практично відсутній ризик взаємовідносин партнерів з даним підприємством;
- 2-й клас (93-85 бали) – добрий фінансовий стан; існує незначний рівень ризику взаємовідносин партнерів з даним підприємством;
- 3-й клас (84-52 бали) – задовільний фінансовий стан. Ризик взаємовідносин партнерів з даним підприємством значний;
- 4-й клас (51-21 бали) – фінансовий стан близький до банкрутства; ризик взаємовідносин партнерів з даним підприємством досить великий;
- 5-й клас (20-0 балів) – незадовільний фінансовий стан, підприємство може бути визнано банкрутом; взаємовідносини партнерів з даним підприємством недоцільні.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 4

Визначення типу фінансової стійкості

4.1. Питання для обговорення та самопідготовки

- 4.1.1. Сутність поняття: фінансова стійкість підприємства.
- 4.1.2. Класифікація джерела формування запасів (власні оборотні засоби або робочій капітал, довгострокові джерела, загальні джерела), їх визначення.
- 4.1.3. Визначення типу фінансової стійкості підприємства.
- 4.1.4. Умови при яких фінансова стійкість вважається допустимою.
- 4.1.5. Шляхи відновлення фінансової стійкості.
- 4.1.6. Комплексна оцінка фінансової стійкості підприємства (відносні показники, їх характеристика, розрахунок, нормативні або рекомендовані значення).

4.2. Типові завдання – вправи

Завдання 4.2.1.

Пов'яжіть показники фінансової стійкості підприємства, наведені нижче, з їх характеристикою та проставити ліворуч від номеру відповідну літеру. Вказати порядок розрахунку наведених показників.

Показник	Характеристика
1	2
1. Коефіцієнт автономії	А. Розраховується як відношення робочого капіталу до вартості наявних у підприємства оборотних активів
2. Коефіцієнт маневреності власного оборотного капіталу	Б. Характеризує рівень покриття запасів робочим капіталом
3. Коефіцієнт фінансової стабільності	В. Визначається як відношення власного капіталу до залученого
4. Коефіцієнт забезпечення власними коштами	Г. Визначається як відношення загальної суми власних коштів до підсумку балансу, чим більше значення коефіцієнта, тим менша залежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування.
5. Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами	Д. Розраховується як відношення вартості робочого капіталу до суми джерел власних коштів.

Завдання 4.2.2.

За даними завдання 2.2.5. необхідно:

- визначити наявність власних оборотних коштів довгострокових та загальних джерел підприємств для формування запасів; на початок і кінець року;

- побудувати баланси фінансової стійкості;
- визначити типи фінансової стійкості підприємств;
- зробити відповідні висновки.

Завдання 4.2.3.

Необхідно визначити тип фінансової стійкості підприємства:

Вихідні дані ПАТ «Імперія»

Власні оборотні засоби	540 тис. грн.
Довгострокові зобов'язання	260 тис. грн.
Вартість виробничих запасів та готової продукції	1400 тис. грн.
Короткострокові кредити банків	200 тис. грн.
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	700 тис. грн.
Незавершене виробництва	70 тис. грн.

Завдання 4.2.4.

Вихідні дані ТОВ «Спрут»

1. Власні оборотні засоби менше за запаси.
2. Довгострокові джерела формування менше за запаси.
3. Загальна величина джерел більша за запаси.

Визначте тип фінансової стійкості підприємства.

Завдання 4.2.5.

Визначте можливість відновлення фінансової стійкості підприємства за наступних умов:

1. Грошові кошти та дебіторська заборгованість не покривають кредиторської заборгованості та прострочених позик (загальна величина джерел менша за запаси).
2. Підприємство має можливість зниження рівня запасів, одержання додаткових кредитів під заставу цінних паперів.

Завдання 4.2.6.

За даними завдання 2.2.5. необхідно:

- розрахувати відносні показники, що характеризують фінансову стійкість підприємств;
- порівняти відносні показники фінансової стійкості підприємств з нормативними (рекомендованими) значеннями.
- зробити відповідні висновки.

Завдання 4.2.7.

Вихідні дані:

Власний капітал – 1500 тис. грн.

Забезпечення витрат платежів 300 тис. грн.

Довгострокові зобов'язання – 500 тис. грн.

Поточні зобов'язання – 1200 тис. грн.

Доходи майбутніх періодів - 0

Необхідно визначити коефіцієнти фінансової стабільності, автономії, фінансової залежності підприємства.

Завдання 4.2.8.

Необхідно за даними завдання 2.2.5:

- розрахувати показники фінансового стану (коефіцієнти абсолютної, швидкої ліквідності, покриття, забезпеченості власними оборотними коштами, автономії, фінансової незалежності в частині формування запасів);
- визначити загальну кількість балів та клас підприємства (за фінансовим станом).

Вихідні дані завдання 2.2.5.

4.3. Тестові завдання

4.3.1. Якщо підприємство може забезпечити вищий рівень віддачі на вкладений капітал, чим відсоток за кредитні ресурси, то, залучаючи кошти, воно може забезпечити:

- а) фінансову незалежність підприємства;
- б) підвищення рентабельності капіталу підприємства;
- в) кредитоспроможність підприємства;
- г) не має правильної відповіді.

4.3.2. Показниками, що характеризують фінансову стійкість підприємства є:

- а) фондіввіддача;
- б) рентабельність продаж;
- в) коефіцієнт абсолютної ліквідності;
- г) коефіцієнт фінансового левериджу.

4.3.3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності залежить від:

- а) структури запасів;
- б) структури дебіторської заборгованості;
- в) обсягів виробництва;
- г) коштів на розрахунковому рахунку;

4.3.4. Критичне значення коефіцієнта автономії становить:

- а) 1;
- б) 2;
- в) 0,2-0,3;
- г) 0,5.

2.4. Оцінка ділової активності підприємства

Зміст теми

1. Сутність поняття ділова активність.
2. Показники ділової активності.

Огляд ключових понять

Оцінити наскільки ефективно підприємство використовує свої ресурси (засоби) дозволяє аналіз ділової активності, оскільки саме цей показник зумовлює платоспроможність, фінансову стійкість та стабільність діяльності господарюючого суб'єкта.

Ділова активність проявляється в динамічності розвитку підприємства, швидкості обороту засобів підприємства. Критеріями ділової активності є рівень ефективності використання ресурсів підприємства, стійкість економічного зростання, ступінь виконання завдання за основними показниками господарської діяльності тощо.

Оцінка ділової активності полягає у дослідженні рівнів і динаміки різноманітних фінансових коефіцієнтів – показників оборотності та проводиться у кілька етапів, що здійснюються у певній послідовності.

1. Загальна оцінка ділової активності як за якісними критеріями, так і за допомогою кількісних показників.

До якісних показників включають: розмір ринку збуту продукції, наявність продукції, що експортується, репутацію підприємства тощо.

Кількісними абсолютними показниками ділової активності є обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), прибуток, розмір активів, що тісно пов'язані між собою.

В процесі дослідження проводиться співставлення темпів зміни розміру прибутку, обсягу реалізації та активів. Оптимальним вважається наступне співвідношення (2.8), що у світовій практиці отримало назву «золоте правило економіки»:

$$T_{\Pi} > T_P > T_A > 100\%, \quad (2.8)$$

де T_{Π} – темп зростання (зменшення) прибутку; T_P – темп зростання (зменшення) обсягу реалізації; T_A – темп зростання (зменшення) вартості активів (валюти балансу).

Дане співвідношення означає наступний причинно-наслідковий зв'язок:

– якщо темпи зростання обсягу продаж (доходу) і прибутку більше темпів зростання активів, то ефективність використання активів збільшується;

– якщо темпи зростання прибутку є більшими за темпи зростання обсягу продажу, це може бути результатом зниження собівартості;

– якщо темпи зростання прибутку більше темпів зростання активів, а темпи зростання обсягу продаж – менші, то підвищення ефективності використання активів відбувалося тільки за рахунок зростання цін на продукцію (роботи, послуги);

– якщо темпи зростання прибутку і обсягу продаж більші темпів зростання активів, то відбувається підвищення ефективності діяльності підприємства.

2. *Розрахунок та оцінка показників ефективності господарської діяльності.* Ці показники вимірюються одним із способів: витратним, ресурсним або доходним.

3. *Комплексна оцінка ділової активності.*

Показники ділової активності дозволяють оцінити ефективність використання власних засобів підприємством і виражаються в оцінці оборотності активів підприємства.

Оборотність активів може оцінюватися:

– *швидкістю обороту* – кількістю оборотів, що роблять за період, який аналізується, активи підприємства або їх складові;

– *періодом обороту* – середнім строком, за який повертаються грошові кошти, що вкладені у господарську діяльність підприємства.

Основні показники ділової активності підприємства узагальнені в табл. 2.8.

Таблиця 2.8.

Показники ділової активності (оборотності)

Показник	Умовне позначення	Формула для розрахунку	Формула за кодами рядків нових форм фінансової звітності (з 2013 року)	Формула за кодами рядків старих форм фінансової звітності (до 2013 року)	Економічний зміст	Напрямок позитивних змін
2	3	4	5	6	7	8
1 Оборотність активів (обороті), ресурсів – дача, коефіцієнт трансформації*	К _{тр.}	ЧД(В)Р / Активи	Ф. № 2, р. 2000 / Ф. № 1, р. 1300	Ф. № 2, р. 035 / Ф. № 1, р. 280	Скільки отримано чистої виручки від реалізації продукції на одиницю коштів, інвестованих в активи	Збільшення
2 Коефіцієнт оборотності обігових коштів (обороті) *	К _{об. кошт.}	ЧД(В)Р / Обігові кошти	Ф. № 2, р. 2000 / Ф. № 1, р. 1300	Ф. № 2, р. 035 / Ф. № 1, р. 260 + р. 270	Кількість оборотів обігових коштів за період; скільки виручки припадає на одиницю обігових коштів	Збільшення
3 Період одного обороту обігових коштів (днів)	Т _{об.}	360 / К _{об. кошт.}			Середній період від витрачення коштів для виробництва продукції до отримання коштів за реалізовану продукцію	Зменшення
4 Коефіцієнт оборотності запасів (обороті) *	К _{об. зап.}	Собівартість реалізації / Середні запаси	Ф. № 2, (р. 2050 + р. 2130 + р. 2150) / Ф. № 1, р. 1100	Ф. № 2, (р. 040 + р. 070 + р. 080) / Ф. № 1, (р. 100 + р. 120 + р. 130 + р. 140)	Кількість оборотів коштів, інвестованих у запаси	Збільшення
5 Період одного обороту запасів (днів)	Т _{1 об.}	360 / К _{об. зап.}			Період, протягом якого запаси трансформуються в кошти	Зменшення, якщо це не перешкоджає нормальному процесу виробництва, не загрожує дефіцитом матеріальних ресурсів
6 Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (обороті) *	К _{об. д. з}	ЧД(В)Р / Середня дебіторська заборгованість	Ф. № 2, р. 2000 / Ф. № 1, р. 1125 + р. 1130 + р. 1135 + р. 1155	Ф. № 2, р. 035 / Ф. № 1, р. 160 + р. 170 + р. 180 + р. 190 + р. 200 + р. 210	У скільки разів виручка перевищує середню дебіторську заборгованість	Збільшення

7 Період погашення дебіторської заборгованості (днів)	Т _{пог.д.} з.	360 / Коб. д. з			Середній період інкасації дебіторської заборгованості, тобто період її погашення	Зменшення, особливо в умовах інфляції; збільшення, якщо додаткова вартість коштів компенсується додатковим прибутком від збільшення обсягів реалізації
8 Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості (оборотів) *	Коб. кр. з	ЧД(В)Р / Поточні зобов'язання	Ф. № 2, р. 2000 / Ф. №1, р. 1695	Ф. № 2, р. 035 / Ф. №1, р. 620	У скільки разів виручка перевищує середньорічну кредиторську заборгованість	Збільшення
9 Період погашення кредиторської заборгованості (днів)	Т _{пог.кред.} з.	360 / Коб. кр. з			Середній період сплати підприємством кредиторської заборгованості	Зменшення
10 Коефіцієнт оборотності власного капіталу (оборотність) *	Коб. в.к.	ЧД(В)Р / ВК	Ф. № 2, р. 2000 / Ф. № 1, р. 1495	Ф. № 2, р. 035 / Ф. № 1, р. 380	Скільки чистої виручки від реалізації продукції припадає на одиницю власного капіталу	Збільшення

Загальна оборотність активів (коефіцієнт оборотності активів) – є узагальнюючим показником оборотності і характеризує швидкість обороту всього майна підприємства за балансом. Коефіцієнт оборотності активів прямо пропорційний обсягу продаж та зворотно пропорційний сумі активів, що використовуються. Вимірює загальну оборотність, чи інтенсивність використання активів.

Підтримання ділової активності підприємства передбачає прискорення *оборотності оборотних активів*. Цей показник характеризує швидкість обороту (кількість оборотів за період) всіх оборотних активів підприємства (як грошових, так і матеріальних) і дозволяє проаналізувати можливість вивільнення їх з господарської діяльності та визначити напрями більш ефективного використання.

Після визначення оборотності оборотних активів доцільно визначити оборотність окремих їх складових (запасів, грошових засобів).

Коефіцієнт оборотності запасів іноді називають показником інтенсивності використання запасів. Якщо даний коефіцієнт позитивний (вищий середнього галузевого показника), це означає, що підприємство не має надлишків неліквідних запасів, які потребують додаткового фінансування. Надлишкові запаси, звісно є непродуктивними, і представляють інвестиції з низьким чи нульовим доходом. Висока оборотність запасів є також свого роду підтвердженням названого вище коефіцієнту поточної ліквідності.

Крім того, можна проаналізувати ефективність використання виробничих запасів. Коефіцієнт оборотності запасів розраховується відношенням чистого доходу до вартості виробничих запасів.

Коефіцієнт оборотності грошових коштів визначається відношенням чистого доходу до середнього залишку грошових коштів за даними балансу та характеризує швидкість обороту грошових коштів.

Коефіцієнт оборотності власного капіталу характеризує швидкість обороту власного капіталу, збільшення коефіцієнту свідчить про підвищення оборотності, зростання ділової активності.

Оборотність власного капіталу показує ефективність використання активів, які формуються за рахунок власного капіталу.

Коефіцієнт оборотності коштів в розрахунках характеризує розширення або скорочення комерційного кредиту, наданого підприємством. В умовах неплатежів значення цього коефіцієнта буде досить високим. Крім того, цей коефіцієнт можна розрахувати як для поточної дебіторської заборгованості, так і для довгострокової. Такі показники визначаються відношенням чистого доходу до відповідного виду дебіторської заборгованості. Якщо коефіцієнт збільшується, можна зробити висновок про підвищення оборотності відповідного виду дебіторської заборгованості, зниження розміру комерційного кредиту, що надає підприємство своїм контрагентам.

Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості характеризує збільшення або зменшення комерційного кредиту, що надається підприємству контрагентами.

Коефіцієнт завантаженості активів (їх складових та власного капіталу) є оберненим до відповідних коефіцієнтів оборотності.

Для формування об'єктивних висновків за результатами проведеного аналізу необхідно порівняти коефіцієнти оборотності з показниками рентабельності.

Комплексний аналіз ділової активності передбачає розрахунок й інших показників ефективності використання всіх ресурсів: продуктивність праці, фонд оплати праці, фондоозброєність, фондомісткість, фондівіддача, матеріаломісткість, матеріаловіддача, трудомісткість.

Узагальнюючим показником ефективності використання активів підприємства є *тривалість обороту* активів, що представляє собою кількість днів, яка необхідна для їх перетворення в грошову форму і є величиною оберненою коефіцієнту оборотності, помноженого на 360 (кількість днів року).

Розрахунок тривалості обороту активів наведений у табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Розрахунок тривалості обороту активів

Показник	Розрахунок
Період обороту: – активів	$360 / \text{коефіцієнт оборотності акцизів}$
– дебіторської заборгованості (K1)	$360 / \text{коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості}$
– запасів (K2)	$360 / \text{коефіцієнт оборотності запасів}$
– кредиторської заборгованості (K3)	$360 / \text{коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості}$
Фінансовий цикл	$K1 + K2 - K3$, або тривалість операційного циклу – тривалість погашення кредиторської заборгованості
Якщо період обороту активів підприємства більше року, тобто за надто тривалий термін,	

то причинами цього можуть бути:

- значна сума активів;
- нестача грошових коштів для здійснення діяльності;
- тривалий термін реалізації готової продукції;
- значна частка запасів сировини в складі матеріальних запасів;
- повільний оборот дебіторської заборгованості

4. Аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості.

Система аналізу та управління дебіторською заборгованістю вимагає постійного контролю за рядом параметрів. До них відносяться: час обороту дебіторської заборгованості; структура дебіторів за різними ознаками; схеми розрахунків з покупцями і можливість їх уніфікації; схема контролю за виконанням дебіторами своїх зобов'язань; схема контролю і принципи резервування сумнівних боргів; система заходів, яка стосується несумлінних покупців тощо.

Кредиторська заборгованість постачальникам може розглядатись як безкоштовна позика підприємству.

5. Аналіз і оцінка стійкості економічного зростання.

Економічне зростання може бути досягнуте екстенсивним або інтенсивним шляхом.

Коефіцієнт стійкості економічного зростання показує, якими темпами в середньому збільшується економічний потенціал підприємства.

Він розраховується наступним чином:

$$K_p = \frac{\Phi 2 P 220 - \Phi 4 P 140 \Gamma 8}{(\Phi 1 P 350 \Gamma 3 + \Phi 1 P 380) \times 0,5} \quad (2.9)$$

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 5

Оцінка ділової активності підприємства

5.1. Питання для обговорення та самопідготовки

5.1.1. Сутність поняття ділова активність.

5.1.2. Етапи оцінки ділової активності.

5.1.3. Кількісні показники ділової активності (оборотність та завантаженість активів).

5.1.4. Тривалість обороту активів, їх розрахунок.

5.1.5. Операційний та фінансовий цикли: сутність, розрахунок тривалості.

5.1.5. Оцінка дебіторської та кредиторської заборгованості.

5.1.6. Оцінка стійкості економічного зростання.

5.1.7. Комплексна рейтингова оцінка підприємства, межі її використання.

5.2. Типові завдання, вправи.

Завдання 5.2.1.

Необхідно:

- пов'язати показники ділової активності підприємства, наведені нижче, з порядком розрахунку та проставити ліворуч від норму відповідну літеру;
- вказати, яка тенденція зміни показників є позитивною для підприємства.

Показник	Характеристика
1.Тривалість обороту запасів	А. Показує витрати коштів вкладених у основні засоби на 1 грн. обсягу виробництва
2.Коефіцієнт оборотності запасів	Б. Характеризується кількістю днів, протягом яких запаси проходять усі стадії одного кругообігу
3. Тривалість погашення дебіторської заборгованості	В. Показує кількість оборотів, що здійснюють запаси протягом звітного періоду.
4. Фондовіддача	Г.Характеризується кількістю днів, протягом яких дебіторська заборгованість проходить усі стадії одного кругообігу.
5. Фондомісткість	Д. Розраховується як відношення середньорічної вартості активів та фактичного обсягу виробництва
6. Коефіцієнт завантаження активів	Е. Показує обсяги виробництва, що отримує підприємство з 1 грн. коштів, вкладених в основні засоби.

Завдання 5.2.2.

Необхідно:

- дати загальну оцінку ділової активності підприємства;
- розрахувати показники оборотності активів (в цілому, по окремих видах, групах);
- визначити розмір додатково залучених (вивільнених) з обороту засобів;
- зробити відповідні висновки.

Вихідні дані: ПАТ «Стріла»

	Минулий рік	Звітний рік
Обсяг реалізації	5500	6600
Балансовий прибуток	500	620
Середньорічна вартість	14000	14400
залишків: в т. ч. активів		
необоротних	10000	10500
Оборотних з них:	4000	3900
- дебіторська заборгованість	500	550
- кредиторська заборгованість	1000	1200

тис. грн.

Завдання 5.2.3.

По даних завдання 5.2.2. визначити:
 терміни операційного та фінансового циклу;
 наслідки зниження (підвищення) коефіцієнтів оборотності активів підприємства.
 Зробити відповідні висновки.
 Вихідні дані.

Показники	ПАТ «АРС»		ПАТ «АВС»	
	Минулий рік	Звітний рік	Минулий рік	Звітний рік
Фактичний обсяг реалізації	5500	6600	4400	5000
Середньорічні залишки				
- оборотних засобів	4000	3900	3500	3600
- запасів	1200	1000	900	800
- дебіторської заборгованості	500	550	600	500
- кредиторської заборгованості	1000	1200	1700	1000

Завдання 5.2.4.

Необхідно:

- провести аналіз структури дебіторської заборгованості в цілому по підприємству та по окремих контрагентах;
- дати оцінку стану дебіторської заборгованості.

Вихідні дані

Дебіторська заборгованість ПАТ «Надія», грн.

Контрагенти	Загальна сума	Поточний місяць	30-60 днів	61-90 днів	91-120 днів	Більше 120 днів
1	14900	3550	7500	1850		2000
2	21000	4270	8530	5000		3200
3	5000	2440	2560			
4	12500	4520	4200	1580	2200	
5	10000	3000	5500		1500	

Завдання 5.2.5.

Необхідно:

- провести аналіз структури кредиторської заборгованості в цілому по підприємству та по окремих контрагентах;
- дати оцінку стану кредиторської заборгованості.

Вихідні дані:

Кредиторська заборгованість ТОВ «Барс», грн.

Контрагенти	Загальна сума	Поточний місяць	30-60 днів	61-90 днів	91-120 днів	Більше 120 днів
-------------	---------------	-----------------	------------	------------	-------------	-----------------

1	12900	7600	5300	-	-	-
2	19000	6000	6100	6900	-	-
3	5000	1900	1900	-	1200	-
4	14700	6700	4300	1600	1200	900

Завдання 5.2.6.

Необхідно розрахувати розміри вивільнення або додаткового залучення оборотних коштів в порівнянні з минулим роком, та зробіть відповідні висновки.

Вихідні дані:

Показники	Підприємства		
	ПАТ «Нота»	ПАТ «Алегро»	ПАТ «Престиж»
Фактичний обсяг реалізації у звітному році, тис. грн.	720	1200	1500
Фактичні середньорічні залишки оборотних засобів у звітному році, тис. грн.	200	400	600
Тривалість одного обороту в минулому році, днів	120	?	130
Кількість оборотів оборотних засобів у минулому році	?	4	?

5.3. Тестові завдання

5.3.1. Необхідно пов'язати показники ділової активності підприємства, наведені нижче, з порядком їх розрахунку та проставити ліворуч від номеру відповідну літеру.

Показник	Характеристика
__1. Коефіцієнт оборотності активів	А. Характеризується швидкістю оборотних активів підприємства за певний період (місяць, квартал, рік)
__2. Тривалість операційного циклу	Б. Показує скільки разів за певний період обернуться активи підприємства
__3. Коефіцієнт завантаженості власного капіталу	В. Характеризується кількістю днів, протягом яких дебіторська заборгованість проходить всі стадії одного кругообігу
__4. Тривалість погашення кредиторської заборгованості	Г. Характеризується сумою тривалості одного кругообігу дебіторської заборгованості та запасів підприємства
__5. Коефіцієнт оборотності оборотних активів	Д. Сума власних джерел фінансування на 1 грн. обсягу реалізації (продажу)

5.3.2. Суму вивільненого або додатково залученого майна внаслідок

зміни його оборотності можна визначити:

- а) помноживши фактичну тривалість обороту (у днях) на різницю між одноденним оборотом по реалізації за звітний та минулий періоди;
- б) помноживши фактичний одноденний оборот по реалізації на різницю показників тривалості обороту (у днях) минулого та звітного періодів;
- в) поділивши фактичний одноденний оборот по реалізації на різницю показників оборотності (у днях) минулого та звітного періодів;
- г) не має правильної відповіді.

5.3.3. Власний оборотний капітал визначається, як:

- а) різниця між власним та залученим капіталом;
- б) різниця між сумою власного капіталу, доходів майбутнього періоду та вартістю необоротних активів;
- в) різниця між оборотними активами та поточними зобов'язаннями;
- г) не має правильної відповіді.

5.3.4. Як визначається тривалість одного обороту?

- а) відношенням обсягу реалізації продукції до середніх залишків оборотних засобів;
- б) відношенням середніх залишків оборотних засобів до обсягу реалізації;
- в) відношенням кількості днів у періоді (місяць, квартал, рік) до коефіцієнта оборотності за той же період;
- г) не має правильної відповіді.

РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Зміст теми:

- 3.1. Значення, завдання, інформаційне забезпечення оцінки фінансових результатів діяльності підприємства.
- 3.2. Оцінка рівня, динаміки та структури фінансових результатів.
- 3.3. Аналіз фінансових результатів від різних видів діяльності.
- 3.4. Оцінка рентабельності діяльності підприємства.
- 3.5. Особливості аналізу взаємозв'язку «витрати-обсяг-прибуток».
- 3.6. Оцінка ефективності використання прибутку.

Огляд ключових понять

Фінансові результати, як економічний підсумок діяльності господарюючих суб'єктів, виражається за допомогою абсолютних (дохід, прибуток) та відносних (різні види рентабельності) показників.

Дохід є виручкою підприємства від реалізації продукції, послуг та виконання робіт.

Розрізняють такі показники доходу:

- валовий дохід – це загальна сума доходу, що отримує підприємство від всіх видів діяльності у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах як на території України, так і за її межами, за певний проміжок часу;
- чистий дохід є різницею між валовим доходом від реалізації продукції та обов'язковими платежами, що входять до ціни товару;
- необхідний дохід – дохід, який дозволяє підприємству фінансувати всі заплановані поточні витрати, обов'язкові платежі та отримати цільовий прибуток.
- можливий дохід – це дохід, який може отримати підприємство при наявних виробничих потужностях, можливому обсязі реалізації продукції при наявній кон'юнктурі ринку.

Прибуток в загальному значенні являє частину доходу (виручки) підприємства, що залишається після відшкодування всіх витрат на виробничу і комерційну діяльність. Водночас, прибуток – це межа, кінцевий результат, джерело розвитку діяльності підприємства і т. ін. (рис. 3.2).

Залежно від формування та розподілу розрізняють декілька видів прибутку:

- валовий;
- від операційної діяльності;
- від звичайної діяльності до оподаткування;
- від звичайної діяльності після вирахування податків на прибуток;
- чистий.

Згідно з П (С) БО 3 «Звіт про фінансові результати» прибуток – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати, а збиток – це перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати.

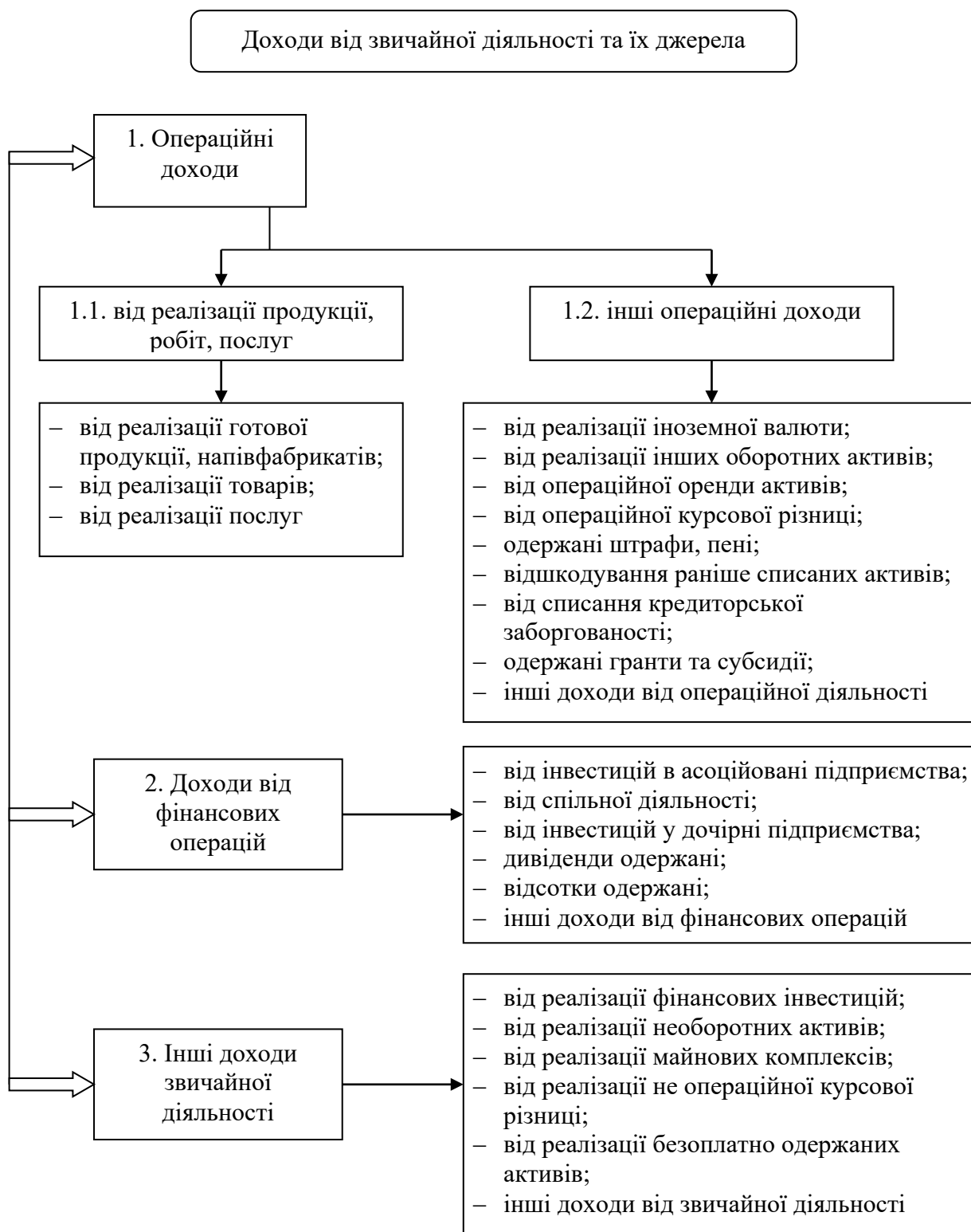

Рис. 3.1. Класифікація доходів від звичайної діяльності та їх джерел

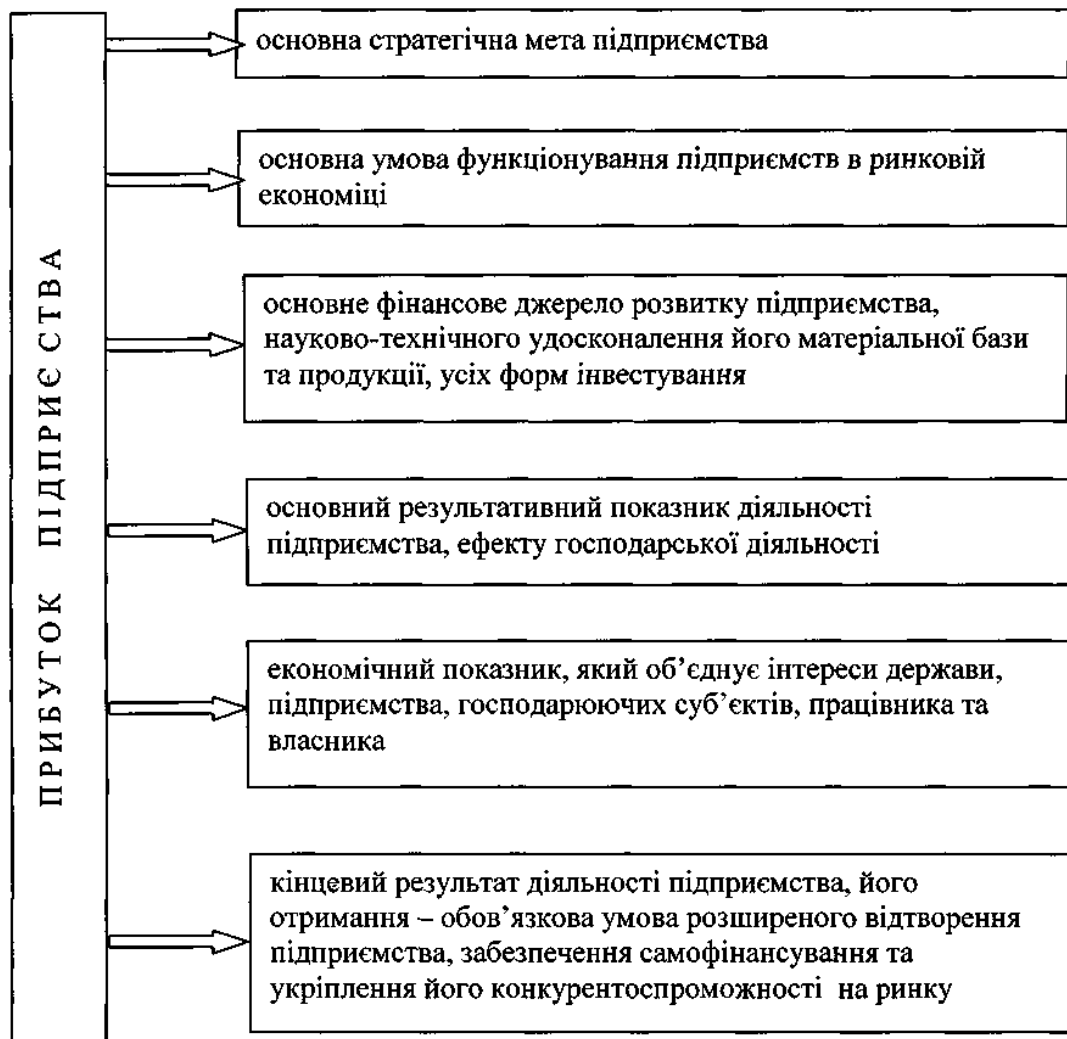

Рис. 3.2. Сутність характеристики прибутку підприємства

Валовий прибуток (збиток) розраховується як різниця між чистим доходом від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)

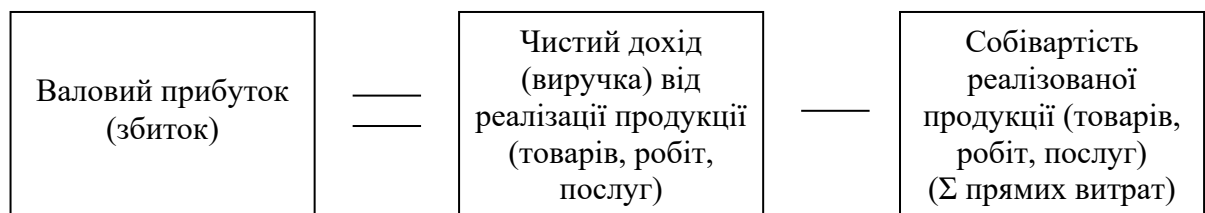

Рис. 3.3. Розрахунок валового прибутку (збитку)

Прибуток (збиток) від операційної діяльності визначається як алгебраїчна сума валового прибутку (збитку), іншого операційного доходу, адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат.

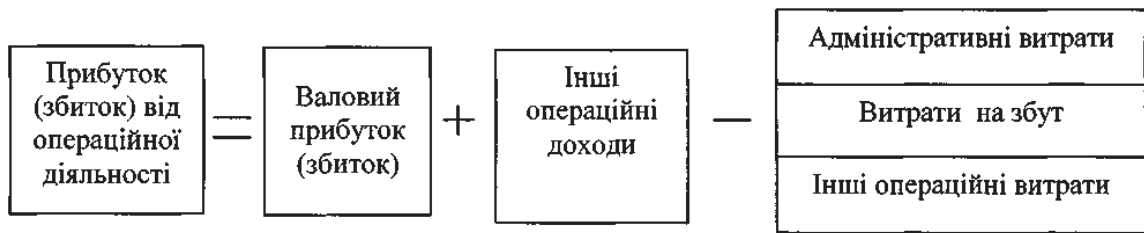

Рис. 3.4. Розрахунок фінансового результату від операційної діяльності

Прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування визначається як алгебраїчна сума прибутку (збитку) від операційної діяльності, фінансових та інших доходів (прибутків), фінансових та інших витрат (збитків).

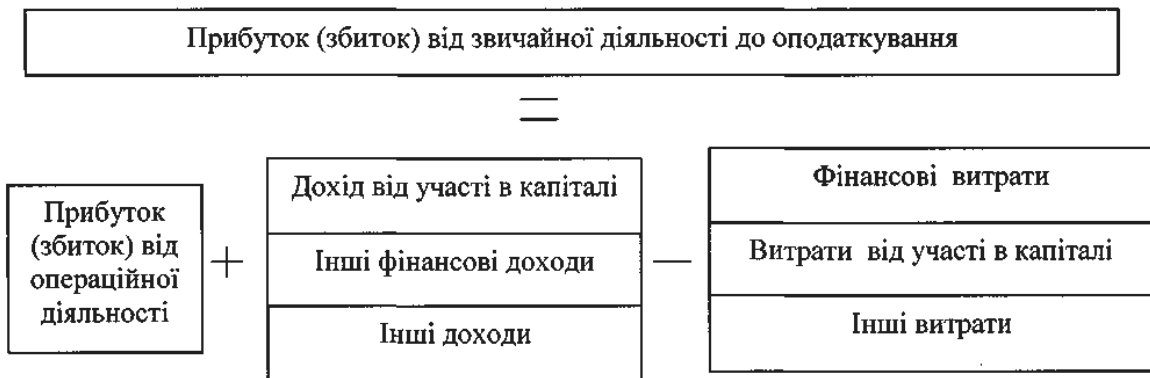

Рис. 3.5. Розрахунок прибутку (збитку) від звичайної діяльності до оподаткування

Прибуток від звичайної діяльності після оподаткування визначається як різниця між прибутком від звичайної діяльності до оподаткування та сумою податків з прибутку. Збиток від звичайної діяльності дорівнює збитку від звичайної діяльності до оподаткування та сумі податків на прибуток.

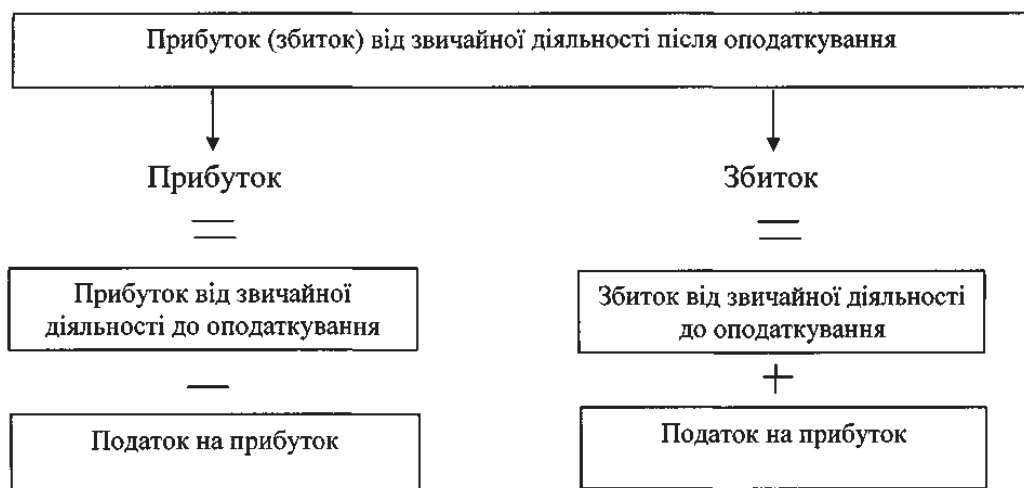

Рис. 3.6. Розрахунок прибутку (збитку) від звичайної діяльності після оподаткування

Чистий прибуток (збиток) за звітний період роботи підприємства розраховується як алгебраїчна сума прибутку (збитку) від звичайної

діяльності після оподаткування надзвичайного доходу, надзвичайних витрат і податків з надзвичайного прибутку (рис. 3.7).

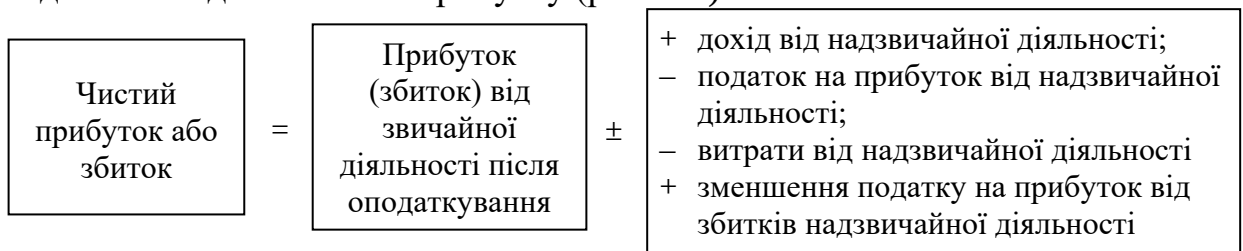

Рис. 3.7. Розрахунок чистого прибутку (збитку)

Кінцеві результати діяльності характеризуються не лише абсолютними показниками доходу та прибутку (або збитку). Суб'єкти господарювання, які зацікавлені у віддачі від використаних ресурсів і вкладеного капіталу, аналізують співвідношення отриманого ефекту з понесеними витратами (використаними ресурсами). Для цього обчислюються відносні показники ефективності: рентабельності (прибутковості).

Основні завдання оцінки фінансових результатів діяльності підприємства:

- загальна оцінка динаміки, обсягів, якості та структури фінансових результатів;
- виявлення факторів і кількісний вимір їх впливу на фінансові результати;
- аналіз ефективності використання прибутку;
- визначення резервів зростання прибутку та рентабельності, розробка рекомендацій з їх впровадження.

Джерела інформації, які використовуються при проведенні оцінки фінансових результатів, наведені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Інформаційна база для аналізу фінансових результатів діяльності

№ з/п	Група	Джерела інформації
1	Первинні документи	Розрахунки та довідки бухгалтерії, накладні, рахунки, товарно-транспортні накладні тощо
2	Облікові реєстри	Журнали 6 і 7
3	Дані рахунків бухгалтерського обліку	44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)», рахунки класів 7 «Доходи і результати діяльності», 8 «Витрати за елементами», 9 «Витрати діяльності»
4	Фінансова звітність	Ф. №1 «Баланс» ф. №1-м «Баланс», ф. №2 «Звіт про фінансові результати», ф. №2-м «Звіт про фінансові результати», ф. №3 «Звіт про рух грошових коштів», ф. №4 «Звіт про власний капітал», ф. №5 «Примітки до річної фінансової звітності»

Для достовірності (реальності) висновків про стійкість темпів зростання прибутку необхідно забезпечити порівнюваність показників, що вивчаються. При аналізі динаміки показників прибутку така вимога забезпечується шляхом коригування валового прибутку на індекс цін, який визначається за формулою:

$$I_y = \frac{OB_1 \times C_1}{\sum_{i=1}^n OB_1 \times C_0}, \quad 64 \quad (3.1)$$

де OB_1 – обсяг виробництва продукції у звітному періоді в натуральних одиницях виміру; C_1 – ціна одиниці продукції у звітному періоді; C_0 – ціна одиниці продукції у базовому періоді, n – кількість видів продукції.

Після оцінки динаміки фінансових результатів необхідно провести аналіз структури доходів, витрат, понесених для отримання цих доходів, прибутку.

Співставлення динаміки та структури доходів і витрат дозволяє оцінити позитивні (негативні) зміни як в цілому по підприємству, так і по окремих видах діяльності.

За даними аналізу рівня, динаміки та структури фінансових результатів можуть бути прийняті наступні варіанти аналітичних висновків (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Варіанти аналітичних висновків

Напрями аналізу	Аналітичні висновки
1	2
Загальна оцінка виконання фінансового плану з прибутку	план виконано
	план перевиконано
	план не виконано
Зміна окремих складових прибутку та вплив цієї зміни на загальний фінансовий результат	зміна окремих складових прибутку збільшує загальний прибуток (збиток)
	зміна окремих складових прибутку зменшує загальний прибуток (збиток)
Зміна темпів зростання прибутку в розрізі окремих складових частин	темп зростання прибутку в порівнянні з минулим роком збільшився
	темп зростання прибутку в порівнянні з минулим роком зменшився

Для прийняття обґрунтованих рішень, щодо реальних прогнозних показників прибутку від різних видів діяльності особливу увагу слід приділити факторному аналізу фінансових результатів від основної діяльності (А), особливостям аналізу фінансових результатів від іншої операційної (Б), інноваційної, фінансової та надзвичайної діяльності (В).

А. *Основна діяльність* – це здійснення операцій, пов'язаних з виробництвом або реалізацією продукції (товарів, послуг), що є визначальною метою створення підприємства.

Мета внутрішнього аналізу такого прибутку – прийняття обґрунтованих управлінських рішень, спрямованих на систематичне збільшення прибутку підприємства. Внутрішній аналіз дає можливість розрахувати вплив більшої кількості факторів, що зумовлено обсягом використання інформації, її деталізацією.

На прибуток від реалізації продукції у цілому по підприємству (за даними ф. №2 «Звіт про фінансові результати» – валовий прибуток) впливає чотири основних фактори першого рівня:

- обсяг реалізації продукції у натуральних одиницях (ОР);
- структура реалізації (ПВ);
- собівартість одиниці i -го виду продукції (C_i);
- рівень цін одиниці i -го виду продукції (Π_i).

Відповідно, модель залежності прибутку від наведених факторів має наступний вигляд:

$$\Pi = OP \times \sum_{i=1}^n PV_i (\Pi_i - C_i) \quad (3.2)$$

де n – кількість видів продукції.

Перераховані фактори можуть спричинити різний вплив на суму валового прибутку підприємства (табл. 3.4)

Таблиця 3.4

Фактори впливу на суму валового прибутку

№ з/п	Фактор	Характеристика впливу
1	Обсяг реалізації продукції	може здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на суму прибутку: збільшення обсягу продаж рентабельної продукції призводить до збільшення прибутку; якщо продукція є збитковою, то при збільшенні обсягу реалізації відбувається зменшення суми прибутку
2	Структура продажу	може здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на суму прибутку: при зростанні частки реалізації рентабельної продукції сума прибутку збільшується; при збільшенні питомої ваги низькорентабельної або збиткової продукції – загальна сума прибутку зменшується
3	Собівартість продукції	собівартість продукції і прибуток знаходяться в обернено пропорційній залежності: зниження собівартості призводить до відповідного зростання суми прибутку, і навпаки
4	Зміна рівня середньо-реалізаційних цін	зміна рівня середньо-реалізаційних цін і величина прибутку знаходиться у прямо пропорційній залежності: при збільшенні рівня відпускних цін сума прибутку зростає, і навпаки

Проаналізувавши прибуток від реалізації продукції у цілому по підприємству, необхідно оцінити рівень і динаміку прибутку від реалізації окремих видів продукції, на які впливають лише наступні фактори першого рівня:

- обсяг реалізації продукції;
- собівартість одиниці продукції;
- ціна одиниці продукції.

Відповідно модель прибутку від реалізації окремих видів продукції наступна:

$$\Pi_i = OP_i \times (\Pi_i - C_i) \quad (3.3)$$

Б. Поряд з основною діяльністю до операційної входить й інша операційна діяльність. Фінансові результати – прибуток або збиток – від іншої операційної діяльності складають суттєву частку загального результату та, відповідно, мають особливості методики проведення аналізу.

Аналіз фінансових результатів від іншої операційної діяльності проводиться за іншої операційної діяльності, які перелічені у рис. 3.1 з погляду на сутність, доцільність і законність кожної операції, правильність оцінки майна, яке реалізується.

Аналіз фінансових результатів від іншої операційної діяльності проводиться у розрізі їх динаміки за певні періоди, структури та впливу факторів.

В. Вагому частину загальних фінансових результатів можуть складати прибутки (збитки) від іншої звичайної діяльності, яка включає інвестиційну та фінансову. Інвестиційна діяльність – діяльність, яка пов'язана з придбанням і реалізацією необоротних активів, фінансових інвестицій, майнових комплексів тощо, що не є складовими еквівалентів грошових коштів. Відповідно, результати такої діяльності мають особливості проведення аналізу.

До складу фінансових результатів від інвестиційної діяльності відносяться:

- прибутки (збитки) від реалізації фінансових інвестицій;
- прибутки (збитки) від реалізації майнових комплексів;
- прибутки (збитки) від реалізації необоротних активів;
- дохід від безоплатно одержаних активів;
- прибутки (збитки) від неопераційної курсової різниці;
- втрати від уцінки необоротних активів тощо.

Аналіз фінансових результатів від інвестиційної діяльності проводиться за кожним їх видом з огляду на сутність, доцільність і законність здійснених операцій, правильність оцінки реалізованого майна. Для аналізу використовуються дані бухгалтерського обліку (первинні документи, облікові реєстри, звітність).

У ході аналізу необхідно встановити причини реалізації майна, оцінити витрати на реалізацію та співставити з альтернативним варіантом його використання (тобто таким, коли підприємство може й надалі використовувати майно в своїй діяльності). При прогнозуванні прибутків (збитків) від реалізації майна необхідно враховувати фактор часу, тобто продисконтувати дохід від можливої експлуатації і порівняти з доходом, який можна отримати сьогодні.

У ході аналізу фінансових результатів від інвестиційної діяльності вивченню підлягає їх динаміка за певний період часу, структура та рівень впливу факторів.

Г. В умовах ринкової економіки значну частину загальних фінансових результатів займають прибутки (збитки) від фінансової діяльності. Під *фінансовою* розуміють діяльність, яка полягає у здійсненні операцій, які призводять до змін розміру та складу власного й залученого капіталу підприємства. Необхідність аналізу фінансових результатів від фінансової діяльності зумовлена тим, що його результати визначають фінансову стратегію підприємства. Зокрема, це стосується емітентів цінних паперів, які виплачують відповідні дивіденди (відсотки) власникам цінних паперів.

Аналіз фінансових результатів від фінансової діяльності проводиться з огляду на сутність, законність і доцільність здійснених фінансових операцій на підставі використання даних бухгалтерського обліку (первинних документів, облікових реєстрів, звітності).

Д. У діяльності будь-якого підприємства можуть виникати прибутки та збитки від надзвичайної діяльності. *Надзвичайна діяльність* – це діяльність, яка кардинально відрізняється від звичайної і не очікується, що вона буде повторюватися періодично або в кожному звітному періоді.

Розрізняють наступні види показників фінансових результатів від надзвичайної діяльності:

- збитки від стихійних лих;
- збитки від техногенних катастроф (аварій);
- відшкодування збитків від надзвичайних подій;
- інші надзвичайні прибутки (збитки).

Аналіз перерахованих показників здійснюється на підставі використання даних бухгалтерського обліку (первинних документів, облікових реєстрів, звітності тощо).

Аналіз показників фінансових результатів від надзвичайної діяльності полягає в дослідженні динаміки, структури та причин появи таких прибутків і збитків у кожному конкретному випадку.

Рентабельність (від нім. *rentabel* – доходний) – це відносний показник прибутку, який відображає відношення отриманого ефекту (доходу, прибутку) з наявними або використаними ресурсами. Рентабельним є такий стан діяльності, коли протягом певного періоду грошові надходження компенсують понесені витрати, створюється і накопичується прибуток. Протилежним станом є збитковість, коли грошові надходження не компенсують понесені витрати.

Окрім рентабельності розраховуються коефіцієнти окупності (покриття).

Показники рентабельності та окупності більш повно, ніж прибуток, відображають результати діяльності підприємства; вони використовуються як інструменти інвестиційної, цінової політики тощо.

Розрізняють витратні, ресурсні та доходні відносні показники рентабельності.

Витратні показники рентабельності характеризують доходність понесених витрат (виробничих, комерційних, інвестиційних тощо) у процесі діяльності.

Для їх розрахунку використовуються показники чистого прибутку, загального прибутку, а також прибутку від реалізації продукції, які співвідносяться із загальною сумою витрат на виробництво та реалізацію, собівартістю виробленої (реалізованої) продукції, собівартістю одиниці продукції тощо. Загальна формула витратних показників рентабельності має наступний вигляд:

$$P_{\text{в}} = \frac{\Pi}{B} \times 100\% , \quad (3.4)$$

де P_v – рентабельність, Π – прибуток, B – витрати.

Показники рентабельності, розраховані за даним підходом, характеризують ефективність використання засобів, спожитих у процесі виробництва або здійснення інших видів діяльності, а саме скільки підприємство отримує прибутку (ефекту) з кожної гривні, витраченої на здійснення певного виду діяльності. Використовуючи витратний підхід, розраховується і рентабельність інвестиційних проектів як відношення очікуваного прибутку та суми інвестицій у даний проект.

Важливими показниками, які співвідносять витрати з доходами, є коефіцієнти окупності та покриття витрат. Коефіцієнт окупності характеризує величину витрат, понесену підприємством для отримання однієї гривні доходу від продажу продукції (робіт, послуг).

Даний коефіцієнт обчислюється як відношення витрат до суми чистого доходу:

$$K_{\text{окуп}} = \frac{B}{\text{ЧД}}, \quad (3.5)$$

де $K_{\text{окуп}}$ – коефіцієнт окупності, ЧД – чистий дохід.

Коефіцієнт покриття є оберненим показником до коефіцієнта окупності та характеризує величину, на яку дохід покриває понесені витрати. Розраховується як відношення чистого доходу до витрат:

$$K_{\text{покр}} = \frac{\text{ЧД}}{B}, \quad (3.6)$$

де $K_{\text{покр}}$ – коефіцієнт покриття.

Ресурсні показники рентабельності розраховуються, якщо необхідно визначити доходність ресурсів або капіталу підприємства (власного, залученого, основного, оборотного тощо). Вони визначаються як відношення прибутку (валового, загального або чистого) до вартості активів (капіталу) або їх складових:

$$P_{K(A)} = \frac{\Pi}{A(K)} \times 100\%, \quad (3.7)$$

де A – сума активів підприємства, K – сума капіталу підприємства, $P_{K(A)}$ – рентабельність капіталу (активів).

Результати розрахунку показують ефективність діяльності підприємства, активів (капіталу) і їх складових. Коефіцієнти окупності (покриття) активів (капіталу) подібні до витратних показників, але замість сум витрат у знаменнику наводяться суми активів (капіталу).

Доходні показники рентабельності розраховуються як відношення прибутку від реалізації продукції (робіт, послуг) (чистого прибутку) до чистого доходу підприємства:

$$P_p = \frac{\Pi}{\text{ЧД}} \cdot 100\%, \quad (3.8)$$

де P_p – рентабельність реалізації, ЧД – чистий дохід.

Основним джерелом інформації для аналізу рентабельності є форма №2 «Звіт про фінансові результати», додатковими – форма №1 «Баланс», фінансовий план підприємства тощо.

Порядок розрахунку основних показників рентабельності відповідно до П(С)БО наведено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5 – Порядок розрахунку відносних показників ефективності діяльності

№ з/п	Показники	Характеристика	Зміст
1	2	3	4
ВИТРАТНІ ПОКАЗНИКИ			
1	Рентабельність продукції (товарів, робіт, послуг)	Розраховується як відношення валового прибутку від продажу до собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	Показує скільки отримано валового прибутку з 1 грн. понесених витрат
2	Рентабельність операційної діяльності	Розраховується як відношення фінансового результату від операційної діяльності до операційних витрат	Показує скільки отримано прибутку від операційної діяльності з 1 грн. операційних витрат
3	Рентабельність звичайної діяльності	Розраховується як відношення фінансового результату від звичайної діяльності до витрат від звичайної діяльності	Показує скільки отримано прибутку від звичайної діяльності з 1 грн. звичайних витрат
4	Рентабельність господарської діяльності	Розраховується як відношення загального фінансового результату від звичайної діяльності до витрат підприємства	Показує скільки отримано прибутку від господарської діяльності з 1 грн. загальних витрат
5	Коефіцієнт покриття виробничих витрат	Розраховується як відношення чистого доходу до собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	Показує на яку величину 1 грн. чистого доходу покриває виробничі витрати
6	Коефіцієнт окупності виробничих витрат	Розраховується як відношення собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) до чистого доходу	Показує величину виробничих витрат, яка здійснюється для того, щоб отримати 1 грн. чистого доходу
РЕСУРСНІ ПОКАЗНИКИ			
7	Рентабельність підприємства (активів, виробництва, виробничою капіталу, загальна рентабельність економічна	Розраховується як відношення чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості активів підприємства	Показує величину чистого прибутку, яка припадає на 1 грн. активів
8	Рентабельність власного капіталу	Розраховується як відношення прибутку до оподаткування до середньорічної вартості власного капіталу	Показує величину прибутку, яка припадає на 1 грн. власного капіталу

9	Рентабельність залученого капіталу	Розраховується як відношення прибутку до оподаткування до середньорічної вартості залученого капіталу	Показує величину прибутку, яка припадає на 1 грн. залученого капіталу
10	Рентабельність перманентного капіталу	Розраховується як відношення прибутку до оподаткування до середньорічної вартості власного капіталу та довгострокових зобов'язань	Показує величину прибутку, яка припадає на 1 грн. власного капіталу та довгострокових зобов'язань
11	Рентабельність необоротних активів (фондо-рентабельність)	Розраховується як відношення прибутку до оподаткування до середньорічної вартості необоротних активів	Показує величину прибутку, яка припадає на 1 грн. необоротних активів
12	Рентабельність оборотних активів	Розраховується як відношення прибутку до оподаткування до середньорічної вартості оборотних активів	Показує величину прибутку, яка припадає на 1 грн. оборотних активів
13	Коефіцієнт покриття активів	Розраховується як відношення чистого доходу до середньорічної вартості активів підприємства	Показує на яку величину 1 грн. чистого доходу покриває активи підприємства
14	Коефіцієнт окупності активів	Розраховується як відношення середньорічної вартості активів до чистого доходу	Показує величину активів, яка припадає на 1 грн. чистого доходу
15	Коефіцієнт покриття власного капіталу	Розраховується як відношення чистого доходу до середньорічної вартості власного капіталу підприємства	Показує на яку величину 1 грн. чистого доходу покриває власний капітал
16	Коефіцієнт окупності власного капіталу	Розраховується як відношення середньорічної вартості власного капіталу до чистого доходу	Показує величину власного капіталу, яка припадає на 1 грн. чистого доходу
ДОХОДНІ ПОКАЗНИКИ			
17	Валова рентабельність продажу продукції (товарів, робіт, послуг)	Розраховується як відношення валового прибутку до чистого доходу	Показує розмір валового прибутку, що отримується з 1 грн. доходу від продажу продукції (товарів, робіт, послуг)
18	Чиста рентабельність продажу продукції (товарів, робіт, послуг)	Розраховується як відношення чистого прибутку до чистого доходу	Показує розмір чистого прибутку з 1 грн. чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)
19	Рентабельність доходу від операційної діяльності	Розраховується як відношення фінансового результату від операційної діяльності до доходів від операційної діяльності	Показує розмір прибутку з 1 грн. доходу від операційної діяльності

Показники рентабельності доцільно розраховувати як в цілому по підприємству, так і за його структурними підрозділами, окремими напрямками діяльності та видами продукції.

Рентабельність окремих видів продукції P_i , визначається за формулою:

$$P_i = (C_i - C_i) / C_i \times 100\%, \quad (3.9)$$

де P_i – рентабельність i -го виду продукції, %;
 C_i, C_i – ціна і собівартість i -го виду продукції відповідно (грн.).

Системний факторний аналіз рентабельності одиниці продукції здійснюють за наступною моделлю:

$$P_{\Pi} = \frac{OP_i \times (C_i - B_{3Mi}) - B_{\Pi i}}{OP_i \times B_{3Mi} + B_{\Pi i}} \times 100\%, \quad (3.10)$$

де P_{Π} – рентабельність одиниці продукції; C_i – ціна за одиницю продукції; B_{3Mi} – змінні витрати на одиницю продукції; $B_{\Pi i}$ – постійні витрати на окремий вид продукції; OP_i – обсяг реалізації окремого виду продукції.

Важливу роль у прийнятті управлінських рішень відіграє аналіз «витрати-обсяг-прибуток».

Результати аналізу «витрати-обсяг-прибуток» є підставою для обґрунтування вибору управлінських рішень щодо асортиментної та маркетингової політики, технології виробництва для мінімізації витрат та максимізації прибутку.

Застосовуючи аналіз «витрати-обсяг-прибуток» необхідно враховувати припущення, покладені в його основу:

- рівень виробництва рівний обсягу продажу;
- постійні витрати однакові для будь-якого обсягу виробництва;
- змінні витрати змінюються пропорційно до обсягу виробництва;
- ціна одиниці продукції і вартість одиниці ресурсів залишаються постійними протягом досліджуваного періоду;
- при дослідженні декількох видів продукції співвідношення між обсягами продукції виробництва повинні залишатися незмінними.

Основні етапи аналізу взаємозв'язку «витрати-обсяг-прибуток»:

1) збір, підготовка й аналітична обробка вихідної інформації відповідно до умов аналізу;

2) розрахунок умовно-постійних та умовно-змінних витрат, рівня безбитковості та зони безпеки;

3) аналітичне обґрунтування обсягу реалізації, необхідного для забезпечення запланованої суми прибутку.

Аналіз взаємозв'язку «витрати-обсяг-прибуток» побудований на підставі розподілу витрат на змінні та постійні, а також розрахунку точки безбитковості, що визначає критичний обсяг реалізації.

Точка безбитковості (ТБ) – рівень фізичного обсягу продажу протягом досліджуваного періоду, при якому виручка від реалізації продукції (чистий дохід) співпадає з втратами виробництва, а прибуток відповідно дорівнює нулю.

Точка безбитковості може бути виражена в натуральних одиницях (кількості продукції) ($TB_{nat.од.}$), грошових одиницях ($TB_{гр.од.}$) або у відсотках до нормальної потужності. Визначальним при виборі показників є специфіка галузі.

Точка беззбитковості розраховується двома способами: алгебраїчним та графічним. Розглянемо алгебраїчний спосіб розрахунку точки беззбитковості.

Точка беззбитковості у грошових одиницях може бути виведена з рівняння:

$$ЧД = B_z + B_n + П, \quad (3.11)$$

де $ЧД$ – чистим дохід від реалізації; B_z і B_n – змінні і постійні витрати; $П$ – прибуток.

Оскільки прибуток у точці беззбитковості дорівнює нулю, то відповідно:

$$ЧД = B_z + B_n = ТБ_{гр.од.} \quad (3.12)$$

Якщо чистий дохід представити як добуток ціни одиниці продукції ($Ц$) на кількість одиниць реалізованої продукції ($ОР$), а загальну суму змінних витрат як добуток змінних витрат одиниці продукції (B_{zo}) на кількість одиниць реалізованої продукції, то:

$$Ц \times ОР = B_{zo} \times ОР + B_n. \quad (3.13)$$

Відповідно, обсяг реалізації в натуральних одиницях виміру, що забезпечує рівність чистого доходу і витрат дорівнює:

$$ОР = \frac{B_n}{Ц - B_{zo}} = ТБ_{нат.од.} \quad (3.14)$$

Оскільки знаменник означає маржинальний (граничний) дохід на одиницю реалізованої продукції, то:

$$ТБ_{нат.од.} = \frac{B_n}{Д_m}, \quad (3.15)$$

де $Д_m$ – маржинальний (граничний) дохід.

Розрахунок точки беззбитковості є важливим елементом аналізу, але для визначення перспектив та альтернатив розвитку підприємства необхідне обґрунтування обсягу реалізації, що забезпечить отримання бажаної суми прибутку.

Необхідний обсяг реалізації в натуральних одиницях виміру ($ОР_{нат.од.}$) задля отримання бажаного прибутку, розраховується за формулою:

$$ОР_{нат.од.} = \frac{П_б}{Д_m}, \quad (3.16)$$

де $П_б$ – сума бажаного (необхідного) прибутку.

Важливим напрямом аналізу взаємозв'язку «витрати-обсяг-прибуток» є прогнозування чутливості прибутку на зміни інших параметрів діяльності. Для визначення впливу на прибуток зниження обсягу реалізації продукції можна використати запас міцності.

Різниця між фактичним обсягом реалізованої продукції і беззбитковим обсягом продаж складає зону безпеки або *запас міцності* ($ЗМ$) тобто:

$$ЗМ = ОР - ТБ_{нат.од.} \quad (3.17)$$

Запас міцності відображає граничну величину можливого зниження обсягу продаж без ризику зазнати збитків.

Поряд з абсолютним значенням показника запасу міцності широко використовують коефіцієнт запасу міцності ($K_{зм}$), що розраховується як співвідношення запасу міцності та фактичного обсягу реалізації:

$$K_{зм} = ZM : OP \quad (3.18)$$

Коефіцієнт запасу міцності є вимірником ризику нерентабельної роботи підприємства. Значення цього коефіцієнту знаходиться у межах:

$$-\infty < K_{зм} \leq +1$$

Чим більше значення коефіцієнту запасу міцності, тим менша імовірність того, що підприємство отримає збитки при зменшенні обсягу реалізації.

Чистий прибуток – це частина загального прибутку, яка залишається підприємству.

Умовна схема використання чистого прибутку на підприємствах України наведена на рис. 3.8. Напрямки і суми використання чистого прибутку визначаються власниками підприємства.

Оптимальне співвідношення між споживанням і накопиченням, а також оптимальної структури джерел фінансування характеризується левериджем, який виступає у двох видах: виробничому та фінансовому.

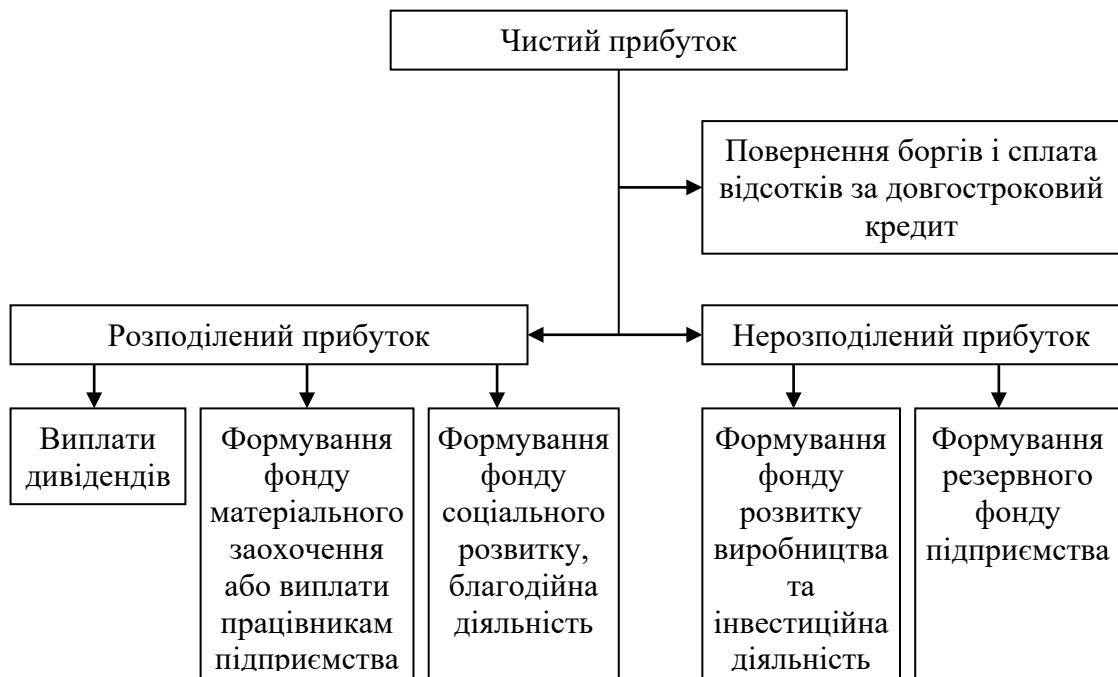

Рис. 3.8. Схема використання чистого прибутку на підприємствах

Виробничий леверидж (важіль) полягає у потенційній можливості впливати на формування прибутку від основної діяльності за рахунок зміни обсягу виробництва (реалізації) продукції і співвідношення постійно-змінних витрат у структурі собівартості. Виробничий леверидж покладено в основу аналізу співвідношення «витрати-обсяг-прибуток».

Рівень виробничого левериджу можна визначити за формулою:

$$LB = \frac{\Delta\Pi_p}{\Delta OP}, \quad (3.19)$$

де LB – виробничий леверидж; $\Delta\Pi_p$ – приріст прибутку від реалізації продукції, %; ΔOP – приріст обсягу реалізації продукції, %.

Економічний зміст виробничого левериджу полягає у тому, що він показує рівень чутливості валового прибутку до зміни обсягу виробництва (реалізації).

Фінансовий леверидж (важіль) на відміну від виробничого, тісно пов'язаний з фінансовою діяльністю підприємства. Фінансовий леверидж дає змогу оптимізувати співвідношення між власними та залученими ресурсами та визначити їх вплив на прибуток.

Фінансовий леверидж характеризує взаємозв'язок чистого прибутку та прибутку до оподаткування і розраховується наступним чином:

$$LF = \frac{\Delta\Pi_{\text{ч}}}{\Delta\Pi_o}, \quad (3.20)$$

де LF – фінансовий леверидж; $\Delta\Pi_{\text{ч}}$ – приріст чистого прибутку, %; $\Delta\Pi_o$ – приріст прибутку до оподаткування, %.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 6

Оцінка витрат та фінансових результатів.

6.1. Питання для обговорення та самопідготовки

- 6.1.1. Сутність понять: дохід, прибуток, витрати рентабельність.
- 6.1.2. Доходи від реалізації продукції, іншої операційної діяльності, інвестиційної та інших видів діяльності.
- 6.1.3. Показники доходу: валовий, чистий, необхідний, можливий.
- 6.1.4. Джерела отримання доходу.
- 6.1.5. Витрати на виробництво та реалізацію продукції.
- 6.1.6. Прибуток від різних видів діяльності, прибуток валовий, прибуток до оподаткування, чистий прибуток.
- 6.1.7. Порядок розрахунку різних видів прибутку.
- 6.1.8. Оцінка ефективності використання прибутку.
- 6.1.9. Особливості аналізу взаємозв'язку «витрати - обсяг - прибуток».
- 6.1.10. Система показників рентабельності(ресурсні, доходні, витратні).
- 6.1.11. Оцінка резервів збільшення прибутку та підвищення рентабельності.
- 6.1.12. Сутність понять виробничий, фінансовий, виробничо-фінансовий леверидж.

6.2. Типові завдання, вправи

Завдання 6.2.1.

Необхідно пов'язати наведені нижче поняття з їх описом.

Поняття	Опис
1. Чистий дохід від реалізації продукції	А.Визначається як алгебраїчна сума валового прибутку (збитку), іншого операційного доходу, адміністративних витрат, витрат на збут на інших операційних витрат.
2.Валовий прибуток	Б.Розраховується як сума доходів від операційної діяльності підприємства, крім доходу від реалізації продукції.
3.Інший операційний дохід.	В. Обчислюється шляхом вирахування з виручки від реалізації продукції відповідних податків, зборів, знижок тощо.
4.Фінансовий результат від операційної діяльності	Д. Прибуток, що залишиться в розпорядженні підприємства після сплати податків
5.Прибуток від звичайної діяльності	Е.Розраховується як різниця між чистим доходом від реалізації продукції і собівартістю реалізованої продукції.
6.Чистий прибуток	Є.Різниця між ціною реалізації та змінними витратами підприємства.
7. Граничний (маржинальний)	З.Розраховується як алгебраїчна сума

прибуток

прибутку від операційної діяльності, фінансових та інших доходів, фінансових та інших витрат, податків з прибутку.

Завдання 6.2.2.

Проведіть класифікацію доходів в залежності від видів діяльності: дивіденди одержані, безкоштовно отримані активи, списання кредиторської заборгованості, операційна оренда активів, дохід від реалізації товарів, реалізація іноземної валюти, одержані пені (штрафи, неустойки), інвестиції у дочірні підприємства, відшкодування збитків від стихійного лиха, реалізація фінансових інвестицій.

Завдання 6.2.3.

Необхідно:

- визначити невідомі показники;
- провести аналіз виконання плану і динаміки прибутку від реалізації окремих видів продукції;
- виявити чинники та механізм їх впливу на прибуток підприємства розподілити коло факторів, що впливають на прибуток на зовнішніх та внутрішніх;
- зробити відповідні висновки.

Вихідні дані ТОВ «ЕЛЬ»

Вид продукції	Обсяг реалізації, шт.			Середня ціна реалізації одиниці продукції грн.			Собівартість одиниці продукції, грн.		
	Минулий рік	Звітний рік		Минулий рік	Звітний рік		Минулий рік	Звітний рік	
		план	факт		план	факт		план	факт
А	1190	970	880	485	500	520	260	300	325
Б	880	920	900	380	360	350	220	200	210
В	500	450	490	450	480	483	315	320	332
Г	600	500	350	255	250	235	150	130	127
Разом	?	?	?	?	?	?	?	?	?

Завдання 6.2.4.

Визначте взаємозв'язок між обсягами реалізації продукції та сумою прибутку від реалізації продукції

- збільшення обсягу реалізації продукції призводить до пропорційного зростання відповідного прибутку;
- збільшення обсягу реалізації продукції веде до збільшення суми відповідного прибутку;

- в) зміна обсягу реалізації продукції може привести як до зростання, так і зменшення суми прибутку;
 г) власний варіант відповіді.
 Обґрунтуйте свою відповідь.

Завдання 6.2.5.

Необхідно:

- визначити невідомі показники;
- оцінити динаміку різних видів прибутку;
- оцінити зміни у структурі прибутку від звичайної діяльності до оподаткування.

Вихідні дані: ВАТ «Мобі»

Показники	Роки			тис. грн.
	2006	2007	2008	
1.Виручка від реалізації	1400,0	1700,0	1500,0	
2.ПДВ	200,0	?	230,0	
3.Чистий дохід від реалізації	?	1450,0	?	
4.Собівартість реалізованої продукції (змінні витрати)	900,0	1000,0	950,0	
5. Валовий прибуток	?	?	?	
6.Постійні витрати	270	?	300	
7.Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування	?	160	?	

Завдання 6.2.6.

Необхідно визначити вплив зміни витрат на виробництво та реалізацію продукції на суму прибутку від операційної діяльності.

Вихідні дані: ПрАТ «Тріада»

Показник	Минулий рік	Звітний рік		тис. грн.
		План	Факт	
Чистий дохід	2700	3000	3500	
Витрати на виробництво та реалізацію	?	2400	?	
Прибуток від операційної діяльності	500	?	800	

Завдання 6.2.7.

За який період характеризують збільшення власного капіталу чистий прибуток та нерозподілений прибуток;

- а) чистий – протягом фінансового року, нерозподілений - не впливає на власний капітал;
- б) чистий - за весь період діяльності підприємства, нерозподілений , - протягом фінансового року;
- в) чистий – протягом фінансового року, нерозподілений прибуток за весь період діяльності підприємства;
- г) чистий – не впливає на власний капітал, нерозподілений за весь період діяльності підприємства;
- д) власний варіант відповіді.

Завдання 6.2.8.

Розрахуйте рентабельність окремих видів продукції (витрат та продажу) та визначити вплив на зміну рентабельності середньої ціни та собівартості одиниці продукції.

Вихідні дані: ТОВ «Пітон»

Види продукції	Середня ціна		Собівартість одиниці	
	минулий	звітний	минулий	звітний
	рік	рік	рік	рік
А	350	330	290	260
Б	270	260	180	210
В	140	150	90	85
Г	480	490	300	305

Завдання 6.2.9.

Визначте вплив зміни: обсягу реалізації продукції у натуральному виразі; ціни одиниці реалізації продукції; собівартості продукції на прибуток підприємства від реалізації.

Вихідні дані: ПрАТ «Диво»

	План	Факт	Відхилення, +/-
Обсяг реалізації, шт	500	600	+100
Ціна одиниці продукції, грн.	60	55	-5
Собівартість одиниці продукції	56	52	-4

Завдання 6.2.10.

Визначте, чи згодні Ви з даними твердженнями:

Твердження	Згоден	Не згоден
Чим більше підприємство реалізує рентабельної продукції, тим більше отримує прибутку, тим кращий його фінансовий стан.		
Обсяг реалізації та структура товарної продукції можуть спричиняти виключно позитивний вплив на суму прибутку		
Основну частину прибутку підприємства отримують від реалізації продукції та послуг		
Зміна рівня середніх реалізаційних цін та величина прибутку знаходяться в обернено пропорційній залежності		
Собівартість продукції та прибуток знаходяться в обернено пропорційній залежності		
Показники рентабельності більш повно ніж прибуток, характеризують результати господарювання.		

Завдання 6.2.11.

Необхідно:

- визначити показники рентабельності (ресурсні, витратні, доходні);
- зробити відповідні висновки;

Вихідні дані: ПрАТ «Кредо»

Показники	тис. грн.		
	Роки	1-й	2-й
		3-й	
Чистий дохід	850	900	890
Доход від операційної діяльності	900	860	850
Валовий прибуток	480	500	510
Фінансовий результат від операційної діяльності	200	240	260
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування	150	180	200
Чистий прибуток	112	135	150
Витрати підприємства	370	400	380
Операційні витрати	650	660	680
Середньорічна вартість активів підприємства	3500	3600	3700
Середньорічна вартість власного капіталу	3000	3200	3400
Середньорічна вартість залученого капіталу	500	400	300
Середньорічна вартість необоротних активів	2500	2400	2600

Середньорічна вартість оборотних активів	100	1200	1100
--	-----	------	------

Завдання 6.2.12.

Необхідно:

- розрахувати фондовіддачу, матеріаловіддачу, фондомісткість, матеріаломісткість продукції, рентабельність доходу від операційної діяльності, рентабельності виробництва;
- проаналізувати динаміку показників фондо- і матеріаловіддачі, рентабельності доходу від операційної діяльності
- зробити відповідні висновки.

Вихідні дані: ПАТ «АРС»

Показники	Роки		тис. грн.
	2009	2010	
Чистий дохід від реалізації продукції	2100	2440	
Чистий прибуток	200	230	
Валовий прибуток	500	270	
Середньорічна вартість основних виробничих засобів	2400	2600	
Середньорічна вартість матеріальних оборотних засобів	1200	1100	

Завдання 6.2.13.

Необхідно провести аналіз розподілу та використання прибутку.

Вихідні дані ПАТ «Шторм» тис.грн.

Показники	План	Факт
Чистий прибуток	650	750
Відрахування до:		
резервного фонду	30	50
Фонду виробничого розвитку	260	320
Фонд соціального розвитку	195	190
Фонду матеріального заохочення	100	110
На виплату дивідендів	65	80

Завдання 6.2.14.

Фактичний обсяг реалізації продукції підприємства складає 1200 тис. грн. (1000 виробів), точка беззбитковості дорівнює 960 тис. грн. (800 виробів). Визначте запас міцності та коефіцієнт запасу міцності підприємства, зробіть відповідні висновки.

Завдання 6.2.15.

Необхідно:

- визначити виробничий, фінансовий та виробничо-фінансовий леверидж підприємства;

- зробіть відповідні висновки.

Вихідні дані ТОВ «Еліза»	Показники	тис. грн..	
		Один Минулий рік	Звітний рік
Обсяг реалізації продукції	тис. шт.	20,0	22,4
Прибуток від реалізації	тис. грн.	45,0	49,0
Прибуток до оподаткування	тис. грн.	54,0	58,0
Чистий прибуток	тис. грн.	40,0	43,0

6.3. Тестові завдання

6.3.1. Рентабельність – це показник що характеризує:

- а) прибутковість використання виключно ресурсів;
- б) прибутковість використання виключно витрат;
- в) прибутковість виключно доходів;
- г) відповіді наведені в пунктах а, б, в.

6.3.2. Прибуток як економічна категорія – це:

- а) основне джерело робітників підприємства;
- б) основне джерело надходжень до бюджету;
- в) основне фінансове джерело розвитку підприємства
- г) немає правильної відповіді.

6.3.3. Який взаємозв'язок між сумою прибутку підприємства та рівнем собівартості одиниці продукції?

- а) прямий;
- б) зворотній;
- в) обернено-пропорційний;
- г) взаємозв'язку немає.

6.3.4. Який взаємозв'язок існує між обсягами реалізації продукції та сумою прибутку?

- а) збільшення обсягу реалізації призводить до пропорційного збільшення суми прибутку;
- б) збільшення обсягу реалізації продукції спричиняє зменшення суми прибутку;
- в) зміна обсягу реалізації продукції спричиняє як позитивний, так і негативний вплив на суму прибутку;
- г) немає правильної відповіді.

РОЗДІЛ 4. ОЦІНКА ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ

Зміст теми:

1. Значення, завдання, інформаційне забезпечення оцінки виробництва та реалізації продукції.
2. Оцінка організаційно-технічного рівня підприємства.
3. Аналіз динаміки, обсягів, структури виробництва та реалізації продукції.
4. Оцінка якості продукції.
5. Оцінка ритмічності виробництва.
6. Аналіз маркетингової діяльності підприємства.

Огляд ключових понять

Основні завдання комплексної оцінки виробництва та реалізації продукції:

- аналіз конкурентних позицій підприємства та його здатності до швидкого маневрування ресурсами при зміні кон'юнктури ринку;
- оцінка зміни обсягів, структури виробництва та реалізації продукції;
- оцінка виконання виробничої програми за асортиментом, якістю продукції, ритмічністю.

Джерела інформації, що використовуються при проведенні аналізу виробництва та реалізації продукції, наведені в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1. Інформаційна база для аналізу виробництва та реалізації продукції

№ з/п	Група	Джерела інформації
1	2	3
1	Первинні документи	акт приймання, акт про брак, відомість випуску готової продукції, відомість про брак, накладна на здачу готової продукції на склад, прибутково-видаткова накладна, приймально-здавальні документи, рахунок-фактура, свідоцтво про якість товару, сертифікат відповідності державній системі сертифікації, товарно-транспортна накладна
2	Дані рахунків бухгалтерського обліку	23 «Виробництво», 26 «Готова продукція», 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», 90 «Собівартість. Реалізації» та інші
3	Облікові регістри	журнал 5, 5А
4	Фінансова звітність	ф. №1 «Баланс», ф. №2 «Звіт про фінансові результати», ф. №5 «Примітки до річної фінансової звітності»
5	Статистична звітність	ф. №1 – підприємництво «Звіт про основні показники діяльності підприємства», ф. №1-Б «Звіт про фінансові результати і дебіторську та кредиторську заборгованість», ф. №1-П (термінова) «Терміновий звіт про виробництво промислової продукції (робіт послуг)», ф. №1-послуги «Звіт про обсяги реалізованих послуг»
6	Інші джерела	рапорти про випуск продукції, здачу готової продукції, дані про простой обладнання, журнал техніко-економічних показників роботи цеху, робочі наряди, дані про якість

		продукції, планові матеріали відповідного відділу, результати попередніх аналітичних досліджень
--	--	---

Перераховані джерела інформації використовуються для проведення ретроспективного аналізу. Оперативний аналіз проводиться за даними первинного обліку (за інформацією на рахунках 23, 26, 36, 90 тощо). Прогнозний аналіз виробництва та реалізації продукції застосовується при оцінці відповідних альтернативних управлінських рішень.

Ефективність діяльності підприємства, зокрема, використання ресурсів і якість продукції (робіт, послуг) визначаються організаційно-технічним рівнем господарювання. Поняття «організаційно-технічний рівень» (ОТР) об'єднує такі елементи:

- технічний рівень виробництва;
- рівень організації виробничого процесу;
- рівень управління.

Для отримання високих результатів діяльності необхідним є оптимальне співвідношення цих елементів.

Основними джерелами аналізу організаційно-технічного рівня виробництва є: бізнес план, дані конструкторського бюро, положення про структурні підрозділи підприємства, статистичні дані, інформаційно-бюджетні джерела аналізу зовнішнього середовища господарюючих суб'єктів, плани та звітність про наявність і використання засобів виробництва, впровадження нової техніки та технологій, організації виробництва і праці.

Розрізняють організаційно-технічний рівень підприємства (ОТРП) і організаційно-технічний рівень виробництва (ОТРВ):

- поняття ОТРП ширше; воно охоплює організаційно-технічний рівень виробництва; якість і рівень готової продукції; рівень управління підприємством;
- під ОТРВ розуміють стан і ступінь удосконалення технічної бази, технологічних процесів, організаційних методів, що обумовлюють ефективність використання трудових, матеріальних ресурсів і якість продукції.

Крім того, розрізняють технічний, технологічний і організаційний рівні виробництва:

- *техніка* складає основу процесу виробництва, від її стану та ступеня прогресивності залежать характер і результати виробництва; визначає можливість застосування нових технологічних процесів як сукупності способів впливу на предмети праці;
- *технологія* – способи впливу на предмети праці. Технологічний процес залежно від ступеня його прогресивності створює певні можливості для використання техніки та здійснює вплив на її склад;
- *організація* – прийоми раціонального поєднання техніки та технології, стан яких визначає можливість використання тих або інших організаційних методів; впливає на засоби виробництва.

Організаційно-технічний рівень аналізується за допомогою системи показників, що поділяються на дві групи: показники стану та ефективності. Вони характеризують окремі напрями організаційно-технічного рівня:

- аналіз рівня організації виробництва;
- аналіз технічного рівня виробництва
- аналіз рівня управління.

Основними показниками ефективності управління є:

- рівень витрат на управління на 1 грн. продукції (виробничої, реалізованої тощо); сума прибутку на працівника управління,
- стан економічної діяльності (нормування, планування, облік, рівень комп'ютеризації тощо).

Основними показниками обсягу виробництва є товарна, валова та реалізована продукція.

Валова продукція – це вартість усієї виготовленої продукції, виконаних робіт і наданих послуг, включаючи незавершене виробництво.

Товарна продукція характеризує обсяг виробництва повністю завершених і належних до продажу продукції, робіт, послуг; відрізняється від валової тим, що до неї не включаються залишки незавершеного виробництва та внутрішньогосподарський оборот.

Обсяг *реалізованої продукції* визначається за діючими цінами (оптовими, договірними), а для потреб економічного аналізу включається вартість реалізованої продукції відвантаженої і оплаченої покупцями.

Аналіз динаміки обсягу виробництва та реалізації продукції проводиться за допомогою наступних показників:

- 1) базисних темпів зростання і приросту;
- 2) ланцюгових темпів зростання і приросту;
- 3) середньорічних темпів зростання (приросту).

Об'єктами аналізу при цьому є валова, товарна, реалізована продукція, оцінена у вартісних вимірниках (як у поточних, так і в порівнюваних цінах); обсяг виробництва в натуральних (умовно-натуральних) вимірниках, що нейтралізує вплив інфляції.

Середньорічний (середньоквартальний) темп зростання можна розрахувати за середньою геометричною або середньою арифметичною зваженою. Застосуємо для розрахунку формулу середньої геометричної:

$$\bar{T} = \sqrt[n]{T_1 \times T_2 \times T_3 \times T_n}, \quad (4.4)$$

де $\bar{T}$ – середньорічний (середньоквартальний) темп зростання; n – кількість періодів; T – темп зростання.

Одним з важливих напрямів аналізу обсягу виробництва продукції є вивчення його в асортиментно-структурному розрізі.

Під *асортиментом* розуміють перелік найменувань продукції із зазначенням обсягу її виробництва за кожним видом. Він буває повний, груповий і внутрішньогруповий.

Номенклатура – перелік найменувань виробів і їх кодів, встановлених для відповідних видів продукції у загальному класифікаторі промислової продукції (ЗКПП). *Структура* – співвідношення окремих, виробів у загальному обсязі виробництва, виражене, як правило, у відсотках.

Оцінка виконання плану за асортиментом проводиться трьома способами:

а) *за способом найменшого відсотку*, (як загальний відсоток виконання плану за асортиментом приймається найменший відсоток виконання плану серед усіх виробів;

б) *за питомою вагою у загальному переліку найменувань виробів*, за якими виконаний план випуску продукції (необхідно знайти співвідношення кількості виробів з повним виконанням плану та кількості планових позицій. Цей показник пов'язаний з номенклатурою продукції та має назву «коефіцієнт номенклатурності»;

в) *за допомогою середнього відсотка виконання плану за асортиментом* (розраховується як відношення загального фактичного випуску продукції в межах плану (продукція, виготовлена понадпланово або не передбачена планом, не зараховується до виконання плану за асортиментом) на загальний плановий обсяг продукції.

Особливу увагу приділяють вивченню виконанню плану випуску нових видів продукції, які вперше випускаються підприємством.

Оновлення асортименту – це процес заміни застарілих зразків продукції на більш сучасні та технічно досконалі, або випуск принципово нової продукції.

Коефіцієнт ополчення асортименту розраховується як:

– відношення кількості нових виробів до загальної кількості продукції;
– частка вироблених нових видів продукції (у грошовому виразі) до загальної вартості продукції.

Для розрахунку впливу структурних зрушень і усунення їх впливу на економічні показники використовуються наступні способи:

1. *Спосіб прямого розрахунку за всіма виробами з урахуванням зміни питомої ваги кожного виробу в загальному обсязі виробництва:*

$$\Delta ВП_{ПВ} = ОВ_1 \times (\sum ПВ_{1i} \times Ц_{0i} - \sum ПВ_{0i} \times Ц_{0i}) \quad (4.5)$$

або

$$\Delta ВП_{ПВ} = (\sum ОВ_{13AG} \times ПВ_{1i} - \sum ОВ_{13AG} \times ПВ_{0i}) \times Ц_{0i}, \quad (4.6)$$

де *ВП* – випуск продукції у вартісному вираженні; *ОВ* – випуск продукції у натуральному вираженні; *ПВ* – питома вага *i*-го найменування; *Ц* – ціна за одиницю.

2. *Спосіб прямого розрахунку за всіма виробами, враховуючи відсоток виконання плану.* Базується на тому, що при незмінній структурі виробництва обсяг виробництва за кожним видом продукції збільшується пропорційно загальному обсягу:

$$\Delta ВП = \sum ОВ_{1i} \times Ц_{0i} - \sum ОВ_{0i} \times \%П_{3AG} \times Ц_{0i}, \quad (4.7)$$

де $\%П_{3AG}$ – відсоток виконання плану.

3. *Спосіб середніх цін.* Передбачає визначення середньозважених цін при плановій і фактичній структурах:

$$\Delta ВП = [\sum (ПВ_{1i} - ПВ_{0i}) \times Ц_{0i}] \times \%ПВ_{13AG} \quad (4.8)$$

або

$$\Delta ВП = [\sum ПВ_{1i} \times Ц_{0i} - ПВ_{0i} \times Ц_{0i}] \times ОВ_{13AG}. \quad (4.9)$$

Важливим показником діяльності підприємств є якість продукції.

Якість продукції – це поняття, яке характеризує параметричні, експлуатаційні, споживчі, технологічні, дизайнерські властивості виробу, рівень його стандартизації та уніфікації, надійність і довговічність. Розрізняють узагальнюючі, індивідуальні і непрямі показники якості продукції.

Узагальнюючі показники характеризують якість усієї виробленої продукції незалежно від її виду і призначення:

- а) частка нової продукції в загальному її випуску;
- б) частка продукції вищої категорії якості;
- в) середньозважений бал продукції;
- г) середній коефіцієнт сортності;
- д) частка атестованої і не атестованої продукції;
- е) частка сертифікованої продукції;
- є) частка продукції, що відповідає світовим стандартам;
- ж) частка продукції, що експортується, у тому числі у високо-розвинуті промислові країни.

Індивідуальні (одиничні) показники якості продукції характеризують одну із її властивостей:

- а) корисність (жирність молока, зольність вугілля, вміст заліза в руді, вміст білка в продуктах харчування);
- б) надійність (довговічність, безвідмовність у роботі);
- в) технологічність, тобто ефективність конструкторських і технологічних рішень (трудомісткість, енергомісткість);
- г) естетичність виробів.

Непрямі показники – це штрафи за неякісну продукцію, за обсяг і частку забракованої продукції, за частку продукції, на яку надійшли рекламції від покупців, за втрати від браку і т. ін.

Перше завдання оцінки – вивчити динаміку перелічених показників, виконання плану їх рівня, причини зміни їх і дати оцінку роботи підприємства за рівнем якості продукції.

За продукцією, якість якої характеризують сортом або кондицією, визначають частку продукції кожного сорту (кондиції) в загальному обсязі виробництва, середній коефіцієнт сортності, середньозважену ціну виробу у зіставних умовах. Оцінюючи виконання плану за першим показником, фактичну частку кожного сорту в загальному обсязі продукції порівнюють з плановою, а для вивчення динаміки якості – з даними минулих періодів.

Середній коефіцієнт сортності можна визначити за відношенням вартості продукції всіх сортів до можливої вартості продукції за ціною I сорту:

$$K_{\text{сорт}} = \frac{\sum (VBП_i \cdot Ц_i)}{VBП_{\text{заг}} \cdot Ц_{Ic}}, \quad (4.10)$$

де $VBП_i$ – випуск i -го сорту продукції у натуральному виразі;
 $Ц_i$ – ціна одиниці i -го сорту продукції;
 $VBП_{\text{заг}}$ – загальний обсяг продукції у натуральному виразі;
 $Ц_{Ic}$ – ціна одиниці продукції I сорту

Друге завдання оцінки – визначення впливу якості продукції на вартісні показники роботи підприємства: на випуск товарної продукції ($\Delta TП$), на виручку від реалізації продукції (ΔB) і прибуток ($\Delta П$). Розрахунок виконують так:

$$\Delta TП = (Ц_1 - Ц_0) \cdot VBП_1; \quad (4.11)$$

$$\Delta B = (Ц_1 - Ц_0) \cdot VPП_1; \quad (4.12)$$

$$\Delta П = [(Ц_1 - Ц_0) \cdot VPП_1] - [(C_1 - C_0) \cdot VPП_1], \quad (4.13)$$

де $Ц_0$ і $Ц_1$ – відповідно ціна виробу до і після зміни якості;
 C_0 і C_1 – відповідно рівень собівартості виробу до і після зміни якості;
 $VBП_1$ – кількість виробленої продукції підвищеної якості;
 $VPП_1$ – обсяг реалізації продукції підвищеної якості.

Якщо підприємство випускає продукцію за сортами і відбулася *зміна сортового складу*, то спершу необхідно розрахувати, як змінилися середньозважена ціна і середньозважена собівартість одиниці продукції, а потім за наведеними вище алгоритмами визначити вплив сортового складу на випуск товарної продукції, на виручку і прибуток від її реалізації.

Непрямим показником якості продукції є брак. Розпізнаються виправний і невиправний, внутрішній (виявлений на підприємстві) і зовнішній (який виявили покупці) брак.

Важливе значення при вивченні діяльності підприємства має аналіз ритмічності виробництва і відвантаження продукції. *Ритмічність* – це *рівномірний випуск продукції за графіком в обсязі та асортименті, передбачених планом.*

Для оцінювання ритмічності роботи підприємства використовують прямі й непрямі показники. **Прямі показники** – коефіцієнт ритмічності, коефіцієнт варіації, коефіцієнт аритмічності, частка виробництва продукції за кожну декаду (добу) до місячного випуску, частка виробленої продукції за кожний місяць до квартального випуску, частка випущеної продукції за кожний квартал до річного обсягу виробництва, частка продукції, випущеної за першу декаду звітнього місяця, до третьої декади попереднього місяця.

Непрямі показники – доплати за надурочні роботи, оплата простоїв з вини господарюючого суб'єкта, втрати від браку, сплата штрафів за

недопоставку і невчасне відвантаження продукції, наявність наднормативних залишків незавершеного виробництва і готової продукції на складах.

Один із найпоширеніших показників – **коефіцієнт ритмічності**. Його величину визначають як суму фактичної частки випуску за кожний період, але не більше від її планового рівня.

Коефіцієнт варіації (K_v) визначають як відношення середньоквадратичного відхилення від планового завдання за період (добу, декаду, місяць, квартал) до середньодобового (середньодекадного, середньомісячного, середньоквартального) планового випуску продукції:

$$K_v = \frac{\sqrt{\sum (x_i - \bar{x})^2 : n}}{\bar{x}} \quad (4.14)$$

де $(x_i - \bar{x})^2$ – квадратичне відхилення від середньодекадного завдання;

n – число періодів;

$\bar{x}$ – плановий середньоквартальний (середньомісячний, середньодекадний) випуск продукції.

Для оцінювання ритмічності виробництва на підприємстві розраховують також **показник аритмічності** як суму додатних, від'ємних відхилень у випуску продукції від плану за кожний день (тиждень, декаду). Чим аритмічніше працює підприємство, тим вищий показник аритмічності.

Основні етапи аналізу маркетингової діяльності:

- Аналіз попиту на продукцію і формування портфеля замовлень.
- Оцінювання ризику незатребуваності продукції.
- Аналіз ринків збуту продукції.
- Аналіз цінової політики підприємства.
- Оцінка конкурентоспроможності продукції.

Основна мета маркетингового аналізу – вивчення попиту на продукцію і формування портфеля замовлень. *Попит як економічна категорія характеризує обсяг товарів, які споживач хоче і в змозі придбати за певною ціною протягом певного періоду на певному ринку.*

Ступінь чутливості попиту до зміни ціни вимірюють за допомогою коефіцієнта цінової еластичності (E_p):

$$E_p = \frac{\text{Процентна зміна кількості попиту на } i\text{-й товар}}{\text{Процентна зміна цін на товар}}$$

Коефіцієнт еластичності попиту за доходом (E_d) характеризує ступінь чутливості попиту до змін доходу споживачів:

$$E_d = \frac{\text{Процентна зміна доходу споживачів}}{\text{Процентна зміна доходів покупців}}$$

Попит еластичний, якщо величина цих коефіцієнтів *більша від одиниці*, і нееластичний, якщо їх величина *менша від одиниці*.

При значенні коефіцієнта еластичності, що *дорівнює нулю*, попит абсолютно нееластичний: ніяка зміна ціни не тягне за собою зміни попиту на продукцію.

Якщо коефіцієнт еластичності дорівнює одиниці (одинична еластичність), то це означає, що темпи зростання попиту дорівнюють темпам зниження ціни.

Попит буває ще абсолютно еластичним, коли при незмінній ціні або її зростанні попит на продукцію збільшується до межі можливостей покупця, що частіше за все буває в умовах інфляції.

Велике значення у вивченні факторів формування попиту має кореляційний аналіз. За його допомогою оцінюють і прогнозують ступінь залежності попиту від досліджуваних факторів.

Вивчення попиту тісно пов'язане з оцінюванням ризику незатребуваності продукції, який виникає внаслідок відмови споживачів купувати її.

Ризик незатребуваності продукції можна поділити на подоланий і неподоланий. Критерієм віднесення його до однієї із груп є економічна доцільність нововведень, спрямованих на просування товарів на ринок.

Ризик незатребуваності продукції може бути виявлено на передвиробничій, виробничій і післявиробничій стадіях. Щоб оцінити ризик незатребуваності продукції, треба проаналізувати забезпеченість виробництва продукції контрактами або заявками на поставку.

За результатами аналізу виділяють чотири категорії товарів:

- *«зірки».* Дають основний прибуток підприємству і сприяють економічному зростанню;
- *«дійні корови».* Переживають період зрілості, незначною мірою сприяють економічному зростанню, не потребують інвестицій, дають прибуток, який використовують на фінансування «важких дітей»;
- *«важкі діти».* Це, як правило, нові товари, що потребують реклами, просування на ринок і поки що не дають прибутку, однак у майбутньому можуть стати «зірками»;
- *«мертвий вантаж», або «невдахи».* Нежиттєздатні, не сприяють економічному зростанню, не дають прибутку.

При цьому необхідно враховувати, *на якій стадії життєвого циклу перебуває кожний товар в окремих сегментах ринку:*

а) нульова стадія характеризується вивченням і апробацією ідеї розробки нового товару, а потім і самого товару;

б) перша стадія (випуск товару на ринок і впровадження), на якій з'ясовується, чи буде товар мати успіх на ринку. Прибуток на цій стадії невисокий, тому що значні кошти йдуть на амортизацію досліджень, просування товару на ринок;

в) друга стадія (зростання і розвиток продажів), на який товар починає давати прибуток, він швидко покриває всі витрати і стає джерелом прибутку, хоча ще потребує великих затрат на рекламну підтримку його просування на ринок;

г) третя стадія (зрілість) – товар має стабільний ринок, попит і дає регулярний прибуток, тобто перебуває у найприбутковішому періоді, оскільки не потребує затрат на просування на ринок, а тільки на рекламну

підтримку його «популярності»;

д) четверта стадія (насичення і спад), на якій спочатку обсяг продажів істотно не змінюється, а потому різко скорочується з передбачених і непередбачених причин: товар, що не зазнає ніяких змін, обридає споживачам, або ж зникає потреба, яку він був покликаний задовольняти. Мистецтво полягає в тому, щоб вчасно вловити і запобігти спаду попиту на виріб шляхом його удосконалення або заміни іншим.

Крива життєвого циклу будується на осях координат. На осі X відкладають життєві цикли виробу на ринку, а на осі Y – виручку з обороту або величину грошового потоку. Крива виручки зростає зі стадії впровадження на ринок до стадії зрілості, а потім спадає. Крива грошового потоку досягає максимуму на початку стадії зрілості, а потім знижується швидше, ніж крива виручки (рис. 4.1).

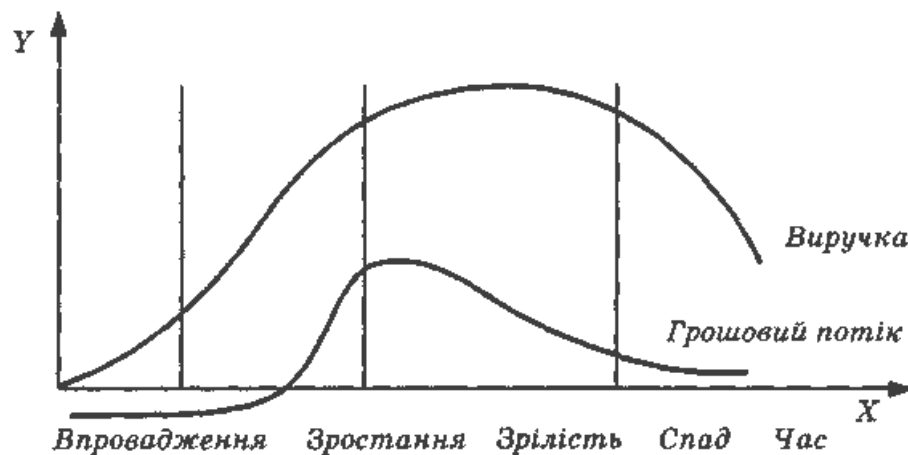

Рис. 4.1. Крива життєвого циклу продукту

У процесі аналізу необхідно також виявити реальних і потенційних конкурентів, провести аналіз показників їхньої діяльності, визначити сильні і слабкі сторони їхнього бізнесу, фінансові можливості, мету і стратегію конкурентів у сфері експансії на ринку, технології виробництва, якості продукції і цінової політики.

Одним із найсуттєвіших напрямів маркетингового аналізу є *цінова політика підприємства на товарних ринках*. Цінова політика полягає в тому, що підприємство встановлює ціни на такому рівні і так змінює їх залежно від ситуації на ринку, щоб забезпечити досягнення короткотривалої і довготривалої мети (освоєння певної частки ринку, завоювання лідерства на ринку, одержання запланованої суми прибутку, максимізація прибутку, виживання фірми тощо).

Під *конкурентоспроможністю* розуміють характеристику продукції, що показує її відмінність від товару конкурента як за ступенем відповідності конкретній суспільній потребі, так і за витратами на її задоволення.

Методику аналізу конкурентоспроможності продукції показано на рис. 4.2.

Рис. 4.2. Структурно-логічна схема аналізу конкурентоспроможності продукції

Одиничні показники відображають процентне відношення рівня якого-небудь технічного або економічного параметра до величини того самого параметра продукту конкурента:

$$g = \frac{P}{P_{100}} \cdot 100, \quad (4.1)$$

де g – одиничний параметричний показник;

P – рівень параметра досліджуваного виробу;

P_{100} – рівень параметра виробу, прийнятого за зразок, що задовольняє потребу на 100%.

Груповий показник (G) об'єднує одиничні показники (g_i) за однорідною групою параметрів (технічних, економічних) за допомогою вагових коефіцієнтів (a_i), визначених експортним шляхом:

$$G = \sum a_i \cdot g_i. \quad (4.2)$$

Інтегральний показник (I) становить відношення групового показника за технічними параметрами (G_m) до групового показника за економічними параметрами (G_e):

$$I = G_m : G_e. \quad (4.3)$$

Якщо $I < 1$, то аналізований виріб поступається зразку, а якщо $I > 1$, то він переважає виріб-зразок або виріб-конкурент за своїми параметрами.

Крім рейтингової оцінки конкурентоспроможності товарів для визначення фактичного становища виробу на певному ринку, можна використати *матричний метод*. Суть його полягає в побудові матриці, в якій по вертикалі відображають темпи зростання обсягу продажів усіх або основних фірм-продавців на ринку, а по горизонталі зазначають частку ринку, контрольовану цією фірмою.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 7

Оцінка виробництва та реалізації продукції

7.1. Питання для обговорення та самопідготовки

7.1.1. Сутність понять:

- маркетингова діяльність;
- зовнішнє середовище підприємства;
- кон'юнктура ринку,
- ціна, попит, пропозиція
- еластичність попиту в залежності від ціни, доходу.
- стадії життєвого циклу товарів;
- конкурентоспроможність продукції
- асортимент, номенклатура виробів.

7.1.2. Оцінка виробництва товарної продукції підприємства.

7.1.3. Оцінка структури та динаміки реалізації продукції.

7.1.4 Оцінка асортиментної політики підприємства..

7.1.5. Оцінка ритмічності виробничої діяльності підприємства.

7.1.6. Оцінка організаційно-технічного рівня підприємства.

7.1.7. Резерви збільшення обсягу виробництва продукції, її реалізації.

7.1.8. Показники якості продукції.

7.1.9. Оцінка втрат від браку.

7.2. Типові завдання - вправи

Завдання 7.2.1.

Пов'яжіть наведені нижче терміни з визначенням. Для цього необхідно проставити ліворуч від номеру терміну відповідну букву.

Показники	Характеристика
якості продукції	
1.Узагальнюючі показники	А. Штрафи за неякісну продукцію, обсяг та питома вага забракованої продукції, втрати від браку.
2.Індивідуальні (одиничні) показники	Б. Характеризують якість всієї виробленої продукції незалежно від її виду та призначення: - питома вага нової продукції у загальному її випуску; - питома вага атестованої і неатестованої продукції; -питома вага продукції вищої категорії якості; -питома вага продукції, що відповідає світовим стандартам; -питома вага продукції, яка експортується.
3.Непрямі (опосередковані) показники	В. Характеризують одну з властивостей продукції: - корисність; - надійність (довговічність, безвідмовність у роботі); - технічність, яка характеризує ефективність конструкторських та технологічних рішень; - естетичність виробу.

Завдання 7.2.2.

Необхідно:

- визначити невідомі показники, коефіцієнти еластичності попиту по ціні;
- обґрунтувати який варіант ціни обере підприємство, якщо його стратегічною ціллю є одержання максимального прибутку;
- обґрунтувати який варіант ціни обере підприємство, якщо його стратегічною ціллю є розширення своєї частки ринку.

Вихідні дані ПАТ «Весна»

Ціна за один виріб, тис. грн.	Обсяг попиту, шт	Обсяг виручки тис. грн.	Витрати тис. грн.	Прибуток тис. грн.
6,0	3000	18000	?	4750
6,5	2700	17550	12450	?
7,0	2400	?	11600	5200
7,5	2150	16125	?	5300
8,0	1950	15600	10400	?

Завдання 7.2.3.

Необхідно:

- визначити на якій стадії життєвого циклу перебуває кожний товар;
- до якої категорії можна віднести кожний товар;
- зробити відповідні висновки.

Вихідні дані: ПАТ «Лілія»

Види продукції	Обсяг попиту			Рентабельність продукції, %
	1-й рік	2-й рік	3-й рік	
А	3000	3500	4200	27
Б	10000	10000	10000	20
В	2000	1500	1000	-
Г	1000	1500	2500	10

Завдання 7.2.4.

За поданими нижче технічними та економічними параметрами розрахуйте конкурентоспроможність нової пральної машини.

Показники	Оцінюваний виріб	Зразок	g_1^*	Q_1^{**}
Технічні параметри				
Максимальне завантаження	5	4,5	?	0,3
Швидкість отжиму об/хв.	800	1000	?	0,35
Кількість програм	10	10	?	0,35
Економічні параметри				
Ціна тис. грн.	3500	3200	?	0,6
Витрати електроенергії ват/час	300	350	?	0,4

* g_1 – співвідношення** Q_1 – ваговий коефіцієнт

Завдання 7.2.5.

Обсяги товарної продукції ПрАТ «Шлях» за останні п'ять років характеризують наступні дані: 1-й рік 78,5 тис. грн., 2-й – 82,4 тис. грн., 3-й рік – 84, 5 тис. грн., 4-й рік 90,0 тис. грн., 5-й рік – 92, 6 тис. грн. Розрахуйте базисні та ланцюгові темпи росту, середньорічний темп росту та зробіть відповідні висновки.

Завдання 7.2.6.

Необхідно визначити невідомі показники, оцінити динаміку обсягів виробництва та реалізації продукції.

Вихідні дані: Показники	тис. грн. Роки			
	1-й	2-й	3-й	4-й
1. Реалізація продукції	1720	1500	1550	1320
2. Виробництво продукції	1815	1520	1600	1520
3. Залишки нереалізованої продукції на кінець року	106	?	?	?

Завдання 7.2.7.

Необхідно:

- визначити структуру виробничої програми, який вид продукції займає найбільшу, а який найменшу питому вагу;
- проаналізувати виконання плану асортименту продукції (результати аналізу занести до таблиці), використовуючи наступні способи розрахунку, за середнім процентом асортиментності, за найменшим процентом виконання плану, за питомою вагою виробів у загальному переліку назв виробів, по яких виконано план.

Вихідні дані: ТОВ «Тайфун»				
Види продукції	Обсяг виробництва, тис. грн.		Ціна одиниці продукції, грн.	
	план	факт	план	факт
А	300	305	250	250
Б	28	135	280	280
В	175	150	125	125
Г	215	20	500	500
Д	255	265	100	100
Разом	?	?	?	?

Завдання 7.2.8.

Розрахуйте вплив зміни структури виробництва на обсяг товарної продукції.

Вихідні дані завдання 7.2.7.

Завдання 7.2.9.

Необхідно:

- розрахувати середній коефіцієнт сортності, виконання плану по якості (середньозважену ціну за планом та фактом);
- визначити вплив сортового складу продукції на обсяг виробництва (у вартісному виразі):

Сорт продукції	Ціна, грн. за одиницю	Випуск продукції, шт.	
		план	факт
Перший	700	25000	34500
Другий	500	15000	9800
Третій	300	13300	5200
Разом	X	?	?

Завдання 7.2.10.

Товарна продукція підприємства 2500 тис. грн., собівартість товарної продукції 1850 тис. грн., собівартість забракованої продукції 60 тис. грн. витрати по виправленню браку – 9 тис. грн., вартість браку по ціні можливого використання – 15 тис. грн.

Розрахуйте втрати від браку, втрати товарної продукції підприємства.

Завдання 7.2.11.

Розрахуйте показники ритмічності виробництва.

Вихідні дані ПАТ «Торнадо»

Період		Обсяги виробництва, тис. грн.	
		План	факт
1-й квартал	17200	16580	
2-й квартал	17980	17150	
3-й квартал	16980	173001	
4-й квартал	17120	16900	
Разом за рік	?	?	

Завдання 7.2.12.

Оцініть наступну ситуацію: квартальні коефіцієнти ритмічності роботи НВО «Кейс» дорівнюють 0,85 – I квартал; 0,80 – II квартал, 0,73 – III квартал, 0,65 – IV квартал.

Завдання 7.2.13.

Дайте оцінку ситуації, що склалась на ТОВ «Оріон»: план по асортименту за найменшим відсотком виконаний на 79,0 %, за питомою вагою в загальному переліку виробів по яким виконано план випуску – 40%, за середнім процентом асортиментності – 85, %.

7.3. Тестові завдання

Необхідно:

серед наведених відповідей на питання обрати правильні.

7.3.1. Товарна продукція відрізняється від валової тим, що:

- а) не враховує зміни незавершеного виробництва та внутрішньогосподарський оборот;
- б) враховує зміни незавершеного виробництва;
- в) враховує внутрішньогосподарський оборот;
- г) відповіді вказані в пунктах «б» та «в».

7.3.2. Реалізована продукція відрізняється від товарної продукції тим, що:

- а) враховує зміни залишків готової реалізованої продукції за певний період;
- б) враховує зміни за певний період часу залишків відвантаженої продукції, за яку термін оплати не настав і продукція на відповідальному зберіганні у покупців;
- в) відповіді вказані у пунктах а і б;
- г) не має правильної відповіді.

7.3.3. Показник виконання плану по асортименту:

- а) не може бути менше за 100%;
- б) не може бути більше за 100%;
- в) може бути більше (менше) 100%;
- г) не має правильної відповіді.

7.4.4. Середній процент асортиментності визначається як відношення загального фактичного випуску продукції:

- а) в межах плану до загального планового випуску продукції;
- б) в межах плану до загального фактичного випуску продукції;
- в) до загального планового;
- г) не має правильної відповіді.

7.4.5. Середній коефіцієнт сортності можна визначити як відношення:

- а) кількості продукції 1-го сорту до загальної кількості продукції;
- б) вартості продукції усіх сортів до можливої вартості продукції 1-го сорту;
- в) ціни одиниці продукції 1-го сорту до середньої ціни одиниці продукції;
- г) не має правильної відповіді.

7.4.6. Коефіцієнт ритмічності розраховується як відношення:

- а) загального фактичного випуску продукції на її загальний плановий випуск;
- б) обсягу продукції, який зараховано у виконання плану по ритмічності, до фактичного випуску продукції;
- в) планового обсягу продукції до фактичного обсягу;
- г) не має правильної відповіді.

РОЗДІЛ 5. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ І НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Зміст теми:

1. Значення, завдання, інформаційне забезпечення оцінки використання основних засобів та нематеріальних активів.
2. Оцінка динаміки, складу структури основних засобів.
3. Аналіз руху і технічного стану основних засобів.
4. Оцінка рівня фондівддачі та впливу різних факторів.
5. Аналіз використання обладнання та виробничої потужності.
6. Оцінка наявності та ефективності використання нематеріальних активів.

Огляд ключових понять

Залежно від характеру обороту виробничі засоби підприємства поділяються на основні та оборотні.

Мета оцінки ефективності використання основних засобів полягає у визначенні забезпеченості основними засобами за умови найбільш інтенсивного їх використання та пошуку резервів підвищення фондівддачі.

Джерела інформації для проведення оцінки наведено в таблиці 5.1

Таблиця 5.1

Інформаційна база для аналізу та оцінки ефективності використання
основних засобів і нематеріальних активів

Група	Джерела даних!
1	2
Первинні документи	Акт приймання-передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів (ОЗ-1), Акт приймання-здачі відремонтованих, реконструйованих та модернізованих об'єктів (ОЗ-2), Акт на списання основних засобів (ОЗ-3), Акт про установку, пуск та демонтаж будівельної машини (ОЗ-5), Інвентарна картка обліку основних засобів (ОЗ-6), Картка обліку руху основних засобів (ОЗ-8), Інвентарний список основних засобів (за місцем їх знаходження, експлуатації) (ОЗ-9), Розрахунок амортизації основних засобів (для промислових підприємств) (ОЗ-14) тощо
Дані рахунків бухгалтерського обліку	10 «Основні засоби», 11 «Необоротні матеріальні активи», 12 «Нематеріальні активи», 13 «Знос (амортизація) необоротних активів», 15 «Капітальні інвестиції» та інші
Облікові реєстри	Журнал 4, відомість 4.1
Фінансова звітність	Ф. №1 «Баланс», ф. №2 «Звіт про фінансові результати», ф. №3 «Звіт про власний капітал», ф. №4 «Звіт про рух грошових коштів», ф. №5 «Примітки до річної фінансової звітності»
Статистична звітність	Ф. №1-підприємництво «Звіт про основні показники діяльності підприємства», ф. №1-П (термінова) «Терміновий звіт про виробництво промислової продукції (робіт, послуг)», ф. 11-ОЗ «Звіт про наявність та рух основних засобів, амортизацію (знос)», ф. №2-кб (потужності) «Звіт про введення в дію основних фондів, будівель, споруд та потужностей»
Інші джерела	Дані проведених інвентаризацій, інвентарні картки, договір лізингу, план технічного розвитку, паспорт будівлі, патенти і ліцензійні договори, дані попередніх аудиторських перевірок, дані попередніх аналітичних досліджень тощо

Методика аналізу та оцінки ефективності використання основних засобів повинна враховувати ряд принципових положень:

- функціональна корисність основних засобів зберігається протягом декількох років, тому витрати з їх придбання і експлуатації розподілені в часі;

- момент фізичної заміни (оновлення) основних засобів не співпадає з моментом їх вартісного заміщення, у результаті чого можуть виникнути втрати і збитки, що зменшують фінансові результати діяльності підприємства;

- ефективність використання основних засобів оцінюється по-різному залежно від їх виду, належності (власні, орендовані), характеру участі у виробничому процесі, а також призначення.

Оскільки основні засоби обслуговують не тільки виробничу сферу діяльності підприємства, а й соціально-побутову, культурну, природно-екологічну тощо, ефективність їх використання визначається не лише економічними, а й соціальними, екологічними та іншими факторами.

До *основних засобів* належать матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів і послуг, надання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він триваліший за рік).

У економічній літературі часто ототожнюється поняття «основні засоби»; «основні фонди».

Під *фондами* розуміють джерела утворення господарських засобів підприємства, якими є статутний капітал, резервний капітал, прибуток та інші джерела, що відображаються в пасиві балансу.

Правильніше застосовувати поняття «основні засоби», так як саме вони становлять частину активів підприємства.

За економічною природою засоби праці виступають у вигляді основних засобів тільки в процесі продуктивного використання. Ті ж об'єкти, які придбані з метою подальшої реалізації, відносяться до товарів, а не до основних засобів.

Основні засоби й довгострокові інвестиції в основні засоби по-різному впливають на фінансові результати діяльності підприємства. Характер цього впливу показано в табл. 5.2.

Таблиця 5.2

Вплив господарських операцій з надходження і вибуття основних засобів на фінансовий стан і результати діяльності підприємства

Зміст господарської операції	Вплив на фінансовий стан і результати діяльності підприємства
<i>Надходження основних засобів</i>	
Отримано безоплатно	Збільшується розмір власного капіталу підприємства за рахунок додатковою капіталу. Це призводить до зростання фінансової стійкості, а також, до збільшення питомої ваги амортизаційних

	відрахувань і витрат на ремонт, що при низькій фондовіддачі безкоштовно отриманих основних засобів може спричинити зменшення прибутку і рентабельності
Придбано за грошові кошти	На вартість основних засобів, що надійшли, збільшуються необоротні активи підприємства. Скорочуються розміри більш ліквідних активів, погіршується платоспроможність
Довгострокова оренда	Збільшується сума необоротних активів і сума заборгованості орендодавцям. Періодично зменшуються грошові кошти на суму орендної плати й відсотків за оренду, на суму відсотків зменшується чистий прибуток
Поточна оренда	Витрати орендаря збільшуються на суму орендної плати, а також на суму витрат з капітального ремонту (якщо це обумовлено умовами договору оренди)
<i>Вибуття основних засобів</i>	
Безоплатна передача	На величину витрат від безоплатної передачі основних засобів зменшується чистий прибуток або нерозподілений прибуток минулих років. Зменшується вартість основних засобів
Внесок до статутного капіталу іншого підприємства	На вартість переданих основних засобів збільшуються інвестиції підприємства
Продаж	Формується фінансовий результат (прибуток чи збиток) від іншої реалізації, який збільшує (зменшує) прибуток підприємства. Зменшується розмір основних засобів, підвищується ліквідність балансу. Однак оцінка даної операції повинна в першу чергу відбуватися з точки зору виробничої потреби підприємства в об'єктах основних засобів, що реалізуються, можливості їх заміщення іншими
Ліквідація	Фінансовий результат визначається за кожним об'єктом, що ліквідується, при цьому підприємство, як правило, отримує збитки, які можуть бути зменшені на суму матеріальних цінностей, отриманих від ліквідації

– Оцінки забезпеченості підприємства основними засобами передбачає розподіл виробничих основних засобів основної діяльності підприємства на дві частини: активну і пасивну. До *активної частини* у більшості галузей промисловості належать машини та устаткування, які безпосередньо взаємодіють з предметами праці. *Пасивну частину* формують основні засоби, які створюють умови для здійснення виробничого процесу, – будівлі, споруди, передавальні пристрої, транспортні засоби.

При проведенні аналізу динаміки, складу і структури основних засобів необхідно:

1) визначити середньорічну вартість основних засобів і динаміку її зміни за декілька років;

2) виявити причини збільшення вартості основних засобів (збільшення внаслідок переоцінки основних засобів не є позитивною тенденцією, до числа позитивних можна віднести перевищення темпів зростання вартості виробничих основних засобів над темпами зростання вартості невикористаних засобів);

3) зіставити темпи зміни вартості основних засобів з динамікою зростання вартості продукції або обсягів виробництва в натуральному вираженні. Останній показник повинен мати вищі темпи зростання, порівняно з вартістю основних засобів;

виявити тенденції щодо структурних змін в складі основних засобів.

Узагальнюючими показниками, що характеризують рівень забезпеченості підприємства основними виробничими засобами, є фондоозброєність, енергоозброєність та технічна озброєність праці. *Показник загальної фондоозброєності праці* розраховується як відношення середньорічної вартості основних засобів до середньооблікової чисельності робітників у найбільшу зміну (мається на увазі, що робітники, зайняті на інших змінах, використовують ті ж засоби праці).

Коефіцієнт енергоозброєності праці обчислюється як відношення енергетичної потужності, що обслуговує виробничий процес, до чисельності робітників, які працюють у найбільшій зміні.

Коефіцієнт технічної озброєності праці визначається як відношення вартості виробничого обладнання до середньооблікового числа робітників у найбільшу зміну.

Основні показники аналізу руху і технічного стану основних засобів узагальнено в таблиці 5.3.

Таблиця 5.3

Основні показники аналізу руху та технічного стану основних засобів

№ з/п	Показник	Формула розрахунку	Примітки
1	2	3	4
1	Коефіцієнт зносу на початок року	сума зносу на початок року / вартість основних засобів на початок року	Розраховується за кожним видом виробничих основних засобів. Характеризує частку вартості основних засобів, що списана на витрати діяльності в попередніх періодах
2	Коефіцієнт зносу на кінець року	сума зносу на кінець року / вартість основних засобів на кінець року	Розраховується за кожним видом виробничих основних засобів. Характеризує частку вартості основних засобів, що списана на витрати діяльності в попередніх періодах
3	Коефіцієнт придатності	1 – коефіцієнт зносу або залишкова вартість основних засобів / первісна вартість основних засобів	Розраховується за кожним видом виробничих основних засобів як на початок, так і на кінець року. Характеризує частку не перенесеної на новий продукт вартості основних засобів
4	Коефіцієнт оновлення	вартість введених основних засобів / вартість основних засобів на кінець періоду	Розраховується за кожним видом виробничих основних засобів. Характеризує інтенсивність оновлення основних засобів; показує частку вартості засобів, які надійшли за аналізований період, у їх загальній вартості на кінець періоду
5	Коефіцієнт вибуття	вартість основних засобів, що вибули / вартість основних засобів на початок періоду	Розраховується за кожним видом основних засобів. Відображає інтенсивність вибуття засобів, показує частку вартості засобів, які вибули за певний період, у загальній вартості основних засобів на початок періоду
6	Частка зданих в	вартість основних засобів, зданих в	Характеризує частку основних засобів, що не беруть участі у процесі виробництва

	операційну оренду основних засобів	оренду / вартість основних засобів на кінець року	
7	Відсоток взятих в операційну оренду основних засобів	вартість основних засобів, взятих в оренду / вартість основних засобів на кінець року	Характеризує частку основних засобів, що беруть участь у процесі виробництва, але підприємству не належать
8	Коефіцієнт приросту	сума приросту основних виробничих засобів / вартість основних виробничих засобів на початок періоду	Характеризує рівень приросту основних засобів або окремих його груп за певний період
9	Коефіцієнт реальної вартості основних засобів	залишкова вартість основних засобів / чиста вартість майна за балансом	Характеризує частку основних засобів у валюті балансу

Особливої уваги заслуговує аналіз технічної і вікової структури основних засобів. Для такого аналізу діюче устаткування необхідно згрупувати за видами, а всередині груп – за тривалістю експлуатації. Як правило, виділяють наступні групи за періодом експлуатації: до 3 років, 3-7 років, 7-15 років, понад 15 років.

Середній термін експлуатації як усього устаткування підприємства, так і окремих видів можна визначити за формулою:

$$T_{ек} = (\sum_{i=1}^n T_i K_i) / K_{\Sigma}, \quad (5.1)$$

де $T_{ек}$ – середній термін експлуатації, T_i – середньоарифметичне значення відповідного інтервалу в роках, K_i – кількість верстатів відповідної вікової групи, K_{Σ} – загальна кількість одиниць устаткування.

Загальним показником ефективності використання основних виробничих засобів є виробництво товарної (валової) продукції в розрахунку на 1 грн. їх середньої вартості – *фондовіддача*.

$$\Phi = TP / OZ, \quad (5.2)$$

де TP – обсяг товарної (валової) продукції; OZ – середня вартість основних засобів за період, що аналізується.

Для аналізу ефективності використання основних засобів використовується також показник фондомісткості, який є оберненим показником до показника фондовіддачі. *Фондомісткість* показує, скільки в середньому (за вартістю) використовується на підприємстві основних виробничих засобів для виробництва продукції вартістю 1 грн.

Часткові показники застосовуються для характеристики використання окремих видів обладнання та площ (середній випуск продукції на одиницю

обладнання, шт. / зміну, наприклад, випуск продукції на 1 м² виробничої площі тощо).

Дослідити вплив окремих факторів на фондovіддачу можна шляхом перетворення формули фондovіддачі способами розширення і подовження факторної системи за рахунок введення в неї параметрів, потрібних для побудови моделі, логічної та зручної для обробки.

З цією метою спочатку визначається коло показників, які стосуються функціонування основних виробничих засобів і формування рівня фондovіддачі та інформація про які накопичена засобами управлінського обліку та статистичних спостережень, а саме: $OZ_{акт}$ – вартість активної частини основних засобів, грн.; $OZ_{д}$ – вартість діючих основних засобів, грн.; K – кількість одиниць діючого обладнання; C – середня вартість одиниці обладнання, грн.; $T_{зм}$ – кількість верстато-змін, відпрацьованих усім обладнанням; $T_{год}$ – кількість машино-годин, відпрацьованих усім обладнанням.

Перетворення формули фондovіддачі виконується у наступній послідовності:

$$\Phi = \frac{ТП}{OZ} = \frac{ТП}{OZ} \times \frac{OZ_{акт}}{OZ_{акт}} \times \frac{OZ_{д}}{OZ_{д}} = \frac{OZ_{акт}}{OZ} \times \frac{OZ_{д}}{OZ_{акт}} \times \frac{ТП}{OZ_{д}}. \quad (5.3)$$

Відповідно, фондovіддача всієї сукупності виробничих засобів прямо пропорційна питомій вазі їх активної частини, питомій вазі діючих об'єктів у активній частині основних засобів та їх фондovіддачі. Далі, враховуючи, що вартість основних засобів можна подати у вигляді добутку кількості одиниць і середньої вартості одиниці, а також вводячи у модель параметри $T_{зм}$ і $T_{год}$, одержуємо:

$$= \frac{OZ_{акт}}{OZ} \times \frac{OZ_{д}}{OZ_{акт}} \times \frac{ТП}{T_{год}} \times \frac{T_{год}}{T_{зм}} \times \frac{T_{зм}}{K} \times \frac{1}{C} \quad (5.4)$$

Таким чином, рівень фондovіддачі прямо пропорційно залежить від питомої ваги активної частини основних засобів, питомої ваги діючого обладнання, середньої тривалості однієї верстато-зміни, середньої кількості відпрацьованих верстато-змін на одиницю обладнання й обернено пропорційна від середньої вартості одиниці обладнання. Так як кількість відпрацьованих верстато-змін на одиницю устаткування ($K_{зм}$), можна

представити як добуток коефіцієнта змінності роботи обладнання ($K_{зм}$) і кількості робочих днів у періоді, що аналізується (D) отримаємо наступну модель:

$$\Phi = D \times K_{зм} \times \frac{T_{год}}{T_{зм}} \times \frac{OZ_{акт}}{OZ} \times \frac{OZ_{д}}{OZ_{акт}} \times \frac{ТП}{T_{год}} \times \frac{1}{C} \quad (5.5)$$

Вплив факторів на зміну фондівдачі доцільно здійснювати способом ланцюгових підстановок.

Для того, щоб визначити, як зміниться обсяг виробництва продукції, при зміні фондівдачі можна використати спосіб абсолютних різниць.

При цьому необхідно зміну фондівдачі основних виробничих засобів за рахунок кожного фактора помножити на фактичні (за звітний період) середньорічні залишки основних виробничих засобів, а зміну середньорічної вартості основних виробничих засобів – на рівень фондівдачі основних засобів за минулий період.

При аналізі використання виробничого обладнання перевіряється забезпеченість підприємства обладнанням, повнота його використання.

Розрізняють обладнання наявне та встановлене (здане в експлуатацію), обладнання, яке фактично використовується у виробництві, та яке знаходиться в ремонті, резервне.

Таблиця 5.5

Види обладнання за рівнем використання

Показник	Характеристика
Наявне обладнання	Все наявне обладнання, незалежно від того, де воно знаходиться (на ділянці або на складі) і в якому стані
Встановлене обладнання	Змонтоване і підготовлене до роботи обладнання, що знаходиться на ділянках, в цехах. Частина встановленого обладнання може знаходитись в резерві або на консервації, в плановому ремонті і модернізації
Діюче обладнання	Все фактично працююче в звітному періоді (незалежно від часу його роботи) обладнання

Для характеристики рівня залучення обладнання у виробництво розраховують наступні показники:

$$K_n = \frac{\text{Кількість діючого обладнання}}{\text{Кількість наявного обладнання}} \quad (5.6)$$

$$K_{вст} = \frac{\text{Кількість діючого обладнання}}{\text{Кількість встановленого обладнання}} \quad (5.7)$$

Показники ефективності експлуатації обладнання поділяють на дві групи:

- показники екстенсивного використання (за часом);
- показники інтенсивного використання (за потужністю).

Показники першого типу характеризують роботу обладнання за часом або за кількістю (охопленням): кількість обладнання; відпрацьований час; коефіцієнт змінності роботи устаткування; структура парку машин і обладнання. Показники другого типу пов'язані з його виробітком (випуск продукції за 1 машино-годину), тобто визначають рівень використання потужності обладнання, його продуктивність.

Вихідними даними при аналізі *екстенсивного використання обладнання* є баланс робочого часу роботи обладнання.

Баланс часу роботи обладнання визначається за цехами і підприємством в цілому, для чого розраховуються наступні фонди часу:

1) *календарний фонд часу* (T_k) – максимально можливий час роботи обладнання, що дорівнює добутку кількості календарних днів у звітному періоді, кількості годин в добі (24 год.) кількості одиниць встановленого обладнання. Він поділяється на режимний і позарежимний час;

– *режимний фонд часу* (T_p) розраховується як добуток кількості одиниць встановленого обладнання, кількості робочих днів звітного періоду та кількості тривалості робочого дня з урахуванням коефіцієнта змінності;

Коефіцієнт змінності ($K_{зм}$) визначається як відношення суми відпрацьованих верстат-змін до всього встановленого обладнання (в тому числі, що знаходяться в ремонті та резерві):

$$K_{зм} = \frac{\text{Сума верстат – змін}}{\text{Кількість встановленого обладнання}} \quad (5.8)$$

Коефіцієнт змінності показує, скільки змін пропрацював верстат. Чим вище коефіцієнт змінності, тим більший є випуск продукції. Основними причинами низького коефіцієнту змінності є: тривалий позаплановий ремонт, неукomплектованість робітниками, несправність обладнання, відключення електроенергії, некомплект закупівель деталей, вузлів, матеріалів.

– *позарежимний час* (T_{nz}) включає вихідні та святкові дні, час невикористання змін, міжзмінні та обідні перерви.

2) *плановий фонд* (T_n) відрізняється від режимного часом перебування обладнання в плановому ремонті та на модернізації, кількістю планових втрат робочого часу;

фактичний фонд відпрацьованого часу (T_ϕ) – кількість фактично відпрацьованих машино-годин. Показники використання календарного, режимного і планового фондів часу роботи устаткування виражають ступінь його завантаження. Однак чинна система обліку і звітності не сприяє точній оцінці, оскільки не відображає реально відпрацьованого часу. На практиці оцінка використання устаткування в часі проводиться за даними разових спостережень (фотографії).

Для характеристики використання обладнання за часом застосовуються наступні показники – коефіцієнти використання:

- календарного фонду часу: $K_{к.ф} = T_\phi / T_k$;
- режимного фонду часу: $K_{р.ф} = T_\phi / T_p$;
- планового фонду часу: $K_{н.ф} = T_\phi / T_n$.

При цьому порівняння різних фондів часу проводиться для вирішення наступних аналітичних завдань:

– календарного і режимного фондів часу обладнання – дозволяє визначити можливості кращого використання обладнання за рахунок

підвищення коефіцієнту змінності;

- можливого і режимного фондів часу – дає змогу встановити можливості кращою використання обладнання за рахунок зменшення витрат часу на ремонт в робочий час;

- фактичного і планового календарних фондів – дозволяє встановити ступінь виконання плану із введення обладнання в експлуатацію за кількістю і строками.

Крім того, доцільно визначити питому вагу простоїв в календарному фонді часу роботи обладнання, як відношення величини простоїв та календарного фонду часу:

$$PB_{np} = PP / T_k \quad (5.9)$$

Зниження показників фондів часу роботи обладнання і збільшення питомої ваги простоїв свідчить про те, що у господарюючого суб'єкта є резерви зростання виробництва. Отже, необхідно посилити контроль за використанням обладнання, з'ясувати причини зниження зазначених показників.

Інтенсивне використання основних засобів характеризується як показниками виробництва на одну машино-годину, так натуральними і умовно-натуральними показниками, прийнятими в тій або іншій галузі, показниками середньомісячного виробітку продукції з одиниці обладнання або виробничої площі.

Показники інтенсивного використання обладнання розраховуються за планом, фактом, визначається абсолютне відхилення, виявляються причини зміни показників, резерви зростання обсягу випуску. Зниження фактичних показників порівняно з розрахунковими, виходячи з раціонального завантаження обладнання, свідчать про нераціональне завантаження виробничої потужності, втрату можливостей збільшення обсягу виробництва продукції.

Показником інтенсивності роботи обладнання є коефіцієнт інтенсивності завантаження (K_{int}):

$$K_{int} = GB_1 / GB_0, \quad (5.10)$$

де GB_1 і GB_0 – відповідно фактичний і плановий виробіток обладнання за машино-год.

Інтенсивність використання обладнання підприємства вимірюється кількістю виробленої продукції на одиницю обладнання за одиницю часу. На продуктивність одиниці обладнання в свою чергу впливають на такі фактори:

- використання прогресивних технологій;
- застосування сучасних методів організації та управління виробництвом;
- рівень кваліфікації промислово-виробничого персоналу.

Узагальнюючий показник, який комплексно характеризує використання обладнання, – це коефіцієнт інтегрального завантаження (K_{integ}), то

розраховується як добуток коефіцієнтів екстенсивного ($K_{нф}$) та інтенсивного ($K_{інт}$) завантаження обладнання:

$$K_{інтег} = K_{нф} \times K_{інт} \quad (5.11)$$

Виробнича потужність підприємства – максимально можливий випуск продукції при досягнутому або наміченому рівні техніки, технології та організації виробництва.

Виробнича потужність визначається за потужністю провідних цехів, в цехах – за провідними ділянками або обладнанням. Провідним вважається обладнання, на якому виконуються основні найбільш трудомісткі операції. Якщо на ділянці або в цеху декілька груп обладнання, то потужність визначається за однією групою, де обробка деталей є найбільш трудомісткою. Виробнича потужність визначається в тих же одиницях виміру, в яких встановлюється обсяг випуску продукції (в натуральних, вартісних вимірниках).

При визначенні виробничої потужності використовують максимально можливий фонд часу роботи обладнання, який:

1) в умовах безперервного виробництва визначається як добуток календарних днів року і тривалості доби (24 год.) без урахування часу, який необхідний для проведення ремонту і технічних зупинок, якщо ці зупинки не входять до норми роботи техніки;

2) в інших випадках визначається як можливий плановий фонд роботи обладнання з урахуванням режиму роботи, тривалості ремонтів, вихідних, святкових днів тощо.

Аналіз використання виробничої потужності проводиться за даними планового і звітного балансів виробничих потужностей.

Баланс виробничої потужності розраховується за формулою:

$$П_k = П_n + П_o + П_p + П_b + П_{ac} - П_v \quad (5.12)$$

де $П_n$, $П_k$ – відповідно потужність на початок і кінець періоду; $П_o$ – збільшення потужності за рахунок проведення оргтехзаходів; $П_p$ – збільшення потужності за рахунок реконструкції діючого виробництва; $П_b$ – збільшення потужності за рахунок будівництва нових і розширення діючих засобів; $П_{ac}$ – зміна потужності у зв'язку зі змінами асортименту, внаслідок зміни трудомісткості; $П_v$ – зменшення потужності у зв'язку з вибуттям засобів.

Однією зі складових необоротних активів господарюючого суб'єкта є нематеріальні активи

Нематеріальні активи – це активи, які не мають матеріально-речової форми або матеріально-речова форма яких не має суттєвого значення для їх використання у господарській діяльності; що виступають як інтелектуальна власність, довгострокові майнові права, гудвіл; які забезпечують його власнику (власникам) певний прибуток протягом тривалого періоду – більше одного року або операційного циклу.

Для цілей аналізу та оцінки нематеріальних об'єктів використовується система економічних показників, що характеризують стан і динаміку об'єкта, який вивчається. Аналіз нематеріальних активів починається з оцінки їх динаміки в розрізі класифікаційних груп, тому що вони неоднорідні за своїм складом, характером використання в процесі виробництва, за ступенем впливу на фінансові результати та результати господарської діяльності.

За наявності звітних даних за декілька періодів проводиться трендовий аналіз, тобто розраховують абсолютні та відносні відхилення щодо попередніх періодів, а також визначають середні відхилення.

Аналіз структури вибуття нематеріальних активів здійснюється за наступними напрямками (причинами):

- списання після закінчення строку служби;
- списання раніше встановленого строку служби;
- продаж (уступка) виняткових прав;
- безкоштовна передача нематеріальних активів.

Аналіз за ступенем ліквідності та ризику інвестицій в нематеріальні активи здійснюється наступним чином:

1. Нематеріальні активи розбиваються на три групи: високоліквідні, середньоліквідні, низьколіквідні (див. тему 3).

2. Визначається питома вага кожної групи в загальній величині нематеріальних активів.

3. Дається оцінка нематеріальних активів за ступенем ліквідності та ризику.

Розрахунок економічного ефекту (E) використання ліцензій і «ноу-хау» за період t може бути проведений за формулою

$$E_T = \sum_{t=0} \frac{P_t - S_t}{(1+r)^t}, \quad (5.13)$$

де P_t – вартісна оцінка результату використання ліцензійної технології за рік t ; S_t – витрати, пов'язані з використанням ліцензійної технології за рік t ; r – ставка дисконтування (приведення різноманітних витрат до порівняного за часом виду).

В якості r для розрахунків використовуються: середня річна ставка банківського відсотку; середньорічна норма прибутку; середній норматив ефективності капітальних вкладень.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 8

Оцінка ефективності використання основних засобів і нематеріальних активів

8.1. Питання для обговорення та самопідготовки

8.1.1. Сутність понять: основні засоби, виробничі та невиробничі активні і пасивні основні засоби, амортизація, фондівдача, фондомісткість, фондоозброєність.

8.1.2. Оцінка обсягу, структури, динаміки основних засобів.

8.1.3. Аналіз руху і технічного стану основних засобів.

8.1.4. Оцінка використання обладнання, виробничих потужностей.

8.1.5. Факторний аналіз рівня фондівдачі основних засобів.

8.1.6. Оцінка об'єму, структури, динаміки основних засобів.

8.1.7. Шляхи підвищення ефективності використання основних засобів.

8.2. Типові завдання – вправи.

Завдання 8.2.1.

Проведіть класифікацію основних засобів. Пов'яжіть наведені нижче ознаки за видами основних засобів. Для цього проставте ліворуч від номеру відповідну літеру.

Ознака	Види основних засобів
1. За галузями народного господарства	А. Активні, пасивні
2. За натуральним предметним складом	Б. Власні, орендовані
3. За видами	В. Будівлі, споруди, передавальні пристрої, машини та устаткування, транспортні засоби, інструмент, виробничий інвентар та прилади, багаторічні насадження, інші основні засоби.
4. За характером участі у виробничому процесі	Г. Промисловості, сільського господарства, транспорту, зв'язку, будівництва, житлового господарства тощо.
5. За належністю	Д. Промисловості, сільського господарства, транспорту, зв'язку, будівництва, житлового господарства тощо

Завдання 8.2.2.

Необхідно

- оцінити рух, динаміку, структуру основних засобів;
- розрахувати коефіцієнти оновлення, вибуття, приросту, зносу та придатності основних засобів;
- зробити відповідні висновки.

Вихідні дані: ВАТ «Динамо»					
Основні засоби	Наявність на початок року	Надійшло за рік	Вибуло рік	за	Наявність на кінець року
1. Промислово-виробничі фонди	?	190	130		?
1.1.Будинки та споруди	400	50	40		?
1.2.Машини і обладнання	450	110	?		?
1.2.1.Силові машини і обладнання	10	10	5		?
1.2.2.Робочі машини і обладнання	420	80	20		?
1.2.3. Вантажно-розвантажувальні механізми	40	10			?
1.2.4. Обчислювальна техніка	20	10	5		?
1.3. Транспортні засоби	70	15	10		?
1.4. Інструмент, прилади та інвентар	60	20	15		?
2.Виробничі основні засоби інших галузей	50	5			?
3.Невиробничі основні засоби	10	5	5		?
Разом основних засобів	?	?	?		?

Завдання 8.2.3.

Необхідно:

- розрахувати коефіцієнти екстенсивного та інтенсивного використання обладнання;
- визначити можливі резерви покращення використання обладнання.

Вихідні дані: ТОВ «Бонус»				
Показник		Одиниця виміру	План	Факт
Кількість встановлених	верстатів	од.	20	19
Календарний фонд обладнання встановленого		маш.-годин	14400	13680
Режимний фонд (при змінній роботі)	2-х	маш.-годин	7200	6840
Час ремонту до календарного фонду		год., %	110	80
Простої		годин	?	?
			-	45

до календарного фонду	%		?
Ефективний фонд	маш.-	7090	6715
до календарного фонду	год.		
	%	?	?
Виготовлено продукції	шт.	70900	73865
Виробіток продукції за 1 шт	шт	?	?
машино-годину			

Завдання 8.2.4.

Необхідно:

- визначити середній вік обладнання кожного виду;
- вказати, який строк дії обладнання є оптимальним для його заміни відповідно до діючих норм амортизації;
- зробити відповідні висновки.

Вікова група, років

Види обладнання, одиниць

	Металорі- зальне	Пресове	Підйомно- транспортне	Термічне	Прилади	Роботи- маніпулятор	Інше	разом	Питома вага, %
До 5	375	220	55	33	15	55	10	?	?
Від 5 до 10	185	55	46	30	27	-	33	?	?
Від 10 до 20	540	210	150	34	20	-	25	?	?
Від 20 та більше	427	350	189	55	-	-	54	?	?
Разом	?	?	?	?	?	?	?	?	

Завдання 8.2.5

Необхідно:

- провести аналіз екстенсивного використання обладнання;
- визначити загальну величину невикористаного і нераціонально використаного часу;
- визначити можливі напрямки більш раціонального використання роботи обладнання.

Вихідні дані: ВАТ «Кріт»		тис. маш.-год.
Показник	План	Факт
Календарний фонд	27813	27594
Режимний фонд	11348,7	11178,5
Можливий фонд	10885,2	10562
Плановий фонд	10160	X
Фактичний фонд	X	8820

*Плановий фонд часу на фактичний випуск – 10210,8

Завдання 8.2.6.

Розрахувати коефіцієнти екстенсивного, інтенсивного та інтегрального використання обладнання;

Визначити вплив зміни кількості діючого обладнання, тривалості (часу) роботи одиниці обладнання та його продуктивності на обсяг продукції; зробити відповідні висновки.

Вихідні дані: ПрАТ «Константа»:

Показники				Одиниця виміру	План	Факт
Обсяг продукції				грн.	585200	611320
Середньорічна вартість основних засобів				тис. грн.	1045	899
Середньорічна	вартість	діючого		тис. маш.-	?	?
обладнання				годин		
Тривалість	(час)	роботи	одиниці	маш.-	3100	2900
обладнання				годин		
Середньогодинний	віробіток	одиниці		грн.	?	?
обладнання						

Завдання 8.2.7.

Необхідно:

- розрахувати показники фондівддачі основних засобів та фондомісткості продукції;
- провести факторний аналіз: визначити вплив на рівень фондівддачі промислово-виробничих засобів питомої ваги активної частини основних засобів та фондівддачі активної частини основних засобів.

Вихідні дані: ТОВ «Блок»

Показник		Одиниця виміру	II квартал	III квартал
Обсяг валової продукції		грн.	25000	22500
Середньорічна	вартість	грн.	38950	39050
основних	промислово-виробничих засобів			
В тому числі	активної частини основних засобів	грн.	21110	21390
Питома вага	активної частини засобів	%	?	?
Фондовіддача	промислово-виробничих засобів	грн.	?	?
Фондовіддача	промислово-виробничих засобів	грн.	?	?
Фондовіддача	активної частини засобів	грн.	?	?

Завдання 8.2.8.

Необхідно:

- розрахувати фондовіддачу основних засобів по товарній продукції, по чистій продукції;
- визначити чинники які впливають на фондовіддачу та обсяги виробництва та механізм їх впливу;
- зробити відповідні висновки.

Вихідні дані ВАТ «Міленіум»:

Показник	Одиниця виміру	Минулий рік	Звітний рік
Обсяг товарної продукції в порівняльних цінах	грн.	21460	21960
Матеріальні витрати	грн.	8560	5520
Вартість купівельних напівфабрикатів	грн.	6540	6600
Чиста продукція	грн.	6360	6540
Середньорічна вартість основних виробничих засобів	грн.	17890	18020
У тому числі активна частина основних виробничих засобів	грн.	8980	8700
Питома вага активної частини у загальній вартості виробничих фондів	%	?	?
Коефіцієнт змінності роботи обладнання	-	1,58	1,45
Фондовіддача по товарній продукції	-	?	?
Фондовіддача по чистій продукції	-	?	?

Завдання 8.2.9

Необхідно:

- розрахувати вплив факторів використання основних засобів на обсяг продукції підприємства;
- зробити відповідні висновки.

Вихідні дані: НВП «Тріада»

Показник	Одиниця виміру	Минулий рік	Звітний рік
Обсяг продукції	грн.	750000	765000
Середньорічна вартість:			
- основних виробничих засобів	грн.	202000	215000
- активної частини	грн.	101000	103200
Питома вага активної частини	%	?	?
Фондовіддача:			
- основних виробничих засобів	грн.	?	?

- активної частини	грн.	?	?
Середньорічна кількість технологічного обладнання	од.	57	59
Відпрацьовано технологічним обладнанням	тис. маш.- год.	?	?
Відпрацьовано одиницею обладнання	маш.-год.	3550	3255
Простої обладнання:			
- цілозмінні	тис. маш.- год.	25,3	44,2
- внутрішньозмінні	тис. маш.- год.	10,5	18,9
Час ППР	тис. маш.- год.	3,5	3,8
Час освоєння обладнання	тис. маш.- год.	0,9	1,5
Виробіток продукції за 1 маш.год.	тис. маш.- год.	?	?

8.3. Тестові завдання

8.3.1. Якими показниками характеризується технічний стан основних засобів?

- а) коефіцієнтами вибуття, оновлення;
- б) фондомісткістю, коефіцієнтом зносу;
- в) строком дії машин та обладнання;
- г) фондovіддачею.

8.3.2. Які основні засоби відносяться до активної частини?

- а) будівлі, споруди;
- б) усі виробничі основні засоби;
- в) силові машини, робочі машини, обладнання та інструменти;
- г) силові машини, транспортні засоби, передавальні пристрої та споруди.

8.3.3. Як визначити вплив зміни фондovіддачі на обсяг виробництва продукції?

- а) відношенням обсягу виробництва до середньорічної вартості основних засобів;
- б) добутком фондovіддачі на середньорічну вартість основних засобів;
- в) добутком різниці між фактичною та плановою фондovіддачею на фактичну середньорічну вартість основних засобів;
- г) добутком різниці між фактичною та плановою середньорічною вартістю основних засобів на планову фондovіддачу.

РОЗДІЛ 6. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ

Зміст теми:

- 6.1. Значення, завдання, інформаційне забезпечення оцінки ефективності використання трудових ресурсів.
- 6.2. Оцінка забезпеченості підприємства та його підрозділів трудовими ресурсами.
- 6.3. Аналіз використання робочого часу.
- 6.4. Оцінка продуктивності праці.
- 6.5. Аналіз організації оплати праці.
- 6.6. Оцінка ефективності використання коштів на оплату праці.

Огляд ключових понять

Від ефективності використання трудових ресурсів у процесі виробництва багато в чому залежать показники обсягу виробництва продукції, її собівартість, якість тощо. Тому аналіз використання трудових ресурсів є важливим розділом системи комплексного економічного аналізу діяльності підприємства.

Джерела інформації оцінки ефективності використання трудових ресурсів наведені в таблиці 6.1.

Таблиця 6.1

Інформаційна база для аналізу та оцінки ефективності використання
трудоуих ресурсів

№ з/п	Групи	Джерела інформації
1	2	3
1	Первинні документи	Розрахунково-платіжні відомості, виписки банку, ВКО, маршрутні листи, накази по підприємству про прийняття на роботу та про звільнення, листки з обліку кадрів, особові картки працівників, табелі обліку використання робочого часу, наряди на відрядні роботи, рапорти про виробіток, відомості обліку депонованої заробітної плати, особові картки, розпорядження про відпустки, табелі обліку використання робочого часу, платіжно-розрахункові відомості, наряди тощо
2	Дані рахунків бухгалтерського обліку	Дані рахунків 23 «Виробництво», 91 «Загальновиробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші витрати операційної діяльності» у частині сум нарахованої заробітної плати та відрахувань, 471 «Забезпечення виплат відпусток», 472 «Додаткове пенсійне забезпечення», 65 «Розрахунки за страхуванням», 66 «Розрахунки з оплати праці», 64 «Розрахунки за податками та платежами» в частині обов'язкових утримань із заробітної плати, 81 «Витрати на оплату праці», 82 «Відрахування на соціальні заходи»
3	Облікові реєстри	Журнал 5, 5А
4	Фінансова звітність	Ф. №1 «Баланс», ф. №2 «Звіт про фінансові результати»
5	Статистична	Ф. №1-ПВ «Звіт з праці», Ф. №3-ПВ «Звіт про використання робочого

	звітність	часу», Ф.№ 6-ПВ «Звіт про кількість працівників, їх якісний склад та професійне навчання», Ф. №3-ПН «Звіт про наявність вільних робочих місць (вакантних посад) на потребу в працівниках», Ф. №1-ПВ (умови праці) «Звіт про стан умов праці, пільги та компенсації за роботу зі шкідливими умовами праці», Ф. №1-ПВ (заборгованість) «Звіт про стан заборгованості з виплати заробітної плати», Ф. №7-ТНВ «Звіт про травматизм на виробництві та його матеріальні наслідки»
6	Інші джерела	Протоколи виробничих нарад, штатний розклад, оперативна звітність цехів, відділів, служб підприємства, матеріали хронометражу та фотографій робочого дня, попередні результати аналогічних досліджень

Показники чисельності працівників підприємства:

– обліковий склад працівників – показник чисельності працівників на певну дату звітної періоду (як правило, перше й останнє число місяця). До облікового складу включаються: працівники, що не працювали з причин простою; прийняті на роботу з випробувальним терміном або на неповний робочий день; ті, що знаходяться у відрядженнях; ті, що працюють за вахтовим методом, виконують роботи за договорами цивільно-правового характеру; працівники, прийняті для заміщення посад під час хвороби; студенти в період практики, тощо;

– середньооблікова чисельність штатних працівників – показник, який застосовується для визначення чисельності працівників суб'єкта підприємницької діяльності та ведення спостереження за змінами, які відбуваються на підприємстві у використанні робочої сили. При цьому кожний працівник враховується тільки один раз за місцем основної роботи незалежно від строку договору та терміну робочого дня;

– середньооблікова чисельність усього персоналу в еквіваленті повної зайнятості – використовується для визначення середнього рівня доходів працівників. При його обчисленні поряд зі штатними працівниками, які включаються в обліковий склад підприємства, враховують працівників – сумісників, які працюють одночасно на інших підприємствах.

Поряд з оцінкою забезпеченості та наявності трудових ресурсів необхідно дослідити структуру персоналу основної діяльності (визначити питому вагу робітників, керівників, спеціалістів) у чисельності працівників основної діяльності за 2-3 роки (план, факт)

Поряд з кількісним вивчається і *якісний склад трудових ресурсів*, який характеризується загальноосвітнім, професійно-кваліфікаційним рівнями, статевовіковою і внутрішньовиробничою структурами.

Аналіз професійного та кваліфікаційного рівня робітників здійснюється шляхом співставлення наявної чисельності за спеціальностями та розрядами з необхідною для виконання кожного виду робіт по ділянках, бригадах і підприємству в цілому.

Узагальнюючим показником, що характеризує кваліфікаційний склад робітників, є середній тарифний коефіцієнт. Розрахунок здійснюється за формулою середньозваженої арифметичної:

$$\overline{TK}_n = \frac{(\sum_{i=1}^n \text{ЧР}_i \times TK_i)}{\text{ЧР}_i}, \quad (6.1)$$

де $\overline{TK}_n$ – середній тарифний коефіцієнт робітників; ЧР_i – чисельність робітників кожного розряду; TK_i – тарифний коефіцієнт відповідного розряду; n – кількість розрядів.

Середній тарифний коефіцієнт робіт визначається аналогічно за формулою середньозваженої через трудомісткість робіт.

Крім того, обчислюється середній розряд робіт ($\overline{P}_p$) за наступною формулою:

$$\overline{P}_p = P_m + \frac{\overline{TK}_{pi} - TK_m}{TK_\delta - TK_m}, \quad (6.2)$$

де P_m – менший розряд з двох суміжних, між якими знаходиться значення середнього тарифного коефіцієнта; $\overline{TK}_{pi}$ – середній тарифний коефіцієнт робіт за виробом; TK_m – тарифний коефіцієнт, менший за два суміжні; TK_δ – тарифний коефіцієнт, більший за два суміжні.

Середній розряд робітників ($\overline{P}_n$) визначається аналогічно:

$$\overline{P}_n = P_m + \frac{\overline{TK}_m - TK_m}{TK_\delta - TK_m}, \quad (6.3)$$

Аналіз професійного та кваліфікаційного рівня адміністративно-управлінського персоналу. Кваліфікаційний рівень персоналу залежить від освіти, стажу роботи, віку та інших параметрів, що визначає необхідність аналізу за рівнем освіти (відповідності фактичного рівня освіти кожного працівника посаді, яку він обіймає), віковим складом, стажем безперервної роботи. Визначається зміна у рівні освіти, віковому складі та стажі роботи, причини цих змін; розробляються заходи з підбору кадрів, їх підготовки та підвищення кваліфікації.

Важливим об'єктом аналізу є *рух робочої сили*. Передумовою зростання продуктивності праці та ефективності виробництва є стабільність складу персоналу. Зміна в складі працюючих за віком, стажем роботи та освітою відбувається внаслідок руху робочої сили.

Зміну чисельності працюючих, пов'язану з їх прийманням і звільненням, незалежно від причин вибуття і джерел поповнення, характеризує показник *обороту робочої сили*.

Для характеристики руху робочої сили розраховують і аналізують динаміку наступних показників:

1. *Коефіцієнт обороту з приймання* (K_{on}) – відношення чисельності прийнятих за період (ЧП_{np}) до середньооблікової чисельності працюючих за той же період (ЧП_c).

$$K_{on} = \text{ЧП}_{np} / \text{ЧП}_c \quad (6.4)$$

2. Коефіцієнт обороту з вибуття (звільнення) ($K_{ов}$) – відношення чисельності працівників, які вийшли за період ($ЧП_в$) до середньооблікової чисельності за той же період ($ЧП_с$).

$$K_{ов} = ЧП_в / ЧП_с \quad (6.5)$$

3. Коефіцієнт плинності (K_n) – відношення чисельності працівників, які вибули за період з причин, що характеризують надлишковий оборот ($ЧП_{но}$) – за власним бажанням і порушенням трудової дисципліни, до середньооблікової чисельності працюючих за той же період ($ЧП_с$).

$$K_n = ЧП_{но} / ЧП_с \quad (6.6)$$

4. Коефіцієнт постійності кадрів ($K_{нк}$) – відношення чисельності працівників, які пропрацювали весь період ($ЧП_{ен}$), до середньооблікової чисельності працюючих за той же період:

$$K_{нк} = ЧП_{ен} / ЧП_с \quad (6.7)$$

Найважливішим оціночним показником ефективності кадрової політики є коефіцієнт постійності кадрів.

Повноту використання трудових ресурсів можна оцінити за кількістю відпрацьованих днів і годин одним робітником за період часу, що аналізується, а також за ступенем використання фонду робочого часу.

Аналіз використання робочого часу проводиться за даними статистичної звітності (форма 3-ПВ «Звіт про використання робочого часу»), балансу робочого часу та оперативного табельного обліку. Інформаційне забезпечення аналізу використання робочого часу протягом дня, що міститься в офіційній статистичній звітності, є недостатнім, бо в ній містяться (наводяться) дані лише про документовані (офіційно зафіксовані) внутрішньозмінні простої працюючих, у тому числі робітників. Тому велике значення для виявлення реальної суми внутрішньозмінних втрат робочого часу мають матеріали обробки разових спостережень, фотографування і самофотографування робочого дня.

Баланс робочого часу складається по господарюючому суб'єкту в цілому, кожному виробничому підрозділу та категорії працюючих. У балансі робочого часу розраховуються календарний, табельний, максимально можливий і явочний фонди робочого часу.

У процесі аналізу використання робочого часу виконуються наступні завдання:

- загальна оцінка повноти використання робочого часу;
- виявлення факторів і розміру їх впливу на використання робочого часу;
- з'ясування причин цілоденних і внутрішньозмінних втрат робочого часу;
- розрахунок впливу простоїв на продуктивність праці та зміну обсягу виробництва.

Використання робочого часу за категоріями робітників оцінюється за допомогою двох показників: середня кількість днів, відпрацьованих

робітником за звітний період (місяць, квартал, рік), і середня тривалість робочого дня (зміни). Ці показники можна обчислити на підставі даних звіту з праці.

Після загальної оцінки повноти використання робочого часу необхідно визначити вплив наступних факторів на зміну фонду робочого часу ($\Phi_{рч}$):

- чисельності робітників ($ЧР$);
- кількості відпрацьованих днів одним робітником у середньому за звітний період ($Д$);
- середньої тривалості робочого дня (T).

Зв'язок між цими показниками можна представити за допомогою мультиплікативної моделі:

$$\Phi_{рч} = ЧР \times Д \times T. \quad (6.8)$$

А розрахунки провести за допомогою засобу ланцюгових підстановок.

Загальні втрати робочого часу ($\Delta T_{вт}$) визначаються:

1) як різниця між фактично відпрацьованим часом усіма робітниками за звітний період в урочний час (з фактично відпрацьованого часу вираховується час, відпрацьований надурочно) та часом, передбаченим для виконання планового завдання з випуску продукції, перерахованого на фактичну чисельність робітників. Алгоритм розрахунку:

$$\Delta T_{вт} = (\Phi_{рчф} - T_{нв}) - (\Phi_{рчб} : ЧР_{б} \times ЧР_{ф}); \quad (6.9)$$

2) як сума добутку втрат робочого часу, допущених одним робітником, і фактичної чисельності робітників і відпрацьованих надурочно годин.

$$\Delta T_{вт} = (T_{ф} - T_{пл}) \times ЧР_{ф} + (-T_{нв}). \quad (6.10)$$

Цілоденні втрати робочого часу ($T_{вт.д.}$) розраховуються як різниця між відпрацьованими людино-днями фактично та за планом, перерахованими на фактичну чисельність робітників:

$$T_{вт.д.} = (Д_{ф} - Д_{п}) \times ЧР_{ф}. \quad (6.11)$$

Внутрішньозмінні втрати робочого часу ($T_{вт.з.}$) розраховуються як різниця між загальними втратами робочого часу та цілоденними втратами, обчисленими в годинах:

$$T_{вт.з.} = T_{вт} - T_{вт.д.}. \quad (6.12)$$

Після вивчення втрат робочого часу визначаються непродуктивні витрати робочого часу.

Непродуктивні витрати робочого часу складаються із втрат робочого часу внаслідок виготовлення браку, його виправлення, а також витрат робочого часу, пов'язаних з відхиленнями від технологічного процесу (додаткові витрати робочого часу).

Ефективність використання трудових ресурсів відображається у показниках продуктивності праці. На робочому місці, в цеху, на підприємстві *продуктивність праці* визначається кількістю продукції, яку виробляє робітник за одиницю часу (годину, день, рік), тобто виробництво продукції за 1 людино-день (1 людино-годину) – виробіток, або кількістю часу, що

витрачається на виготовлення одиниці продукції – трудомісткість. Відповідно, існує тісний взаємозв'язок між затратами праці на одиницю виробленої продукції і продуктивністю праці: чим нижче трудомісткість виробництва продукції, тим вища продуктивність праці.

Показники продуктивності праці визначають у:

- *натуральних вимірників* – при випуску однорідної продукції, там де виробляють один вид продукції або декілька подібних;
- *трудових вимірників* – передбачає вимірювання через трудомісткість окремих видів продукції;
- *вартісних вимірників* – найпоширеніші вимірники, які можуть бути використані на будь-якому підприємстві.

У процесі аналізу продуктивності праці вивчаються:

- рівень і динаміка продуктивності праці;
- вплив окремих чинників на зміну продуктивності праці;
- пропозиції і заходи щодо підвищення продуктивності праці.

Узагальнюючим показником продуктивності праці є середньорічний виробіток продукції одним працюючим (PB_n). Величина його залежить від виробітку робітників (B_p) їх питомої ваги в загальній чисельності промислово-виробничого персоналу (PB_p) (фактори першого рівня підпорядкування); кількості відпрацьованих ними днів (D), тривалості робочого дня (T), середньоденного виробітку робітника (GB_p) (фактори другого рівня підпорядкування). Таким чином, середньорічний виробіток одного працюючого дорівнює:

$$PB_n = PB_p \times B_p = PB_p \times D \times T \times GB_p. \quad (6.13)$$

Об'єктами аналізу організації оплати праці є:

1. Тарифні системи та системи посадових окладів (розміри мінімальної оплати, диференціації ставок та окладів в межах одного розряду та посади, міжрозрядна та міжпосадова диференціація, її обґрунтованість).

Для обґрунтування висновків доцільно формалізувати дані, щодо діючих тарифів системи та системи посадових окладів за допомогою таблиці 6.1.

Таблиця 6.1

Характеристика тарифних систем та систем посадових окладів

Підрозділи та (або) категорії працюючих	Мінімальні та максимальні тарифні ставки, посадові оклади, грн.	Коефіцієнт співвідношення міжрозрядних та міжпосадових окладів	Коефіцієнти диференціації тарифних ставок та окладів в межах розряду, посад	
			мінімальний	максимальний
1	2	3	4	5
Основні цехи				
– основні робітники				
– допоміжні робітники				
– керівники				
– службовці				
– спеціалісти				

Допоміжні цехи
 – основні робітники
 – допоміжні робітники
 – керівники
 – службовці
 – спеціалісти
 Адміністративно-
 управлінський
 персонал
 – керівники
 – службовці
 – спеціалісти
 І т. ін. в залежності від
 особливостей
 підприємства

2. Системи оплати праці – обсяг їх застосування, їх обґрунтованість (можливість обліку обсягу та якості робіт, вплив робітників на їх динаміку, тощо). Може бути рекомендований наступний варіант допоміжної таблиці (табл. 6.2).

Таблиця 6.2

Характеристика використання підприємством систем оплати праці		
Підрозділи та категорії працюючих	Чисельність	В т. ч. по системах оплати
		системи оплати, які використовує підприємство

3. Преміальні положення – кількість основних, додаткових показників, умов виплати премій, їх розмір (загальний та за кожний показник), облік, можливість реального впливу робітників на встановлені показники. В першу чергу необхідно встановити відповідність преміальних положень загальновідомим вимогам, а саме: кількість показників, умов не більше 3-4, розмір премії за кожний показник не повинен бути нижче за 10% окладу (тарифної ставки) за термін виплати премій (місяць, квартал), чіткість критеріїв.

Вербальний аналіз преміальних положень необхідно доповнити формалізацією існуючої на підприємстві системи преміювання.

Таблиця 6.3

Характеристика преміальних положень						
Підрозділи та категорії працюючих	Чисельність	Кількість показників та умов преміювання	Розмір премій	Знижки за невиконання показників, умов	Можливість впливу працівників на виконання показників умов преміювання	Об'єктивність збитку виконання показників

		основні	допоміжні	умови	за кожний	показник	загальний	основних	додаткових	умов	висока	середня	нижня	висока	середня	нижня
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	

4. Надбавка та доплати не передбачені законодавством – показники, розміри, порядок обліку.

5. Порядок визначення: індивідуальної заробітної плати при застосуванні колективних систем оплати праці; коштів на стимулюючі та компенсаційні виплати, їх розподіл між підрозділами підприємства та окремими працівниками.

6. Система стимулювання професіоналізму – її складові, переваги та недоліки.

У економічному аналізі оперують наступними поняттями, пов'язаними з оплатою праці працівників та іншими виплатами (табл. 6.4).

Таблиця 6.4

Основні поняття щодо оплати праці, які застосовуються

№ з/п	Фонди	Характеристика фондів
1	2	3
1	Фонд оплати праці	Основний економічний показник, що широко використовується у господарській практиці, статистичній звітності, аналізі. Він включає в себе основну та додаткову заробітну плату персоналу підприємства, інші заохочувальні та компенсаційні виплати (крім тих, які у законодавчо встановленому порядку до фонду оплати праці не входять, наприклад, допомога з тимчасової непрацездатності, вихідна допомога та деякі інші)
2	Фонд основної заробітної плати	Заробітна плата, нарахована за виконану роботу (відпрацьований час) за відрядними розцінками, тарифними ставками, посадовими окладами, включаючи преміальні доплати робітникам за перевиконання норм виробітку (крім одноразових премій), доплати за роботу у нічний час, у понаднормовий час, оплати простоїв не з вини робітників
3	Фонд додаткової заробітної плати	Виплати, пов'язані з різними надбавками та доплатами, які передбачені чинним законодавством (наприклад, персональні надбавки за суміщення професій, за шкідливі умови праці тощо), а також оплата щорічних і додаткових відпусток, передбачених законодавством, і робочого часу працівників, які залучаються до виконання державних або громадських обов'язків
4	Загальний фонд заробітної плати підприємства	Фонд основної заробітної плати та фонд додаткової заробітної плати разом
5	Інші заохочувальні	До них належать винагороди за підсумками роботи за рік, суми наданих трудових і соціальних пільг працівникам (наприклад,

та компенсаційні виплати з фонду оплати праці	одноразова допомога ветеранам праці, здешевлення вартості харчування працівників тощо), суми матеріальної допомоги
---	--

Оцінка ефективності використання фонду оплати праці працівників підприємства проводиться у наступній послідовності:

1. Оцінюється структура фонду оплати праці за економічним змістом, джерелами формування, категоріями працівників тощо.

2. Розраховуються абсолютне та відносне відхилення фонду заробітної плати.

Абсолютна економія (перевитрати) ($\Delta\PhiЗП_{абс}$) розраховується при порівнянні фактично використаних коштів на оплату праці ($\PhiЗП_{\phi}$) з базисним фондом заробітної плати ($\PhiЗП_{\phi}$) у цілому по підприємству, за виробничими підрозділами та категоріями працюючих:

$$\Delta\PhiЗП_{абс} = \PhiЗП_{\phi} - \PhiЗП_{\phi} \quad (6.14)$$

Відносна економія (перевитрата) фонду заробітної плати ($\Delta\PhiЗП_{відн}$) визначається як різниця між фактично нарахованою заробітною платою та базовим її фондом, скоригованими на фактичний темп зростання (зниження) обсягу виробництва та продуктивності праці.

Постійна частина не змінюється при збільшенні або зменшенні обсягу виробництва (зарплата робітникам за тарифними ставками, заробітна плата службовцям за окладами, всі види доплат, оплата праці працюючих у житлово-комунальному господарстві, соціальній сфері та відповідна до них сума відпускних):

$$\Delta\PhiЗП_{відн} = \PhiЗП_{\phi} - \PhiЗП_{ск} = \PhiЗП_{\phi} - (\PhiЗП_{зм} \times T_z + \PhiЗП_{пост}), \quad (6.15)$$

де $\PhiЗП_{відн}$ – відносне відхилення фонду заробітної плати; $\PhiЗП_{\phi}$ – фонд заробітної плати фактичний; $\PhiЗП_{ск}$ – фонд заробітної плати базовий, скоригований на фактичний темп зміни обсягу виробництва; $\PhiЗП_{зм}$ та $\PhiЗП_{пост}$ – відповідно змінна та постійна сума базового фонду заробітної плати; T_z – темп зростання (зниження) обсягу виробництва.

3. Важливе значення під час оцінки використання фонду заробітної плати має вивчення даних про середній заробіток працюючих, його зміну, а також про фактори, що впливають на його рівень.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 9

Оцінка ефективності використання трудових ресурсів

9.1. Питання для обговорення та самопідготовки

- 9.1.1. Сутність понять: трудові ресурси, персонал підприємства, його класифікація, заробітна плата, фонди заробітної плати та оплата праці, їх структура, форми та системи оплати праці.
- 9.1.2. Оцінка забезпеченості підприємства трудовими ресурсами.
- 9.1.3. Оцінка кваліфікаційного рівня персоналу підприємства.
- 9.1.4. Показники руху робочої сили.
- 9.1.5. Оцінка рівня організації праці.
- 9.1.6. Аналіз використання робочого часу.
- 9.1.7. Оцінка продуктивності праці.
- 9.1.8. Аналіз організації оплати праці.
- 9.1.9. Оцінка ефективності використання коштів на оплату праці.

9.2. Типові завдання – вправи

Завдання 9.2.1.

Віднести види виплат до певної категорії (основна заробітна плата, додаткова заробітна плата, не включаються до фонду заробітної плати) Для цього проставити ліворуч від літери відповідні цифри.

Елемент фонду оплати праці	Види виплат
А. Основна заробітна плата	1. Оплата за фактично відпрацьований час за тарифними ставками, відрядними розцінками та основними окладами.
Б. Додаткова заробітна плата	2. Оплата основних та додаткових відпусток. 3. Компенсація за невикористану відпустку та вихідна допомога.
В. Не включаються до фонду заробітної плати	4. Оплата простоїв. 5. Добові та підйомні. 6. Доплата відрядника за прогресивними розцінками і у зв'язку зі змінами умов праці. 7. Премії, що виплачуються за постійно діючою системою преміювання. 8. Оплата пільгових годин підлітками. 9. Доплати за роботу в понаднормовий та нічний час 10. Вартість безоплатних послуг та натуральної оплати

Завдання 9.2.4.

Необхідно оцінити:

- забезпеченість підприємства робітниками (абсолютну та відносну економію чисельності)
- використання робочого часу:

- вплив змін чисельності, кількості днів відпрацьованих 1 робітником, середньої тривалості робочого дня, час відпрацьований усіма робітниками.

Вихідні дані: ПАТ «Надія»

Показник	Одиниця виміру	Минулий рік	Звітний рік	
			план	факт
Середньооблікова чисельність робітників	чол.	850	835	810
Час, відпрацьований усіма робітниками	тис. год.	1496,00	1482,1	1405,3
У тому числі понаднормовий відпрацьований час	тис. год.	4,80	-	4,7
Відпрацьовано всіма робітниками	тис. люд.-днів	171,80	185,3	181,3
Час, відпрацьований одним робітником	год.	?	?	?
Кількість днів, відпрацьованих одним робітником	люд.-днів	?	?	?
Непродуктивні затрати робочого часу	тис. год.	2,02	X	7,18
Середня тривалість робочого дня	тис. грн.	7.80	8,00	7,75
Обсяг валової продукції	тис. грн.	42500	40200	45800

Завдання 9.2.3.

Необхідно розрахувати коефіцієнти руху робочої сили та зробити відповідні висновки.

Вихідні дані ПрАТ «Зірка»

Показники	1-й рік	2-й рік	чол. 3-й рік
Прийнято на підприємство	150	170	120
Вибуло з підприємства	275	350	190
В тому числі:			
- на навчання;	5	5	2
- в зв'язку з іншими причинами, передбаченими законодавством;	45	40	50
- за власним бажанням;	215	260	115
- за порушення трудової дисципліни	10	45	23
Середньооблікова чисельність	1440	1600	1510

Завдання 9.2.4.

Розрахуйте показники продуктивності праці робітників (за рік, день, годину) їх динаміку та зробіть відповідні висновки.

Вихідні дані: ПАТ «Бурштин»

Показник	Одиниця виміру	минулий	Роки звітний	
			план	факт
Валова продукція	тис. грн.	5178	5320	5056
Середньооблікова чисельність робітників	чол.	79	81	73
Відпрацьовано робочих днів, всього	днів	15960	16200	14700
Відпрацьовано людино-годин, всього	тис. люд-год.	120200	124300	112060

Завдання 9.2.5.

Необхідно визначити вплив факторів на зміну показників продуктивності праці та випуск продукції, результати узагальнити у таблиці:

Вихідні дані: ПАТ «Осіка»

Показник	Одиниця виміру	Минулий рік	Звітний рік
Обсяг виробництва продукції	тис.грн.	5255	5500
Середньооблікова чисельність::			
- промислово-виробничого персоналу	чол.	160	163
- робітників		125	133
Відпрацьовано днів одним робітником за рік	днів	238	230
Середня тривалість робочого дня	год.	7,8	7,7
Непродуктивні затрати часу	тис. год.	1,1	1,3

Завдання 9.2.8

Необхідно розрахувати показники, які характеризують ефективність використання коштів на оплату праці звести їх у таблицю та зробити відповідні висновки.

Вихідні дані: ПАТ «Клен»

Показники	Одиниця виміру	1-й рік	2-й рік	3-й рік
Товарна продукція	тис. грн.	8200	8600	9300
Чистий прибуток	тис. грн.	1200	1700	1800
Фонд оплати праці	тис.грн.	3280	3000	3460
Чисельність працюючих	чол.	100	110	130

Завдання 9.2.7.

Проаналізуйте структуру фонду оплати праці, та зробить відповідні висновки щодо ефективності використання коштів на оплату праці.

Вихідні дані: «Будінвест»

	минулий рік	звітний рік
Фонд основної заробітної плати	1500	1650
Фонд додаткової заробітної плати	?	?
З них: премії	120	110
Доплати та надбавки	80	90
Премії з фонду матеріального заохочення	100	150
Фонд оплати праці	?	?
Довідково		
Чисельність чол.	50	53
Мінімальна місячна заробітна плата, грн.	800	800
Прожитковий мінімум, грн.	700	700

Завдання 9.2.8

Необхідно:

- оцінити ефективність використання трудових ресурсів підприємства;

- визначити та оцінити, змінився рівень продуктивності праці по підрозділах і в цілому по підприємству, абсолютну загальну зміну рівня продуктивності праці в цілому по підприємству та кожному підрозділі.

Вихідні дані: ТОВ «Маштехнології»

Підрозділ підприємства	Вироблено продукції за рік, тис. шт.		Відпрацьовано, тис. людино-днів	
	минулий рік	звітний рік	минулий рік	звітний рік
Цех № 1	110	127	20	18
Цех № 2	85	110	35	40
Цех № 3	135	187	40	43
Цех № 4	105	98	25	23
Всього по підприємству	?	?	?	?

9.3. Тестові завдання

9.3.1. Як аналізується структура промислово-виробничого персоналу?

- а) співставленням фактичної питомої ваги кожної категорії персоналу;
- б) співставленням фактичної питомої ваги кожної категорії персоналу з плановими;
- в) співставленням питомої ваги робітників у загальній чисельності персоналу в динаміці за ряд звітних періодів;
- г) співставленням фактичної чисельності за категоріями персоналу з плановою.

9.3.2. Як визначити вплив годинної продуктивності праці на обсяг виробництва продукції?

- а) відношенням обсягу виробництва до загальної кількості відпрацьованих людино-годин;
- б) добутком фактичної чисельності робітників на планову годинну продуктивність праці;
- в) добутком планової годинної продуктивності праці на загальну фактично відпрацьовану кількість людино-годин;
- г) добутком відхилення між фактичною та плановою годинною продуктивністю праці на фактично відпрацьовані усіма робітниками людино-години.

9.3.3. Як обчислити вплив зміни чисельності персоналу на економію (перевитрати) фонду заробітної плати?

- а) різницею між плановим фондом та фактично нарахованою заробітною платою;
- б) добутком планового фонду заробітної плати на відсоток перевиконання (недовиконання) плану по обсягу виробництва;
- в) добутком відхилення між фактичною та плановою чисельністю на планову середню заробітну плату;
- г) сумуванням непродуктивних виплат по фонду заробітної плати.

РОЗДІЛ 7. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ

Зміст теми:

1. Значення, завдання, інформаційне забезпечення оцінки використання матеріальних ресурсів.
2. Оцінка забезпеченості підприємства матеріальними ресурсами.
3. Аналіз рівня та динаміки загальних та індивідуальних показників використання матеріальних ресурсів.

Огляд ключових понять

Мета аналізу використання матеріальних ресурсів полягає у визначенні забезпеченості підприємства всіма видами матеріальних ресурсів, пошуку резервів більш раціонального їх використання і зниження матеріаломісткості продукції.

Джерела інформації для аналізу використання матеріальних ресурсів наведені в табл. 7.1.

Таблиця 7.1

Інформаційна база аналізу використання матеріальних ресурсів

№ з/п	Група	Джерела інформації
1	2	3
1	Первинні документи	Журнал обліку вантажів, що надійшли, довіреності, прибуткові ордери, акти приймання матеріалів, лімітно-забірні картки, акти-вимоги на заміну (додатковий відпуск) матеріалів, накладні-вимоги на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів, картки складського обліку матеріалів, відомості обліку залишків матеріалів на складі, матеріальні ярлики, сигнальні довідки про відхилення фактичного залишку матеріалів від встановлених норм запасу, матеріальні звіти, картки обліку малоцінних і швидкозношуваних предметів, рахунки-фактури, товарно-транспортні накладні, акти закупівлі запасів, акти про брак, відомості про брак, накладні на здачу готової продукції на склад, описи-акти уцінки товарів і продукції, які залежались, і лишків запасів тощо
2	Рахунки бухгалтерського обліку	20 «Виробничі запаси», 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети», 23 «Виробництво», 24 «Брак у виробництві», 25 «Напівфабрикати», 26 «Готова продукція», 28 «Товари»
3	Облікові реєстри	Журнал 5, 5А, відомість 5.1
4	Фінансова звітність	Ф. №1 «Баланс», ф. №2 «Звіт про фінансові результати», ф. №5 «Примітки до річної фінансової звітності»
5	Статистична звітність	Ф. №5-С «Звіт про витрати на виробництво продукції (робіт, послуг)», ф. №1-підприємство «Звіт про основні показники діяльності підприємства», ф. №4-МТП «Звіт про залишки і використання палива та паливо мастильних матеріалів»
6	Податкова звітність	Декларація про прибуток підприємства
7	Інші джерела	Бізнес-план, замовлення, оперативні дані відділу технічного постачання, договори (контракти) на постачання сировини та матеріалів, планові й звітні калькуляції, дані системи норм і

	нормативів витрачання матеріальних ресурсів, норм запасу, інформація маркетингових досліджень тощо
--	--

У ході оцінки забезпеченості підприємства матеріальними ресурсами необхідно:

1) перевірити розрахунок потреби в матеріальних ресурсах; оцінити забезпеченість потреби джерелами покриття, зокрема виявити ступінь забезпечення потреби в матеріальних ресурсах договорами на їх постачання (за строками, обсягами та асортиментом партій, якістю матеріалів тощо), обґрунтованість договорів та їх фактичне виконання;

2) визначити відповідність фактичної забезпеченості товарними запасами плановій потребі, враховуючи обсяг і склад неліквідів, обсяг списаних витрат;

3) виявити зниження обсягу виробництва у зв'язку з недостатньою забезпеченістю матеріальними ресурсами, причини виникнення понаднормових запасів.

Потреба в матеріальних ресурсах визначається враховуючи потреби окремих їх видів для основної та іншої діяльності підприємства, а також запасів матеріальних ресурсів, необхідних для нормального функціонування, на кінець періоду:

$$MP_i = \sum MP_{ij} + MP_i^3, \quad (7.1)$$

де MP_i – загальна потреба підприємства в i -тому виді матеріальних ресурсів; MP_{ij} – потреба i -того виду матеріальних ресурсів на j -й вид діяльності (на виконання виробничої програми, на приріст незавершеного виробництва, на ремонтно-експлуатаційні потреби, на виготовлення інструменту та спеціального оснащення, на дослідні та експериментальні роботи тощо); MP_i^3 – необхідні для нормального функціонування підприємства запаси i -того виду матеріальних ресурсів на кінець періоду.

Величина планової потреби у відповідному виді запасів на виконання основної виробничої програми, на капітальне будівництво та на непромислові потреби (для обслуговування житлового фонду, дитячих та інших закладів) може бути визначена шляхом множення норми витрачання на кількість продукції або обсяг робіт у попередньому періоді.

$$P_i = \sum H_{ij} \times P_j, \quad (7.2)$$

де H_{ij} – норма витрат i -го матеріалу на виробництво одиниці j -го виду продукції; P_j – програма виробництва j -ої продукції у плановому періоді; n – кількість найменувань продукції j , на виробництво якої використовується i -й матеріал.

Потреба в матеріальних ресурсах на інші цілі встановлюється у наступному порядку (див. рис. 7.1).

Рис. 7.1. Порядок розрахунку потреби в матеріальних ресурсах

Перевіряючи розрахунки потреб, необхідно з'ясувати чи враховані:

- зміни у номенклатурі та асортименті призначеної для випуску продукції;
- зміни норм витрат на одиницю продукції;
- заходи, спрямовані на підвищення технічного рівня виробництва, удосконалення організації виробництва і праці.

Потреба в матеріальних ресурсах для створення запасів на кінець періоду визначається у трьох вимірниках:

- 1) натуральному – для встановлення потреби в складських приміщеннях;
- 2) грошовому – для виявлення потреби в оборотних засобах, для узгодження з фінансовим планом;
- 3) днях забезпеченості – для цілей планування і організації контролю.

Розрізняють два види джерел покриття потреб:

– *внутрішні*: очікувані залишки матеріалів з урахуванням незавершеного виробництва на початок періоду, що аналізується; зворотні відходи; власне виробництво матеріальних ресурсів; економія при транспортуванні, зберіганні, впровадженні новітніх технологічних розробок тощо;

– *зовнішні*: матеріальні ресурси, що надходять від постачальників за укладеними договорами (контрактами).

Рівень забезпеченості підприємства сировиною і матеріалами визначається шляхом порівняння фактичної кількості закуплених сировини та матеріалів з потребою в них. Необхідно також перевірити відповідність планових потреб у матеріальних ресурсах, що зазначені в договорах, і їх фактичне забезпечення.

Ступінь забезпеченості потреби в матеріальних ресурсах за договорами на їх постачання оцінюється за допомогою наступних показників:

- коефіцієнт забезпеченості за планом ($K_{зб.пл.}$) розраховується як

відношення суми за укладеними договорами до планової потреби;

– коефіцієнт забезпеченості за фактом ($K_{зб.ф.}$) розраховується як відношення вартості фактично поставлених матеріальних ресурсів до планової потреби.

Аналіз наведених коефіцієнтів проводиться за кожним видом матеріалів.

Крім того, аналізуючи забезпеченість підприємства матеріальними ресурсами, необхідно:

1) *оцінити ритмічність поставок*: для цього використовуються такі показники як середньоквадратичне відхилення фактичного обсягу поставки по днях (декадах, місяцях) від середнього обсягу поставки; коефіцієнт нерівномірності поставок і коефіцієнт варіації;

– коефіцієнт нерівномірності поставок матеріалів ($K_{нер}$) визначається за формулою:

$$K_{нер} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - 100)^2 ОП_n}{\sum_{i=1}^n ОП_i}}, \quad (7.3)$$

де x_i – відсоток виконання плану постачання за періодами (днями, декадами, місяцями); $ОП_n$ – план поставок за ті ж періоди;

– коефіцієнт варіації ($K_{вар}$) визначається за формулою:

$$K_{вар} = \sqrt{\frac{(\sum_{i=1}^n \Delta ОП)^2}{n}} / ОП_c, \quad (7.4)$$

де $\Delta ОП$ – відхилення обсягу поставки за періодами від плану; n – кількість періодів, що аналізуються; $ОП_c$ – середній обсяг поставки матеріалів за період.

2) *визначити обсяги та асортимент запасів, що постачаються*: негативний вплив фактора недопоставок запасів на зміну випуску продукції вимірюється порівнянням кількості недопоставленого i -того виду матеріалів з нормою його витрачання на одиницю продукції.

3) *проаналізувати якість отриманих від постачальників матеріальних ресурсів*: перевіряється відповідність матеріальних ресурсів стандартам і технічним умовам і розраховується коефіцієнт рекламаций, тобто претензій постачальникам за поставку недоброякісних матеріалів. *оцінити кількісні (вартісні) втрати продукції* у результаті недопоставки ресурсів, поганої якості матеріалів, зміни цін на матеріали, простоїв через порушення графіку постачання.

Оцінка ефективності використання матеріальних ресурсів на практиці аналітичної роботи здійснюється за допомогою системи показників:

1) *узагальнюючі показники*: матеріаломісткість продукції, матеріаловіддача, питома вага матеріальних витрат у собівартості продукції,

коефіцієнт використання матеріалів;

2) *індивідуальні показники*: ефективність споживання окремих елементів матеріальних ресурсів (основних, допоміжних матеріалів, палива, енергії тощо), а також встановлення зниження матеріаломісткості окремих виробів (питомої матеріаломісткості). Питома матеріаломісткість окремих виробів може визначатися у вартісному, натурально-вартісному та натуральному вираженні.

Матеріаломісткість продукції є узагальнюючим вартісним показником, визначається як співвідношення суми матеріальних витрат до вартості виготовленої продукції і показує, скільки матеріальних витрат припадає на кожну гривню виготовленої продукції. Матеріаломісткість визначає суму матеріальних витрат: зростання матеріаломісткості збільшує суму матеріальних витрат, зниження – зменшує.

Матеріаловіддача – не обернений до матеріаломісткості показник, що характеризує вихід продукції з кожної гривні витрачених матеріальних ресурсів і розраховується як співвідношення вартості продукції до суми матеріальних витрат.

Для розрахунку *питомої ваги матеріальних витрат в собівартості продукції* сума матеріальних витрат ділиться на собівартість виготовленої продукції. Цей показник відображає не тільки рівень використання матеріальних ресурсів; але й структуру витрат виробництва продукції, тобто чи є воно матеріаломістким.

Коефіцієнт використання матеріалів визначається як співвідношення суми фактичних матеріальних витрат до величини матеріальних витрат, розрахованої виходячи з планових калькуляцій і фактичного випуску та асортименту продукції. Він відображає рівень ефективності використання матеріалів, дотримання норм витрачання матеріалів. Якщо коефіцієнт використання більше 1, то це свідчить про перевитрачання матеріалів, якщо менше 1 – про економію матеріальних ресурсів.

Порядок розрахунку узагальнюючих показників наведено в табл. 7.5.

Таблиця 7.5

Узагальнюючі показники ефективності використання матеріальних ресурсів

№ з/п	Показники	Алгоритм розрахунку	Умовні позначення
1	Матеріаломісткість продукції	$M_{\text{м}} = M / \text{ВП}$	$M_{\text{м}}$ – матеріаломісткість продукції M – сума матеріальних витрат, тис. грн. ВП – обсяг продукції (робіт, послуг), тис. грн.
2	Матеріаловіддача	$M_{\text{в}} = \text{ВП} / M$	$M_{\text{в}}$ – матеріаловіддача
3	Питома вага матеріальних витрат у собівартості продукції	$M\text{В} = M / C \times 100$	$M\text{В}$ – питома вага матеріальних витрат в собівартості продукції. C – повна собівартість продукції (робіт, послуг), тис. грн.
4	Коефіцієнт використання	$K_{\text{вм}} = M_{\text{ф}} / M_{\text{ум}}$	$K_{\text{вм}}$ – коефіцієнт використання матеріалів

	матеріалів		M_{ϕ} – сума фактичних матеріальних витрат, тис. грн. $M_{ум}$ – умовна величина матеріальних витрат, розрахована виходячи з планових калькуляцій і фактичного випуску та асортименту продукції, тис. грн.
--	------------	--	--

Залежно від специфіки виробництва індивідуальними показниками можуть бути: *сировиномісткість* – у переробній галузі; *металомісткість* – у машинобудуванні та металообробній промисловості; *паливомісткість*, *енергомісткість* – на підприємствах теплоелектроцентралі; *напівфабрикатомісткість* – у збиральних виробництвах тощо.

Питома матеріаломісткість окремих виробів може бути розрахована як у вартісному, натуральному так і в умовно-натуральному вираженні. Вартісний показник питомої матеріаломісткості розраховується як відношення вартості всіх спожитих матеріалів на одиницю продукції до її ціни. Питома матеріаломісткість у натуральному та умовно-натуральному вираженні вимірюється кількістю витрачених матеріальних ресурсів на один виріб.

Питома параметрична матеріаломісткість визначається як відношення матеріальних витрат на одиницю потужності, продуктивності, вантажопідйомності й вимірюється у вартісних і натуральних показниках (на 1 кВт / год., 1 л. с. тощо).

Конструктивна питома матеріаломісткість – відношення чистої ваги виробів на одиницю технічного параметру; визначається у натуральному вираженні.

Порядок розрахунку окремих індивідуальних показників ефективності використання матеріальних ресурсів наведено у табл. 7,6.

Таблиця 7.6

Індивідуальні показники ефективності використання матеріальних ресурсів

№ з/п	Показники	Алгоритм розрахунку	Позначення в алгоритмі
1	2	3	4
1	Сировиномісткість продукції	$M_c = M^c / ВП$	M_c – сировиномісткість продукції M^c – вартість спожитих сировини і матеріалів, тис. грн. $ВП$ – обсяг продукції (робіт, послуг), тис. грн.
2	Металомісткість продукції	$M_{мет} = M^{мет} / ВП$	$M_{мет}$ – металомісткість продукції $M^{мет}$ – вартість спожитого металу, тис. грн.
3	Паливомісткість продукції	$M_n = M^n / ВП$	M_n – паливомісткість продукції M^n – вартість спожитого палива, тис. грн.
4	Енергомісткість продукції	$M_e = M^e / ВП$	M_e – енергомісткість продукції M^e – вартість спожитої енергії, тис. грн.

5	Напівфабрикато- місткість	$M_n = M^n / ВП$	M_n – напівфабрикатомісткість продукції M^n – вартість спожитих купованих комплек-туючих виробів, напівфабрикатів, тис. грн.
6	Питома матеріаломісткість виробу (вартісна)	$M^n_e = M_n / Ц$	M^n_e – питома матеріаломісткість виробу M_n – вартість всіх спожитих на виріб матеріалів, тис. грн. $Ц$ – ціна виробу, грн.
7	Питома матеріаломісткість виробу (натуральна або умовно-натуральна)	$M^n_{n(y-n)} = M / ОВ$	$M^n_{n(y-n)}$ – питома матеріаломісткість виробу в натуральному або умовно-натуральному вираженні M – кількість витрачених матеріальних ресурсів $ОВ$ – кількість виробів
8	Питома параметрична матеріаломісткість	$M^{nn} = M / W$	M^{nn} – питома параметрична матеріаломісткість у вартісному або натуральному вираженні M – вартість або кількість спожитих матеріалів W – сумарна потужність (продуктивність, вантажопідйомність), кВт/год., л. с. тощо
9	Питома конструктивна матеріаломісткість	$M^{nk} = B / P$	M^{nk} – питома конструктивна матеріаломісткість у натуральному вираженні B – чиста вага виробу P – відповідний технічний параметр
10	Питома відносна матеріаломісткість	$M^{ne} = M^{nk} / K$	M^{ne} – питома відносна матеріаломісткість у натуральному вираженні K – коефіцієнт використання матеріалів на виріб, деталь
11	Коефіцієнт використання матеріалів на виріб (деталь)	$K = Ч \times (B^k) / H \times B^\phi$	K – коефіцієнт використання матеріалів на виріб (деталь) $Ч$ – чиста вага виробу (деталі) B^k – корисне витрачання матеріалів на виріб (деталь) у натуральному вираженні H – норма витрачання матеріалів на виріб (деталь) B^ϕ – фактичне витрачання матеріалів на виріб (деталь) у натуральному вираженні

Для оцінки ефективності використання матеріальних ресурсів необхідно визначити наступні показники, що характеризують використання матеріальних ресурсів як компоненту оборотних засобів:

- швидкість оборотності (тривалість обороту);
- коефіцієнт оборотності (кількість оборотів);
- коефіцієнт завантаження тощо.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 10

Оцінка ефективності використання матеріальних ресурсів

10.1. Питання для обговорення та самопідготовки:

- 10.1.1. Сутність понять: матеріальні ресурси, матеріалоемність, матеріаловіддача, енергоемність, виробничі запаси.
- 10.1.2. Оцінка забезпеченості підприємства матеріальними ресурсами.
- 10.1.3. Система показників використання матеріальних ресурсів.
- 10.1.4. Фактори впливу на загальну, часткову та питому матеріаломісткість.
- 10.1.5. Джерела покриття потреби підприємства в матеріальних ресурсах.
- 10.1.6. Методи розрахунків різних видів запасів.
- 10.1.7. Оцінка вартісних втрат від недопоставки ресурсів, невідповідної якості матеріалів, простоїв через порушення графіку постачання.

10.2. Типові завдання – вправи.

Завдання 10.2.1.

Необхідно:

- проаналізувати норми витрачання матеріальних ресурсів підприємства;
- визначити очікувану та фактичну економію (перевитрати) за відповідними видами матеріальних ресурсів;
- зробити висновки.

Вихідні дані: ТОВ «Полум'я»

Вид ресурсів	Одиниця виміру	Витрачання на весь обсяг продукції звітного року		
		За нормами минулого року	За нормами звітного року	фактично
Паливо	т	555	555	533
Теплоенергія	г/кал	33850	31120	30200
Електроенергія	кВт год.	18520	18450	18550
Прокат мідний	т	18	18	17
Прокат алюмінієвий	т	150	152	154
Труби сталеві	т	109	105	102

Завдання 10.2.2.

Необхідно дати оцінку забезпеченості підприємства матеріальними ресурсами та рівня їх використання.

Вихідні дані ПАТ «Агро»:

Показник	Одиниці виміру	1-й рік		2-й рік		3-й рік	
		план	факт	план	факт	план	факт
Випуск продукції	тис. шт.	19	25	48	40	8.5	9.1
Залишок за рік	т	1000	1200	2000	6000	3500	3000
Надійшло за рік	т	10000	11800	25000	26000	65000	71800
Використано на виробництва	т	9500	10000	24000	28000	63750	72800
Використано не за	т	-	1000	-	500	-	5000

призначенням

Залишок металу на кінець року	т	1500	2000	3000	3500	4750	1000
Норма витра-чання на 1 виріб	т	0,5	0,4	0,5	0,7	7,5	8,0

Завдання 10.2.3.

По поданих даних необхідно:

- оцінити ефективність використання матеріальних ресурсів підприємства;
- визначити коло факторів, що спричинили зміни матеріаломісткості розрахувати величину їх впливу.

Вихідні дані: БАТ «Ідеал»		тис. грн.	
Показник		План	Факт
Валова продукція у порівнювальних цінах		85000	87000
Матеріальні витрати:		37800	39060
- сировина та матеріали		?	?
- купівельні комплектуючі вироби, напівфабрикати		19000	18900
- паливо		1150	1100
- енергія		900	950
- інші матеріальні витрати		800	900
Матеріаломісткість продукції:		?	?
- сировинномісткість		?	?
- напівфабрикатомісткість		?	?
- паливомісткість		?	?
- енергомісткість		?	?
- місткість продукції за іншими матеріальними витратами		?	?

Завдання 10.2.3.

Необхідно дослідити ефективність використання матеріальних ресурсів конкуруючими підприємствами. Результати дослідження оформити у вигляді таблиці, зробити відповідні висновки.

Вихідні дані:				тис. грн.		
	ТОВ «Алегро»			ТОВ «Ельза»		
Показник	1-й рік	2-й рік	3-й рік	1-й рік	2-й рік	3-й рік
Обсяг продукції	50000	48500	52000	5300	55000	54000
Матеріальні затрати	40000	38000	42000	42000	44500	43000
Матеріаломісткість	?	?	?	?	?	?
Матеріаловіддача	?	?	?	?	?	?

Завдання 10.2.4.

Необхідно:

- провести аналіз використання матеріальних ресурсів підприємства;
- виявити вплив зміни норм витрачання матеріалів та цін на суму матеріальних витрат.

Вихідні дані ТОВ «Лайм»

Назва матеріалів	Витрати матеріалів на 500 тонн продукції			
	планові		фактичні	
	тонн	тис. грн.	тонн	тис. грн.
мука	400	1600	420	1554
цукор	100	800	100	220
олія	50	350	50	375
разом	х	?	х	?

Завдання 10.2.5.

Необхідно:

- оцінити виконання договорів на поставку матеріалів,
- визначити вплив недопостачання матеріалів на обсяг виробництва.
-

Матеріали	Вихідні дані ВАТ «Метиз»			тон	
	Планова потреба на 400 виробів	Надійшло від постачальників всього	в тому числі по договорам	Норма витрачання матеріалів на 1 виріб	Договори підписані
Сталь сортова	440	420	400	1,1	450
Латунь	60	58	55	0,15	65
Алюмінієвий прокат	160	165	165	0,4	165
Разом:	?	?	?	?	?

10.3. Тестові завдання

10.3.1 Екстенсивний шлях задоволення потреби підприємства в матеріальних ресурсах передбачає:

- а) збільшення закупівлі матеріальних ресурсів;
- б) застосування прогресивних, науково обґрунтованих норм витрачання матеріальних ресурсів;
- в) використання безвідходних технологій;
- г) вдосконалення організації виробництва.

10.3.2. Якщо коефіцієнт використання матеріалів менше одиниці, то це означає, що:

- а) фактичне витрачання матеріалів на окремі вироби було більшим ніж передбачено плановими (нормативними) калькуляціями;
- б) на підприємстві матеріали використовувалися раціонально, економно;
- в) на підприємстві матеріали використовуються нераціонально;
- г) не має правильної відповіді.

РОЗДІЛ 8. ОЦІНКА ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРОДУКЦІЇ

Зміст теми:

1. Значення, завдання, інформаційне забезпечення оцінки ефективності витрат на виробництво та реалізацію продукції.
2. Оцінка загальної суми витрат.
3. Аналіз структури витрат за елементами та статтями.
4. Особливості аналізу прямих та непрямих витрат.
5. Оцінка резервів зниження витрат.

Огляд ключових понять

Витрати на виробництво продукції, робіт (послуг) є індикатором діяльності підприємства; збільшення витрат може означати як зміни ситуації на ринку, так і недоліки у процесі виробництва.

Витрати підприємства на виробництво продукції, виражені в грошовій формі, утворюють собівартість продукції. Витрати, які включаються до собівартості продукції, визначаються Національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та галузевими методичними рекомендаціями з питань планування, обліку і калькулювання готової продукції (робіт, послуг).

Собівартість продукції, як синтетичний показник, відображає всі сторони господарської діяльності підприємства. Собівартість є основним фактором ціноутворення і формування прибутку.

Оцінка витрат на виробництво (собівартості продукції) є важливим інструментом управління витратами, що дозволяє надати узагальнюючу оцінку ефективності використання ресурсів і визначити резерви збільшення прибутку та зниження ціни одиниці продукції.

Мета оцінки витрат на виробництво та реалізацію продукції полягає у виявленні можливості раціонального використання виробничих ресурсів, інформаційному забезпеченні та всебічній оцінці досягнутих результатів щодо оптимізації витрат, обґрунтуванні управлінських рішень.

Основні завдання оцінки витрат:

- визначення динаміки показників собівартості та факторів їх зміни;
- аналіз собівартості одиниці окремих видів продукції;
- оцінка структури витрат (за статтями та елементами), їх динаміки.

Джерела інформації, що використовуються при проведенні аналізу витрат на виробництво, наведено в табл. 8.1.

Таблиця 8.1

Інформаційна база для аналізу витрат на виробництво

№ з/п	Група	Джерела інформації
1	Первинні документи	акти-вимоги, акти на списання палива, енергії, акти-вимоги на заміну (внутрішнє переміщення) матеріалів, лімітно-забірні картки, матеріальні звіти, акти виконаних робіт, наряди, табелі обліку

		використання робочою часу та розрахунку заробітної плати, посвідчення про відрядження, авансові звіти, довідки бухгалтерії, розрахунки бухгалтерії, накладні, рахунки тощо
2	Рахунки бухгалтерського обліку	23 «Виробництво», 80 «Матеріальні витрати», 81 «Витрати на оплату праці», 82 «Відрахування на соціальні заходи», 83 «Амортизація», 84 «Інші операційні витрати», 90 «Собівартість реалізації», 91 «Загальновиробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Виграти на збут», 94 «Інші витрати операційної діяльності»
3	Облікові реєстри	Журнал 5, 5А
4	Фінансова звітність	ф. №1 «Баланс», ф. №2 «Звіт про фінансові результати», ф. №5 «Примітки до річної фінансової звітності»
5	Статистична звітність	ф. №1-ПВ «Звіт, з праці», ф. №5-с «Звіт про втрати на виробництво продукції (робіт, послуг)»
6	Інші джерела	норми та нормативи споживання ресурсів, дані про відхилення від норм, калькуляції, матеріали обстежень, перевірок, спостережень, нарад, конструкторська і технологічна документація, кошториси витрат на виробництво, результати попередніх аналітичних досліджень тощо

Для потреб планування, обліку і аналізу використовують класифікацію витрат за різними ознаками (табл. 8.2)

Таблиця 8.2

Класифікація витрат підприємства

№ з/п	Ознаки класифікації	Групи витрат
1	2	3
1	По відношенню до виробничого процесу	основні накладні
2	По відношенню до обсягів виробництва	умовно-постійні умовно-змінні
3	За єдністю складу	одноеlementні комплексні
4	За способом віднесення на собівартість окремих видів продукції	прямі непрямі
5	За доцільністю	продуктивні непродуктивні
6	За календарним періодом	поточні одноразові
7	За економічними елементами	прямі матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація, інші операційні витрати
8	За статтями калькуляції	підприємство самостійно обирає статті калькуляції
9	За видами діяльності	звичайної діяльності надзвичайної діяльності

На першому етапі оцінки загальної суми витрат на виробництво та реалізацію необхідно встановити рівень собівартості, визначити відхилення

звітних показників від прогнозних, оцінити їх динаміку, виявити фактори, що вплинули на ці відхилення.

Однак порівнювати можна лише ті показники собівартості, які розраховані за єдиною методикою. Розрізняють наступні види собівартості (табл. 8.3).

Таблиця 8.3

Класифікація собівартості

Собівартість	Характеристика
1	2
За складом витрат	
Технологічна	включає прямі витрати на робочому місці, ділянці; характеризує рівень витрат на здійснення окремих технологічних операцій, на виготовлення окремих деталей, вузлів тощо. При порівнянні собівартості окремих деталей можна прийняти рішення щодо власного виробництва чи придбання деталей у постачальника
Виробнича	збільшена на суму витрат, пов'язаних з управлінням виробничими підрозділами, що випускають продукцію. Характеризує рівень витрат на виготовлення продукції
Повна	виробнича собівартість, збільшена на суму адміністративних і витрат на збут. Цей показник інтегрує загальні витрати підприємства, які пов'язані як з виробництвом, так і реалізацією продукції. Використовується не для оцінки активів, а для цілей довгострокового планування та визначення ціни на продукцію
За ступенем узагальнення даних	
Індивідуальна	характеризує витрати конкретного підприємства по випуску продукції
Фірмова	включає витрати на виробництво та реалізацію продукцію за групою підприємств, які входять до об'єднання, фірми, тресту
Середньогалузева	характеризує середні по галузі витрати на виробництво одиниці продукції (робіт, послуг) і розраховується за формулою середньозваженої на підставі індивідуальних показників собівартості підприємств галузі
За ознакою часу	
Планова	включаються максимально допустимі витрати підприємства на виготовлення продукції, передбачені планом на наступний період
Фактична	характеризує розмір фактично витрачених засобів на випущену продукцію

Собівартість одиниці продукції у цілому по підприємству розраховується шляхом ділення загальної собівартості на обсяг виробництва.

Поглиблюючи оцінку витрат на виробництво, необхідно враховувати, що собівартість продукції залежить від рівня ресурсомісткості виробництва (трудомісткості, матеріаломісткості, фондомісткості, енергомісткості) та зміни цін на споживчі ресурси в зв'язку з інфляцією.

При цьому для більш об'єктивної оцінки діяльності підприємств і повного виявлення резервів при аналізі собівартості продукції необхідно враховувати вплив зовнішнього інфляційного фактору: фактичну кількість спожитих ресурсів на виробництво продукції потрібно помножити на зміну

середнього рівня ціни за кожним видом ресурсів, а отримані результати додати.

Узагальнюючий показник собівартості промислової продукції – витрати на 1 грн. продукції. Перевагами використання даного показника є наступні: універсальність – даний показник визначається за всіма галузями та на всіх рівнях управління усувається відмінність у підходах до старої та нової продукції; охоплюється як порівняна, так і непорівняна продукція; з'являється можливість простежити динаміку змін собівартості продукції.

Якщо представити собівартість товарної продукції у вигляді суми добутків собівартості одиниць продукції за кожним видом, що виготовляється, на обсяг виробництва, а вартість продукції – як добуток обсягу виробництва за кожним видом на відповідні ціни, то формула для розрахунку витрат на 1 грн. продукції буде наступною:

$$P_v = \frac{ВП}{\sum_{i=1}^n OB_i C_i} \quad (8.1)$$

де P_v – витрати на 1 грн. продукції (рівень витрат); $ВП$ – вартість продукції; OB_i – обсяг виробництва у натуральних показниках i -го найменування; C_i – собівартість одиниці продукції; $Ц_i$ – ціна одиниці продукції; n – кількість видів продукції.

Аналіз витрат на 1 грн. продукції підприємства проводиться у наступній послідовності:

- 1) оцінка динаміки витрат на 1 грн. продукції;
- 2) порівняння з даними інших підприємств, середньогалузевими показниками тощо;
- 3) виявлення впливу факторів на зміну рівня витрат на 1 грн. товарної продукції;
- 4) визначення впливу виявлених факторів на зміну прибутку підприємства.

На зміну рівня витрат на 1 грн. продукції впливають безліч факторів, пов'язаних з формуванням як чисельника, так і знаменника наведеної формули (8.1).

Безпосередньо на зміну рівня витрат на 1 грн. продукції вливають фактори, які знаходяться з ним у прямому функціональному зв'язку, тобто фактори першого рівня:

– зміна структури випущеної продукції: цей фактор впливає на загальну суму витрат через зміну середньої собівартості одиниці продукції у зв'язку зі збільшенням або зменшенням питомої ваги конкретного виду продукції (роботи, послуги). При зростанні питомої ваги продукції, яка має витрати на 1 грн. нижче, ніж на всю продукцію, величина витрат на гривню продукції в цілому знизиться, і навпаки;

– зміна рівня витрат на виробництво окремих видів продукції: собівартість продукції по суті є сумою витрат на виробництво окремих видів

продукції; відповідно, чим меншою є сума витрат на виробництво окремих видів продукції, тим нижчий рівень витрат на 1 грн. продукції, і навпаки;

– зміна цін на використані ресурси: характер впливу цього фактору аналогічний вилливу попереднього фактору;

– зміна цін на продукцію: цей фактор здійснює зворотній вплив на рівень витрат на 1 грн. продукції, тобто зниження цін спричиняє збільшення витрат на 1 грн. продукції, і навпаки.

Вплив наведених факторів на зміну витрат на 1 грн. продукції можна визначити способом ланцюгових підстановок.

Необхідно також визначити вплив факторів, що досліджуються, на зміну витрат на весь обсяг виробництва та на зміну суми прибутку від реалізації:

1) для того, щоб визначити фактичну економію (перевитрачання) на весь обсяг виробництва, необхідно економію (перевитрачання) на 1 грн. продукції помножити на фактичний обсяг виробництва продукції;

2) для того, щоб визначити вплив факторів на зміну суми прибутку від реалізації, необхідно абсолютні прирости (зниження) витрат на 1 грн. продукції за рахунок кожного фактора помножити на фактичний обсяг реалізації, виражений у базисних цінах.

Важливим етапом аналізу витрат на виробництво є оцінка їх структури, що проводиться за такими напрямками:

- аналіз витрат на виробництво за елементами витрат;
- аналіз витрат, згрупованих за їх функціональною роллю у виробничому процесі, тобто за статтями калькуляції;
- аналіз прямих матеріальних і трудових витрат;
- аналіз непрямих витрат.

При плануванні і калькулюванні собівартості продукції важливу роль відіграє класифікація витрат за елементами (економічним змістом) і статтями калькуляції (характером виникнення і призначенням). Групування витрат за елементами необхідне для вивчення матеріаломісткості, енергомісткості, трудомісткості, фондомісткості та встановлення впливу технічного прогресу на структуру витрат.

Склад витрат за економічними елементами регламентує Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» (п. 21). Розглянемо їх склад детальніше (табл. 8.6).

Таблиця 8.6

Склад елементів витрат підприємства згідно П(С)БО 16

№ з/п	Елементи витрат	Складові
1	2	3
1	Матеріальні витрати	вартість витрачених у виробництві: сировини та основних матеріалів; купівельних напівфабрикатів і комплектуючих виробів; палива та енергії; будівельних матеріалів; запасних частин; тари і тарних матеріалів; допоміжних та інших матеріалів. Продукція власного виробництва, що використовується для подальшої переробки на даному підприємстві, не включається до складу матеріальних витрат

2	Втрати на оплату праці	заробітна плата за окладами і тарифами, премії та заохочення, компенсаційні виплати, оплата відпусток та іншого невідпрацьованого часу, інші витрати на оплату праці
3	Відрахування на соціальні заходи	відрахування на пенсійне забезпечення, відрахування на соціальне страхування, страхові внески на випадок безробіття, відрахування на індивідуальне страхування персоналу підприємства та відрахування на інші соціальні заходи
4	Амортизація	сума нарахованої амортизації основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних матеріальних активів
5	Інші операційні втрати	платежі на обов'язкове страхування майна і окремих категорій працівників, оплата відсотків за короткотермінові кредити і позики, витрати на сертифікацію і збут продукції, плата за оренду об'єктів у межах норм їх амортизації на повне відновлення, плата за пожежну і сторожову охорону тощо

Аналіз структури витрат за елементами передбачає визначення питомої ваги окремих елементів витрат у загальній сумі витрат і оцінку їх зміни за звітний період.

З урахуванням вимог П(С)БО 16 промислові підприємства можуть використовувати такі калькуляційні статті:

- сировина і матеріали;
- купівельні комплектуючі вироби, напівфабрикати, роботи і послуги виробничого характеру сторонніх підприємств;
- паливо і енергія на технологічні цілі;
- зворотні відходи (вираховуються);
- основна заробітна плата виробничих робітників;
- додаткова заробітна плата виробничих робітників;
- відрахування на соціальне страхування;
- витрати, пов'язані з підготовкою і освоєнням виробництва продукції;
- витрати на утримання і експлуатацію обладнання;
- цехові витрати;
- втрати внаслідок технічно неминучого браку;
- супутня продукція (вираховується);
- інші виробничі витрати.

Аналіз собівартості продукції за статтями є важливою складовою оцінки результатів господарювання підприємства. Його результати дають можливість встановити, за якими статтями є економія, а за якими – перевитрачання, тим самим визначаючи конкретні напрями оптимізації рівня собівартості продукції, подальшого вивчення можливих резервів її зменшення.

Аналіз витрат за статтями калькуляції передбачає визначення абсолютного та відносного відхилення за статтями витрат, порівнюючи фактичні дані з даними за минулі періоди, прогнозними (плановими); обчислення частки кожної статті в загальній сумі витрат, структурних зрушень, що відбулися; надання оцінки змін кожної статті.

При управлінні собівартістю продукції важливо враховувати спосіб включення витрат до собівартості окремих видів продукції. За цією ознакою розрізняють прямі і непрямі витрати.

При аналізі прямих матеріальних витрат необхідно враховувати галузеву належність досліджуваного підприємства. Так, в обробних галузях (зокрема, легкій і харчовій промисловості) питома вага матеріальних витрат у собівартості продукції є досить значною.

Аналіз матеріальних витрат полягає у порівнянні їх фактичного обсягу з плановим (прогнозним) чи базовим і в обчисленні впливу окремих факторів на виявлені відхилення. Кількість факторів і методика їх дослідження залежать від особливостей технологічного процесу, а також видів сировини, матеріалів і енергоносіїв, що використовуються.

Загальна сума матеріальних витрат залежить від:

- обсягу та структури виробництва продукції;
- рівня матеріальних витрат у собівартості окремих видів продукції.

Проведення аналізу непрямих витрат підприємства передбачає вивчення рівня, динаміки і структури загальновиробничих витрат. Ці витрати є комплексними, складаються з різних елементів, що зумовлює необхідність складання кошторисів для потреб планування, обліку та контролю. Враховуючи, що окремі види витрат не залежать від обсягів виробництва, а інші повністю або частково залежать від його зміни, кошторис непрямих витрат можна представити в наступній формі (табл. 8.7).

Таблиця 8.7

Кошторис непрямих витрат*

Статті витрат	За минулий рік (за звітом), грн.			За планом на _____ рік					
	разом	умовно-постійні	умовно-змінні	разом	умовно-постійні	умовно-змінні	умовно-постійні	умовно-змінні	...

* Кошторис непрямих витрат розробляється або в цілому по підприємству, або окремо за кожним структурним підрозділом.

У процесі аналізу вивчають динаміку та напрями зміни непрямих витрат, виконання кошторису з кожного виду витрат, визначають відхилення від кошторису та причини відхилень, підраховують непродуктивні втрати, перевіряють обґрунтованість розподілу витрат між товарною продукцією та незавершеним виробництвом, окремими видами продукції і розробляють заходи по використанню виявлених резервів.

Умовно-змінні витрати порівнюють з фактичними в динаміці за декілька звітних періодів і в такий спосіб оцінюють динаміку змін витрат, абсолютну та відносну економію або перевитрачання, виявляють резерви зниження витрат.

Відхилення (перевищення або економія) фактичної суми непрямих витрат порівняно з даними кошторису, минулих періодів, прогнозними, можуть бути обумовлені причинами, наведеними в таблиці (див. табл. 8.8).

Таблиця 8.8

Характеристика зміни непрямих витрат

№ з/П	Група витрат	Причини змін витрат
1	2	3
<i>1-ий рівень витрат</i>		
1	Виробничі накладні витрати (утримання та експлуатація обладнання і транспортних засобів): енергія, заробітна плата, матеріали, амортизація, вартість спожитого газу, послуг допоміжних виробництв, ремонт обладнання, внутрішньо-заводське переміщення вантажів	понаднормовий час роботи, заміна матеріалів, зміна цін на енергоресурси, зміна витрат на оплату праці, вартість необоротних активів, методика нарахування амортизації, ремонт, складність робіт, простої, зношеність, стан доріг тощо
2	Експлуатаційні управлінські витрати або невиробничі експлуатаційні витрати (цехового призначення)	зміна цін, масштабів управлінської діяльності (чисельності працівників, тарифних ставок, рівня доплат тощо), управлінські рішення
<i>2-ий рівень витрат</i>		
3	Адміністративні витрати (утримання апарату управління): юридичні, аудиторські та інші послуги, зв'язок, розрахунково-касове обслуговування банку тощо	зміна масштабів управлінської діяльності (чисельності працівників, розміру посадових окладів, доплат тощо), зміна договорів, управлінські рішення тощо
4	Адміністративні витрати (утримання і ремонт будівель і споруд): матеріали, основна і додаткова заробітна плата, енергоресурси, вартість послуг допоміжних підрозділів, послуги сторонніх організацій, амортизація нематеріальних активів	управлінські рішення, зміна цін на матеріали, сезонність, вартість необоротних активів, методика нарахування амортизації тощо
	Зокрема визначають вплив наступних факторів:	
	Заробітна плата працівників апарату управління	зміна чисельності працюючих і середньої заробітної плати (зміна окладів, виплата премій тощо)
	Утримання і відрахування від заробітної плати	зміна суми нарахованої заробітної плати і відсотків відрахувань та утримань за кожним видом
	Утримання основних засобів: – амортизація – освітлення, опалення, водопостачання тощо – затрати на поточний ремонт	зміна вартості засобів і норм амортизації зміна норм споживання і вартості послуг зміна обсягу робіт і їх вартості
	Витрати на відрядження	кількість відряджень, середня тривалість, середня вартість одного дня відрядження
	Оплата простоїв	кількість людино-днів простоїв і рівень оплати за 1 день простою
	Витрати на утримання сторожової охорони	кількість працівників і їх заробітна плата

Аналіз питомої ваги загальновиробничих витрат у собівартості одиниці продукції проводиться з урахуванням результатів, отриманих при аналізі їх в цілому по підприємству.

На заключному етапі оцінки витрат на виробництво та реалізацію проводиться зведений розрахунок резервів зниження собівартості продукції та розробка заходів щодо використання виявлених резервів. Основні джерела резервів зниження собівартості продукції наступні:

1. Збільшення обсягу виробництва продукції: виявляються при аналізі виробництва продукції (див. тему 5) утворюються за рахунок економії умовно-постійних витрат у результаті зростання обсягу виробництва; розраховуються за формулою:

$$\Delta C = \frac{C_o \times ПВ_{у.пост} \%}{100} \quad (8.2)$$

де C_o – планова собівартість додаткового обсягу виробництва $ПВ_{у.пост} \%$ – питома вага умовно-постійних витрату собівартості продукції, %.

2. Зменшення витрат на виробництво продукції за рахунок:

– зниження матеріаломісткості продукції: впровадження нових, більш економних видів конструкцій; застосування ресурсозберігаючої техніки та технології, маловідходних технологій, використання прогресивних видів матеріалів, усунення втрат при переробці, зберіганні і транспортуванні матеріалів, посилення контролю за зберіганням матеріалів, ліквідації браку і втрат матеріалів; вторинного використання матеріальних ресурсів (утилізація відходів, їх регенерація, відновлення, збір, заготівля і використання відходів, тощо). Зниження матеріальних витрат за рахунок впровадження організаційно-технічних заходів визначається як добуток різниці норм витрачання матеріалів на одиницю продукції відповідно до і після впровадження заходів та планових обсягу виробництва продукції і цін на матеріальні ресурси.

– підвищення продуктивності праці, зниження витрат на оплату праці за рахунок впровадження організаційно-технічних заходів, що визначається як добуток різниці трудомісткості виробів до і після впровадження та планових середньогодинної тарифної ставки та обсягу виробництва продукції. Крім того, сума економії збільшується на відсоток додаткової заробітної плати та відсоток відрахувань від фонду оплати праці, які включаються до собівартості продукції;

– більш ефективного використання виробничого устаткування, зниження витрат на утримання основних засобів за рахунок реалізації і ліквідації непотрібних основних засобів і таких, що не використовуються. Визначається як добуток вартості, що амортизується та норми амортизації.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 11

Оцінка витрат на виробництво та реалізацію продукції

11.1. Питання для обговорення та самопідготовки:

- 11.1.1. Сутність понять: собівартість, кошторис, калькуляція, прямі, непрямі, альтернативні витрати;
- 11.1.2. Аналіз собівартості продукції (за статтями калькуляції, за елементами витрат).
- 11.1.3. Оцінка матеріальних і трудових витрат виробництва.
- 11.1.4. Оцінка комплексних витрат виробництва.
- 11.1.5. Оцінка факторів, що впливають на зміну собівартості продукції
- 11.1.6. Витрати на 1 гривню товарної продукції, фактори зміни їх рівня.
- 11.1.7. Оцінка резервів зниження собівартості продукції.

Завдання 11.2.1.

Пов'яжіть терміни, наведені нижче з їх описом. Для цього проставте ліворуч від номеру відповідну літеру.

Термін	Опис
1. Економічний елемент	А. Виражені в грошовій формі витрати підприємства на виробництво та збут продукції
2. Повна собівартість продукції (робіт, послуг)	Б. Обчислення собівартості одиниці продукції (товарів, послуг) або виконаної роботи за встановленою номенклатурою витрат з урахуванням місця їх виникнення та призначення
3. Калькуляція	В. Окремі види продукції, що випускаються, або їх однорідні групи
4. Об'єкт калькулювання	Г. Сукупність економічно однорідних витрат

Завдання 11.2.2.

Дайте оцінку виконання плану по зниженню собівартості виробу «А», якщо собівартість одиниці цього продукту дорівнювала 500 грн. за минулий рік, 450 грн. за планом звітнього року, 420 грн. за фактом звітнього року.

Завдання 11.2.3.

Дайте оцінку змін питомої ваги матеріальних витрат, якщо відомо:

- а) - витрати на сировину та матеріали склали:
- за минулий рік 60 тис. грн.
 - за минулий рік на обсяг та на асортимент звітнього року – 65 тис. грн.;
 - за звітний рік – 63 тис. грн.;
- б) товарна продукція звітнього року зросла на 10% у порівнянні з минулим роком.

Завдання 11.2.4.

По даних завдання 11.2.3. визначте вплив змін обсягу та асортименту товарної продукції на матеріальні витрати

Завдання 11.2.5.

Необхідно вказати чи згодні Ви з наступними твердженнями, та обґрунтувати свою відповідь.

Твердження	Згоден	Не згоден
Групування витрат за елементами свідчить, куди, на які цілі та у яких розмірах витрачені ресурси: воно необхідне для визначення собівартості окремих видів виробів у багатомоноклатурному виробництві, встановлення центрів зосередження витрат та пошуку резервів їх скорочення.		
Групування витрат за призначенням, тобто за статтями калькуляції, необхідне для того, щоб вивчити матеріаломісткість, енергоємність, трудомісткість, фондоемність та встановити вплив технічного рівня підприємства, про ріст продуктивності праці		
Якщо питома вага заробітної плати зменшується, а частка амортизації збільшується, то це свідчить про підвищення технічного рівня підприємства, про ріст продуктивності праці		
Якщо питома вага заробітної плати зменшується, а частка покупних напівфабрикатів та комплектуючих виробів збільшується, то це свідчить про підвищення рівня кооперації і спеціалізації.		
Економія на пакувальних матеріалах не завжди бажана, оскільки гарна естетична упаковка – один з факторів підвищення попиту на продукцію, і збільшення витрат на цій статті окупається збільшенням обсягу продаж.		

Завдання 11.2.6.

Необхідно:

- проаналізувати виконання плану по собівартості товарної продукції;
- визначити суму економії (перевитрат) від зниження (підвищення) собівартості товарної продукції чи перевитрат по кожному цеху та в цілому по підприємству;
- зробити відповідні висновки.

Вихідні дані: ДП «Зорянка»		тис. грн.
Цех підприємства	Собівартості фактично випущеної продукції звітного року	
	За плановою собівартістю	За фактичною собівартістю
Цех № 1	750,0	730,0
Цех № 2	400,0	420,0
Цех № 3	350,0	345,0
Разом	?	?

Завдання 11.2.7.

Необхідно:

- оцінити динаміку валової продукції та витрат на виробництво (в цілому і по окремих видах);
- визначити зміни у структурі витрат.

Вихідні дані: ВАТ «Старт»

Показники	Тис. грн.		
	Роки	1-й	2-й
Валова продукція	3-й	6900,0	9700,0
Витрати на виробництво:			
в тому числі:			
- матеріальні витрати		4600,0	6100,0
- амортизація		40,0	50,0
- витрати на оплату праці		860,0	1200,0
- відрахування на соціальні заходи		310,0	420,0
- інші операційні заходи		890,0	1300,0

Завдання 11.2.8

Необхідно:

- визначити динаміку витрат на 1 грн. товарної продукції підприємств – конкурентів
- зробити відповідні висновки.

Вихідні дані:

Період	Сума витрат на 1 тис. грн.. товарної продукції		
	ТОВ «Марс»	ТОВ «Селена»	ТОВ «Любава»
Минулий рік	0,8	0,84	0,78
1 півріччя			
П півріччя	0,75	0,8	0,77
Звітний рік	0,77	0,82	0,77
I півріччя			
П півріччя	0,76	0,83	0,78

Завдання 11.2.9.

Необхідно проаналізувати виконання плану витрат виробництва, динаміку витрат виробництва, розрахувати базисні та ланцюгові темпи росту.

Результати розрахунку занести до таблиці.

Вихідні дані: ТОВ «Єлісавет»

Період	Витрати на випуск, тис. грн..		Обсяг виробництва, тис. пар		Обсяг виробництва в цінах реалізації, тис. грн..	
	план	факт	план	факт	план	факт
1-й квартал	75,6	81,3	88,9	86,5	84,5	86,1
II-й квартал	72,0	77,9	90,1	90,6	94,5	93,8
III-й квартал	80,6	77,0	88,6	75,0	79,7	85,7
IV квартал	72,0	78,8	98,5	98,5	109,8	115,3
За рік	?	?	?	?	?	?

Завдання 11.2.10.

Необхідно:

- розрахувати загальну суму матеріальних витрат підприємства;
- визначити вплив факторів на відхилення матеріальних витрат по окремих видах продукції;
- зробити відповідні висновки.

Вихідні дані:

Вид продукції	Обсяги виробництва, шт.		Витрати матеріалів на одиницю продукції, м ²		Облікова ціна м ² , грн..	
	роки		роки		роки	
А	650	680	1,8	1,9	6,5	6,8
Б	420	400	3,0	2,8	10,4	10,5
В	500	410	2,0	2,6	7,0	6,7
Г	400	420	3,5	3,3	9,5	9,3

11.3. Тестові завдання

11.3.1. Які фактори впливають на показник витрат на 1 гривню товарної продукції?

- зміна обсягу, структури асортименту випуску продукції;
- зміна цін на матеріальні ресурси та товарну продукцію;
- зміна організації праці виробництва, оплати, збуту;
- всі відповіді перелічені в пунктах а, б, в.

11.3.2. Які витрати, відносяться до умовно-постійних:

- що змінюються пропорційно змінам обсягу виробництва продукції (робіт, послуг);
- що не змінюються (в певних межах) разом зі зміною обсягів виробництва продукції (робіт, послуг);
- що не змінюються ні при яких обставинах;
- не має правильної відповіді.

11.3.3. Назвіть резерви можливого зниження собівартості продукції:

- дотримання норм витрачання матеріальних ресурсів, скорочення транспортно-заготівельних витрат;
- зниження трудомісткості продукції, скорочення непродуктивних виплат по фонду зарплати, ліквідації втрат від браку;
- покращання якості продукції, покращання структури асортименту продукції;
- відповіді вказані в пунктах а і б.

Рекомендована література

Основна

1. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку України.
2. Андреева Г. І. Економічний аналіз: Навч.-метод. посіб. / Г.І. Андреева. – К.: Знання, 2008. – 263 с.
3. Барабаш Н.С. Аналіз господарської діяльності: Навчальний посібник/ Н.С. Барабаш. – К.: КНТЕУ, 2005. – 395 с.
4. Економічний аналіз. Навчальний посібник / В.М. Серединська, О.М.Загородна, Р.В.Федорович. –Тернопіль: Видавництво Астон, 2010. – 624 с.
5. Кіндрацька Г. І. Економічний аналіз: Теорія і практика: Підручник / За ред. проф. А. Г. Загороднього. / Г. І. Кіндрацька, М. С. Білик, А. Г. Загородній. –Вид. 2-е, перероб. і доп. – Львів: «Магнолія 2006», 2007. – 440 с.
6. Мних Є.В. Економічний аналіз: Підручник / Є.В. Мних . – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 412 с.
7. Мочаліна З.М., Ачкасов А.В., Плакіда В.Т. Економічний аналіз. Навч.посібник Харків: ХНАМГ, 2007. – 410 с.
8. Нестеренко Ж. К. Економічний аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства: Навч. посібник / Ж. К. Нестеренко, А. В. Череп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 122 с.
9. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання: Підручник. - 3-тє вид., перероб. і доп. / П.Я. Попович. – К.:Знання, 2008. – 630 с.
10. Тарасенко Н.В. Економічний аналіз. Навч. посібник.. – 3-е видання. – Львів: Новий Світ, 2004. – 344 с.
11. Череп А.В. Економічний аналіз: Навч. посібник / А.В. Череп. – К.: Кондор, 2005.–159 с.

Додаткова

1. Гадзевич О.І. Основи економічного аналізу і діагностики фінансово-господарської діяльності підприємств/ О.І. Гадзевич. – К.: Кондор, 2004. – 180с.
2. Економічний аналіз: Навч. посібник / М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М. Горбатов та ін. За ред. НАНУ, проф.. М.Г. Чумаченко. – Вид. 2-е. – К: КНЕУ, 2003. – 556 с.
3. Івахненко В. М. Курс економічного аналізу: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / В. М. Івахненко, М. І. Горбатьок. – Вид. 3-тє, без змін. – К.: КНЕУ, 2006. – 302 с.
4. Кожанова Є.П. Економічний аналіз: Навчальний посібник / Є.П. Кожанова, І.П. Отенко. – Х.: Інжек, 2005. – 340 с.

5. Костенко Т. Д. Економічний аналіз і діагностика стану сучасного підприємства: Навч. посіб. / Т. Д. Костенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 400 с.
6. Економічний аналіз: практикум для студ. вищ. навч. закл. / Є.В.Мних, Н.С.Барабаш, А.Д.Бутко та інші; Ред.. Є.В.Мних. – К.:Центр навч. літ-ри, 2005. 432с.
7. Олійник О.В. Економічний аналіз: практикум для студентів вищих навчальних закладів економічних спеціальностей / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця – 2-е вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП “Рута”, 2003. – 496 с.
8. Прокопенко И.Ф. Анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятий с применением ПК: Учеб. Пособие / И.Ф. Прокопенко, В.И. Ганин, В.В.. Москаленко. - К.: Центр учебной литературы, 2006. – 336 с.
9. Семенов Г.А. Техніко-економічні розрахунки на підприємстві: Навчальний посібник / Г.А. Семенов, А.Г. Семенов, В.К. Станчевський. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 184 с.
10. Тарасенко Н.В. Економічний аналіз: Практикум. Навчальний посібник. – Львів: "Новий світ-2000", 2006 – 280 с.